

SUKUPUOLEN OIKEUDELLISEN VAHVISTAMISEN EDELLYTYKSET

Työryhmän loppuraportti

KUVAILULEHTI

Julkaisija	Päivämäärä
Sosiaali- ja terveysministeriö	6.5.2015
Tekijät	Toimeksiantaja
Transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmä: Helena Vorma, puheenjohtaja Riitta Burrell, varapuheenjohtaja Merituuli Mähkä, sihteeri	Sosiaali- ja terveysministeriö
	HARE-numero ja toimeksiantamispäivä
	STM058:00/2013 6.9.2013
Muiston nimi	
Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset. Työryhmän loppuraportti	
Tiivistelmä	
<p>■ Työryhmän tehtävänä oli laatia ehdotus lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamisesta transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetusta laista (translaki) sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Työryhmän tuli arvioida mahdolliset muut translain muutostarpeet ja tehdä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi.</p> <p>Luonnoksessa hallituksen esitykseksi lisääntymiskyvyttömyys ja naimattomuus sukupuolen vahvistamisen edellytyksinä ehdotetaan poistettaviksi translaista. Puolison antaessa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiselle avioliitto muuttuisi ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhdeksi ja rekisteröity parisuhde avioliitoksi. Avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi kuitenkin voimassa, jos puoliset pyytävät sitä yhdessä. Lain nimikkeeksi tulisi ”laki sukupuolen vahvistamisesta”.</p> <p>Työryhmä ehdottaa, että tulevaisuudessa lisäksi selvitetään mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voisi ilmoittaa tai tehdä hakemuksen sukupuolensa vahvistamisesta väestötietoihin ja rekisterimerkinnän muutos voitaisiin tehdä ilman vaatimusta lääketieteellisen selvityksen antamisesta transsukupuolisuudesta. Vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä voi olla perusteltua tarkastella ja tulisi arvioida, miten sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta säädetään. Sääntelyssä olisi huomioitava translain mahdollisen muuttamisen tai kumoamisen vaikutukset muuhun lainsäädäntöön sekä avioliittolain muutos, joka mahdollistaa kahden samaa sukupuolta olevan avioliiton.</p>	
Asiasanat	
Ihmisoikeudet, perusoikeudet, sukupuoli, sukupuolivähemmistöt, transseksuaalisuus, transsukupuolisuus, väestötietojärjestelmät	
Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:23	Muut tiedot
	www.stm.fi
ISSN-L 2242-0037	Kokonaissivumäärä
ISSN 2242-0037 (verkkojulkaisu)	80
ISBN 978-952-00-3584-6	Kieli
URN:ISBN:978-952-00-3584-6	Suomi
http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3584-6	
	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Datum
Social- och hälsovårdsministeriet	6.5.2015
Författare	Uppdragsgivare
Arbetsgruppen för reformering av lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet: Helena Vorma, ordförande Riitta Burrell, vice ordförande Merituuli Mähkä, sekreterare	Social- och hälsovårdsministeriet Projektnummer och datum för tillsättandet av organet SHM058:00/2013 6.9.2013

Rapportens titel

Villkoren för fastställande av juridisk könstillhörighet. Arbetsgruppens slutrapport

Referat

■ Arbetsgruppen hade till uppgift att lägga fram ett förslag om att man i lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet (translagen) ska stryka villkoret att en person för att få sin könstillhörighet fastställd ska sakna fortplantningsförmåga och vara ogift. Arbetsgruppen hade till uppgift att bedöma eventuella andra behov av ändringar av translagen och att lägga fram sina förslag som grund för det fortsatta arbetet.

I utkastet till regeringens proposition föreslås det att villkoret att en person för att få sin könstillhörighet fastställd ska sakna fortplantningsförmåga och vara ogift upphävs i translagen. Avsikten är att om maken eller den andra parten i partnerskapet ger sitt samtycke till fastställandet av könstillhörighet förvandlas ett äktenskap utan särskilda åtgärder till ett registrerat partnerskap och ett registrerat partnerskap till äktenskap. Äktenskapet eller det registrerade partnerskapet föreslås dock förbli i kraft om makarna eller parterna i partnerskapet tillsammans ansöker om detta. Lagens rubrik förelås vara "lag om fastställande av könstillhörighet".

Arbetsgruppen föreslår att man framöver också klarlägger möjligheten att ändra lagstiftningen så att en person kan meddela eller ansöka om fastställande av könstillhörighet i befolkningsuppgifterna och att en ändring av registreringsanteckningen inte kräver att en medicinsk utredning om transsexualism lämnas. Det kan vara motiverat att se över kravet på att en person ska vara myndig för att hans eller hennes juridiska könstillhörighet ska kunna fastställas och samtidigt bör man ta ställning till hur det ska föreskrivas om föräldraskap för personer för vilka könstillhörighet fastställts. I regleringen bör man beakta vilka effekter eventuella ändringar eller ett eventuellt upphävande av translagen har på den övriga lagstiftningen samt effekterna av en ändring av äktenskapslagen så att äktenskap mellan två personer av samma kön möjliggörs.

Nyckelord

Befolkningsdatasystem, grundläggande rättigheter, kön, mänskliga rättigheter, sexuella minoriteter, transsexualism, transsexualitet

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2015:23

Övriga uppgifter

www.stm.fi/svenska

ISSN-L 2242-0037

Sidoantal

Språk

ISSN 2242-0037 (verkkojulkaisu)

80

Finska

ISBN 978-952-00-3584-6

URN:ISBN:978-952-00-3584-6

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3584-6>

SOCIAL- OCH
HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

DOCUMENTATION PAGE

Publisher	Date	
Ministry of Social Affairs and Health, Finland	6 May 2015	
Authors	Commissioned by	
Working group for the revision of the Act on Legal Recognition of the Gender of Transsexuals	Ministry of Social Affairs and Health	
Helena Vorma, Chair Riitta Burrell, Vice Chair Merituuli Mähkä, Secretary	Date of appointing the organ	
	STM058:00/2013 6 September 2013	
Title of report		
The preconditions for legal recognition of gender. Final report of the working group		
Summary		
<p>■ The working group was set up to draft a proposal on abolishing the requirements for infertility and unmarried status as preconditions for legal recognition of gender from the Act on Legal Recognition of Transsexuals (laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, 563/2002). The working group was also tasked with assessing whether there are any other needs for revision of the Act, as well as put forward its proposals for further work.</p> <p>According to the prepared draft government proposal, the requirements for infertility and unmarried status should be abolished from the Act as preconditions for legal recognition of gender. If the spouse of a transgender person gives his or her consent to the legal recognition of the gender of the person, their marriage would be converted, without any separate measures, into a registered partnership and registered partnership into marriage. However, their marriage would remain a marriage and registered partnership a registered partnership if the spouses together so request. The title of the Act would be changed to "the Act on Legal Recognition of Gender".</p> <p>As a suggestion for further work on the revision of the legislation, the working group proposes a future examination on whether the legislation can be revised in a way that would enable a person to submit a notification or an application for the legal recognition of his or her gender, and have the change made in the population register without having to present a medical statement on transgender identity. Further, majority as a precondition for legal recognition of gender could be assessed and a proposal should be made for the regulation of parenthood of persons who have changed their legal gender. The regulation should take account of what impact the potential revision or repealing of the Act on Legal Recognition of the Gender of Transsexuals would have on other legislation, as well as the impact of the recent revision of the Marriage Act which enables people of the same gender to marry.</p>		
Key words		
Constitutional rights, gender minorities, human rights, population registers, sex and gender, transgender identity, transsexuality		
Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2015:23	Other information	
	www.stm.fi	
ISSN-L 2242-0037	Number of pages	Language
ISSN 2242-0037 (verkkojulkaisu)	80	Finnish
ISBN 978-952-00-3584-6		
URN:ISBN:978-952-00-3584-6		
http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3584-6		
	 MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH Finland	

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama Transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmä toimi kaudella 6.9.2013–31.12.2014.

Raportin liitteenä on työryhmätyöskentelyn pohjalta laadittu, virkatyönä viimeistelty luonnos hallituksen esitykseksi koskien lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamista translaista. Raportin liitteenä ovat myös Seta ry:n ja Trasek ry:n yhteinen eriävä mielipide sekä oikeusministeriön täydentävä lausuma, jotka koskevat luonnosta hallituksen esitykseksi.

Raportissa on lisäksi esitetty työryhmän ehdotukset translainsäädännön kehittämisen jatkotyöskentelyn kohteista. Liitteenä loppuraporttiin on lisäksi Tampereen yliopistollisen sairaalan nuorisopsykiatrian vastuualueen edustajan täydentävä lausuma.

Saatuaan työnsä valmiiksi, työryhmä jättää loppuraporttinsa sosiaali- ja terveysministeriölle.

Helsingissä 6 päivänä toukokuuta 2015

Helena Vorma

Riitta Burrell

Salla Silvola

Minna Lundell-Kiuru

Riittakerttu Kaltiala-Heino

Jean-Tibor IsoMauno

Jaana Hallamaa

Antti Karanki

Aija Salo

Erkki Tukiainen

Merituuli Mähkä

SISÄLLYS

Kuvailulehti.....	2
Presentationsblad.....	3
Documentation page.....	4
Luovutuskirje	5
Sisälllys	7
1 Toimeksianto	9
1.1 Työryhmän asettaminen ja tehtävät.....	9
Tehtävät	9
1.2 Työryhmän jäsenet	9
1.3 Työryhmän työskentely	10
Hallituksen esityksen valmistelu	10
Työryhmän muu työskentely	11
2 Yhteenveto työryhmän ehdotuksista	12
2.1 Luonnos hallituksen esitykseksi	12
2.2 Kehittämisehdotukset	12
3 Voimassa oleva lainsäädäntö.....	14
4 Luonnos hallituksen esitykseksi.....	15
4.1 Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus	15
4.2 Naimattomuusvaatimus	16
4.3 Lain nimike.....	17
4.4 Esitysluonnoksen mukaisen mallin edellyttämät muutokset muuhun lainsäädäntöön	18
5 Työryhmän kehittämisehdotukset.....	19
5.1 Sukupuolen vahvistamisen edellytykset.....	19
Edellytys lääketieteellisen selvityksen toimittamisesta	19
Täysi-ikäisyyttä koskeva edellytys	21
Avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevaan henkilöön kohdistuva sääntely	22
Yhteenveto.....	23
5.2 Vanhemmuus.....	24
6 Sukupuoli-identiteetti ja hoitojärjestelmä	25
Hoito.....	25
Diagnostinen järjestelmä	26
Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät kysymykset	27
Lisääntymisterveys	27
Lasten ja nuorten tutkimus ja hoito	28
7 Muuta asiaan liittyvää	29

LIITTEET

LIITE 1 Luonnos hallituksen esitykseksi	31
LIITE 2 Täydentävä lausuma, oikeisministeriö.....	73
LIITE 3 Eriävä mielipide, Seta ry ja Trasek ry	74
LIITE 4 Täydentävä lausuma, TAYS:n nuorisopsykiatrian vastualueen edustaja	79

1 TOIMEKSIANTO

1.1 TYÖRYHMÄN ASETTAMINEN JA TEHTÄVÄT

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 6.9.2013 antamallaan päätöksellä Transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmän (*translakityöryhmä*) toimikaudelle 6.9.2013- 30.9.2014. Työryhmän toimikautta jatkettiin 30.9.2014 annetulla päätöksellä ajalle 1.10.2014- 31.12.2014.

Työryhmän asettamisen taustalla oli Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin vierailu Suomessa kesäkuussa 2012. Vierailun johdosta julkaistussa raportissa (CommDH(2012)27) esitettiin valtuutetun Suomea koskevat päätelmät ja suositukset Suomen viranomaisille. Ihmisoikeusvaltuutettu kehotti Suomea muun muassa poistamaan transsukupuolisia henkilöitä koskevat lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Ihmisoikeusvaltuutetun suosituksen toteuttaminen edellyttää transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002, translaki) muuttamista.

Tehtävät

Työryhmän tehtävänä oli laatia ehdotukset transsukupuolisia henkilöitä koskevien lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamisesta sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

Työryhmän tuli valmistella ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmän tuli lisäksi arvioida mahdolliset muut transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet ja tehdä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi.

1.2 TYÖRYHMÄN JÄSENET

Puheenjohtaja:

Lääkintöneuvos Helena Vormaa, sosiaali- ja terveysministeriö

Varapuheenjohtaja:

Neuvotteleva virkamies Riitta Burrell, sosiaali- ja terveysministeriö

Jäsenet:

Lainsäädäntöneuvos Salla Silvola, oikeusministeriö

Varajäsen: Lainsäädäntöneuvos Outi Kemppainen, oikeusministeriö

Ylitarkastaja Minna Lundell-Kiuru, tasa-arvovaltuutetun toimisto

Varajäsen: Tasa-arvovaltuutettu Pirkko Mäkinen, tasa-arvovaltuutetun toimisto

Ylilääkäri Riittakerttu Kaltiala-Heino, Tampereen yliopistollinen sairaala

Lakimies Jean-Tibor IsoMauno, Suomen Kuntaliitto

Sosiaalietiikan professori Jaana Hallamaa, Helsingin yliopisto

Puheenjohtaja Antti Karanki, Trasek ry

Varajäsen: Varapuheenjohtaja Sade Kondelin, Trasek ry

Pääsihteeri Aija Salo, Seta ry

Varajäsen: Hanna Leppänen, Seta ry

Ylilääkäri Erkki Tukiainen, Helsingin yliopistollinen keskussairaala

Varajäsen: Osastonylilääkäri Sinikka Suominen, Helsingin yliopistollinen keskussairaala

Pysyvät asiantuntijat:

Lääkintöneuvos Markus Henriksson, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto

Osastonylilääkäri Aino Mattila, Tampereen yliopistollinen sairaala

Osastonylilääkäri Aila Tiitinen, Naistenklinikka, Helsingin yliopistollinen keskussairaala

Sihteeri:

Suunnittelija, sittemmin lakimies Merituuli Mähkä, sosiaali- ja terveysministeriö

1.3 TYÖRYHMÄN TYÖSKENTELEY

Hallituksen esityksen valmistelu

Työryhmän tehtävänä oli laatia transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin (563/2002, jäljempänä translaki) ehdotukset lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamisesta sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksistä. Ehdotukset tuli laatia hallituksen esityksen muotoon.

Eryistä huomiota kiinnitettiin kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista aiheutuviin velvoitteisiin ja transsukupuolisia ihmisiä koskevaan kansainväliseen ihmisoikeuskehitykseen. Työryhmä kuuli sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikön ja kansainvälisen yksikön edustajia Suomea koskevista sitoumuksista, valvonnasta ja oikeuskäytännöstä.

Valtiovarainministeriön edustajaa kuultiin sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta väestötietojärjestelmän näkökulmasta. Lisäksi työryhmä kuuli Helsingin maistraatin edustajaa sukupuolen vahvistamisen prosessista maistraatissa ja nimen muuttamista koskevista käytännöistä. Esiin nostetut seikat huomioitiin luonnoksessa hallituksen esitykseksi.

Aikaisessa vaiheessa todettiin tarve lain nimikkeen muuttamiselle. ”Transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki”, on lain nimikkeenä vanhentunut. Nimen valinnassa katsottiin olevan tärkeää ottaa huomioon ihmisoikeuslähtöinen lähestymistapa. Lain nimikkeeksi päädyttiin ehdottamaan ”laki sukupuolen vahvistamisesta”.

Työryhmän työskentely keskeytyi ajanjaksolla helmikuu - heinäkuu 2014, koska sosiaali- ja terveysministeriöllä ei ollut tarjota tehtävään riittävää juristityövoimaa. Työryhmän työskentely jatkui elokuussa 2014, jolloin työryhmän jäsenillä ja asiantuntijoilla oli mahdollisuus kommentoida luonnosta ennen sen lähettämistä lausuntokierrokselle. Luonnos sisälsi kaksi vaihtoehtoista mallia naimattomuusvaatimuksen poistamisesta. Näistä ensimmäisen mukaan avioliitto muutettaisiin automaattisesti rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröity parisuhde avioliitoksi, jos puoliso antaa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiselle. Toisen vaihtoehtoehdon mukaan avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi muuttumattomana sukupuolen vahvistamisen jälkeenkin, jos puoliset pyytävät sitä yhdessä. Lisäksi laista poistettaisiin sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä vaatimus, että henkilö antaa lääketieteellisen selvityksen siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön. Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi lähetettiin sidosryhmille 20.8.2014

maininnalla, että se on laadittu sosiaali- ja terveysministeriössä. Lausuntokierroksen jälkeen virkatyönä viimeistellyssä luonnoksessa päädyttiin esittämään ratkaisua, joka mahdollistaisi avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen jatkumisen muuttumattomana puolisojen yhteisestä hakemuksesta.

Ehdotus hallituksen esitykseksi oli tarkoitus sisällyttää työryhmän väliraporttiin ja työryhmän muut kehittämissuositukset loppuraporttiin. Hallitus ei kuitenkaan antanut esitystä eduskunnalle syksyllä 2014. Näin ollen työryhmä julkaisee ainoastaan loppuraportin.

Työryhmätyöskentelyn pohjalta laadittu luonnos hallituksen esitykseksi on tämän raportin liitteenä. Raportin liitteenä ovat myös Seta ry:n ja Trasek ry:n yhteinen eriyvä mielipide sekä oikeusministeriön täydentävä lausuma.

Työryhmän muu työskentely

Työryhmän tehtävänä oli lisäksi arvioida mahdolliset muut translain muutostarpeet ja tehdä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi. Työryhmän toimikaudelle haettiin jatkoaikaa ajaksi 1.10.–31.12.2014, jotta työryhmällä olisi mahdollisuus laatia kehittämissuosituksensa jatkotyön pohjaksi. Työryhmän työskentelyssä syksyllä 2014 keskityttiin lainsäädännön muutostarpeiden kartoittamiseen ja kehittämissuositusten laatimiseen. Kehittämissuositukset esitetään tässä loppuraportissa. Liitteenä on myös Tampereen yliopistollisen sairaalan nuorisopsykiatrian vastuualueen edustajan täydentävä lausuma.

Työryhmä kokoontui toimikautensa aikana yhteensä 11 kertaa.

2 YHTEENVETO TYÖRYHMÄN EHDOTUKSISTA

2.1 LUONNOS HALLITUKSEN ESITYKSEKSI

Työryhmän toimeksiantoon kuului valmistella ehdotukset lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamisesta translaista. Raportin liitteenä oleva luonnos hallituksen esitykseksi on tehty tämän toimeksianton rajausten perusteella.

Luonnoksessa ehdotetut ratkaisut:

- Lisääntymiskyvyttömyys sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä poistetaan translaista.
- Naimattomuus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä poistetaan translaista. Jos hakijan aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiselle, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi kuitenkin voimassa, jos puoliset pyytävät sitä yhdessä.
- Lain nimikkeeksi muutetaan ”laki sukupuolen vahvistamisesta”.

Jos translain kehittämisessä edetään luonnoksen mukaisen sääntelyehdotuksen mukaisesti:

- Sosiaali- ja terveysministeriön asetusta sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002) muutetaan vastaamaan lakimuutosta, ja siinä yhteydessä tehdään muut tarpeelliset sisältöä ja käsitteitä koskevat muutokset.
- Käsitteitä koskevat muutokset tehdään myös erityistason sairaanhoidon järjestämisestä ja keskittämisestä koskevaan asetukseen (336/2011) asetuksen muuttamisen tullessa ajankohtaiseksi.

2.2 KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Työryhmän toimeksiantoon kuului lisäksi arvioida laajemminkin transsukupuolisia henkilöitä koskevan lainsäädännön keskeisiä ratkaisuja. Työryhmä ehdottaa seuraavia toimenpiteitä jatkotyöskentelyn pohjaksi:

- Selvitetään mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voi ilmoittaa tai tehdä hakemuksen sukupuolensa vahvistamisesta väestötietoihin. Sukupuolta koskevan rekisterimerkinnän muutos voitaisiin tällöin tehdä ilman lääketieteellistä selvitystä transsukupuolisuudesta. Asiaa arvioitaessa otetaan huomioon myös rekisteritietojen luotettavuuden varmistamista koskevat seikat ja lainsäädäntö, jossa annetaan merkitystä henkilön oikeudelliselle sukupuolelle.
- Selvityksen yhteydessä voi olla perusteltua tarkastella myös vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä. Tarkastelussa olisi otettava huomioon alaikäisen etu ja hänen oikeutensa määrätä häntä itseään koskevista asioista ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä alaikäisen oi-

keus erityiseen huolenpitoon ja terveyden ja kehityksen suojeluun kehityksen ollessa vielä kesken.

- Jos selvitys osoittaa, että sukupuolta koskevan merkinnän muuttaminen väestötietoihin on perusteltua ilman lääketieteellistä selvitystä, erillisen translain ja -asetuksen tarpeellisuus tulee tuolloin arvioida uudelleen ja selvittää mahdollisuus säätää sukupuolen vahvistamista koskevasta menettelystä esimerkiksi väestötietojärjestelmää koskevassa lainsäädännössä. Jos translaki ja -asetus kumotaan, hoidon keskittämiseen, porrastukseen ja julkisesti kustannettaviin hoitoihin liittyvät näkökohdat määrittäisivät keskitettävien hoitojen määrittelyn, yhtenäisten hoidon perusteiden ja kansallisen palveluvalikoiman määrittelyn kautta.
- Translainsäädännön tarkastelun yhteydessä tulee arvioitavaksi myös, miten sukupuoliensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta tulisi säätää. Samassa yhteydessä tulisi arvioida vaikutukset muuhun lainsäädäntöön.

3 VOIMASSA OLEVA LAINSÄÄDÄNTÖ

Translaissa säädetään edellytyksistä, joiden perusteella transsukupuolisen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa siten, että se vastaa hänen omaa kokemustaan sukupuolestaan. Lisäksi laissa säädetään sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista.

Translain 1 §:ssä säädetään, että henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;
- 2) on täysi-ikäinen;
- 3) ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa; ja
- 4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Translain 2 §:ssä säädetään 1 §:n 3 kohtaa koskevasta poikkeuksesta. Pykälän mukaan avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli on antanut siihen suostumuksensa. Tällöin avioliitto muuttuu lain 2 §:n 2 momentin mukaan ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastavasti avioliitoksi.

4 LUONNOS HALLITUKSEN ESITYKSEKSI

Alla on selostettu keskeisimmät seikat ehdotuksesta lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimuksien poistamiseksi translaista. Raportin liitteenä olevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi laeiksi transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain sekä väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta on esitetty tarkemmat perustelut valituille ratkaisuille. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi on myös selostettu kansainvälistä ihmis-oikeuskehitystä tässä esitettyä laajemmin.

4.1 LISÄÄNTYMISKYVYTTÖMYYSVAATIMUS

Esitysluonnoksen mukaan lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus poistettaisiin translaista. Translain 1 §:n 1 momentin 1 kohdasta poistettaisiin näin ollen edellytys, jonka mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön.

Sukupuolen lääketieteelliseen korjaukseen kuuluvan hormonihoidon sivuvaikutuksena aiheutuvan hedelmättömyyden on Suomessa vakiintuneesti tulkittu täyttävän translaissa säädetyn lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen siitäkin huolimatta, että hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia. Translaissa ei nimenomaisesti säädetä, että lisääntymiskyvyttömyyden tulisi olla pysyvää. Sukupuolen korjaus sukelinkirurgisin hoidoin puolestaan johtaa pysyvään lisääntymiskyvyttömyyteen.

Arvioitaessa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen seurauksia perhe-elämään on huomattava, että transsukupuolisilla vanhemmilla voi olla ennestään lapsia, eikä sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen muuta tilannetta. Lisäksi jo nykytilanteessa sukupuolensa oikeudellisesti toiseksi vahvistanut henkilö voi hankkia biologisia lapsia sukupuolen vahvistamisen jälkeenkin, jos translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen täytyminen on todennettu vaikutuksiltaan palautuvien hormonihoidojen kautta.

Vaikka sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on yksittäistapauksia lukuun ottamatta Suomessa mahdollista ilman pysyvän lisääntymiskyvyttömyyden vaatimusta, lisääntymiskyvyttömyys sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona on itsessään ongelmallinen perus- ja ihmisoikeuksien kannalta.

Luonnoksessa hallituksen esitykseksi tarkastellaan asiaa muun muassa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan (jokaisen oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta), Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön ja Suomen perustuslain kannalta. Esitysluonnoksessa on käsitelty myös ihmisoikeussuosituksia, joissa tarkastellaan kriittisesti lisääntymiskyvyttömyyttä ja sterilisaatiota edellyttävää lainsäädäntöä (Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen erityisraportoiija).

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) antoi huhtikuussa 2013 sosiaali- ja terveysministeriön pyynnöstä lausunnon translain muutostarpeista. Neuvottelukunta katsoi, että sterilointivaatimus on vähintäänkin arveluttava Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen ja perustuslain turvaaman henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta, eikä siihen ole sukupuolen korjaamiseen liittyviä lääketieteellisiä syitä.

Esitysluonnoksen ehdotus perustuu näkemykseen, että transsukupuolisten henkilöiden oikeus perus- ja ihmisoikeuksina turvattuihin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan edellyttää, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan translaista.

4.2 NAIMATTOMUUSVAATIMUS

Luonnoksessa hallituksen esitykseksi ehdotetaan, että naimattomuutta koskeva vaatimus poistetaan translaista. Translain 1 §:n 1 momentin 3 kohta siis kumottaisiin. Lisäksi avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta koskevaan sääntelyyn ehdotetaan lisättäväksi säännös, joka mahdollistaa avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen säilymisen oikeudelliselta muodoltaan ennallaan sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta riippumatta.

Voimassa olevan translain 1 §:n mukaisesta naimattomuusvaatimuksesta säädetään lain 2 §:ssä poikkeus, jonka mukaan avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa siihen suostumuksensa. Jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli ei anna suostumustaan, maistraatti ei voi hyväksyä sukupuolen vahvistamista koskevaa hakemusta. Tässä tapauksessa transsukupuolisen henkilön on ryhdyttävä toimenpiteisiin avioliittonsa tai rekisteröidyn parisuhtensa purkamiseksi, jotta hän voisi saada koettua sukupuoltaan vastaavan henkilötunnuksen ja sukupuolta koskevan merkinnän väestötietojärjestelmään. Jos hakijan aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiselle, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Vaikka parisuhteen oikeudellinen muoto muuttuu, aiemman parisuhteen ei katsota purkautuvan ja uuden alkavan sukupuolen vahvistamisen hetkellä. Parisuhteen jatkuvuudelle perustuvat oikeusvaikutukset säilyvät näin ollen pääosin ennallaan.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) suuri jaosto katsoi 16.7.2014 antamassaan ratkaisussa *Hämäläinen v. Suomi*, että Euroopan ihmisoikeussopimus ei asettanut jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa siinäkin tilanteessa, että puoliset olivat solmineet avioliiton ennen henkilön sukupuolen korjaamista samaksi kuin hänen aviopuolisollaan. EIT:n suuri jaosto katsoi, että nykytilan säilyttämisen tai avioeron ohella valittajalla on todellinen mahdollisuus muuttaa avioliittonsa puolionsa suostumuksella rekisteröidyksi parisuhteeksi. Näin valittaja saa paitsi sukupuolensa vahvistetuksi, myös oikeudellisen suojan parisuhteelleen. EIT katsoi, että rekisteröity parisuhde tarjoaa valittajalle ja hänen perheelleen avioliittoa läheisesti vastaavan oikeudellisen suojan, eivätkä avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erot vaikutta tosiasiallisesti valittajan parisuhde- tai perhetilanteeseen. Puolison suostumus on EIT:n mukaan tarpeen, jotta molemmat puoliset saavat suojaa toistensa yksipuolisten päätösten vaikutuksilta.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on julkaissut useita suosituksia, joiden mukaan sukupuolen korjaaminen ei saisi estää henkilön solmimaan avioliiton jatkumista. Neuvoston jäsenvaltioiden lainsäädännöstä tulisi poistaa vaatimus, jonka mukaan transsukupuolisen henkilön on oltava naimaton tai naimisissa olevan henkilön on erottava voidakseen saada sukupuolensa oikeudellisesti tunnustetuksi. Suomessa ETENE on todennut huhtikuussa 2013 antamassaan lausunnossa, että naimattomuutta koskeva sääntely on nykyisessä muodossaan tarpeeton.

Voimassa olevan translain avioliittoa ja rekisteröityä parisuhdetta koskevassa sääntelyssä lainsäätäjällä on tarkoittanut antaa oikeussuojaa sukupuolensa vahvistamista hakevan henkilön ja hänen puolisonsa parisuhteen jatkuvuudelle. Rekisteröity parisuhde ei kuitenkaan oikeusvaikutuksiltaan täysin vastaa avioliittoa. Rekisteröidyn parisuhteen osapuolet eivät esimerkiksi voi yhdessä adoptoida lasta.

Esitysluonnoksessa ehdotetaan voimassa olevaa lainsäädäntöä vastaavasti, että avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin on väestötietojärjestelmään merkitty vain, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa maistraatille tähän suostumuksensa henkilökohtaisesti, jolloin avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisen sääntelyn edistämiseksi ehdotetaan kuitenkin, että tämän sääntelyn estämättä avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi voimassa, jos avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö ja hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli yhdessä sitä pyytävät.

Eduskunta äänesti 12.12.2014 sukupuolineutraaliin avioliittolakiin tähtäävän kansalaisaloitteen (KAA 3/2013 vp; M 10/2013 vp) puolesta. Tasavallan presidentin vahvistaman lain mukaan myös kaksi samaa sukupuolta olevaa henkilöä voi solmia avioliiton keskenään. Laki tulee voimaan 1.3.2017. Samaan aikaan eduskunta hyväksyi lakivaliokunnassa (LaVM 14/2014 vp) vähemmistön kannattamaksi jääneen lausuman (EK 41/2014 vp). Lausuman mukaan eduskunta edellyttää, että hallitus ryhtyy viivytyksettä valmistelemaan esityksen tasa-arvoisen avioliittolain edellyttämistä muutoksista tarvittaviin muihin lakeihin ja antaa esityksen eduskunnan käsiteltäväksi 31.12.2015 mennessä. Kansalaisaloitteesta ehdotettiin muutoksia rekisteröidystä parisuhteesta annettuun lakiin (950/2001) sekä avioliittoa ja rekisteröityä parisuhdetta koskeviin translain säännöksiin. Lakivaliokunnan vähemmistön lausuman perusteluna todetaan, että oikeusministeriön lakivaliokunnalle antaman lausunnan mukaan kaikki kansalaisaloitteesta ehdotetut muutokset olisi mahdollista toteuttaa sellaisinaan ilman lakitekniisiä ongelmia. Koska kyse on kuitenkin periaatteellisesti merkittävästä perhelainsäädännön muutoksesta, tietyt yksityiskohdat vaativat vielä perusteellisempaa valmistelua.

Laadittaessa tämän loppuraportin liitteenä olevaa luonnosta hallituksen esitykseksi eduskunta ei vielä ollut äänestänyt sukupuolineutraalia avioliittoa koskevasta kansalaisaloitteesta, joten luonnos hallituksen esitykseksi valmisteltiin voimassa olevan lainsäädännön pohjalta. Sukupuolineutraalin avioliiton sekä edellä kuvatun lausuman hyväksyminen tarkoittaa, että translain avioliittoa, rekisteröityä parisuhdetta ja sukupuolen vahvistamista koskeva sääntely tullee uudelleen arvioitavaksi. Asiassa tehtävät toimenpiteet siirtyivät keväällä 2015 järjestettyjen vaalien ja niiden jälkeen muodostettavan hallituksen ratkaistavaksi.

4.3 LAIN NIMIKE

Luonnoksessa hallituksen esitykseksi ehdotetaan, että lain nimikkeeksi muutetaan ”laki sukupuolen vahvistamisesta”. Lisäksi teknisinä korjauksina ehdotetaan muutoksia väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annettuun lakiin (661/2009).

Lain nykyistä nimikettä, laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, on pidettävä vanhentuneena. Muun muassa ETENE on sosiaali- ja terveysministeriölle vuonna 2013 antamassaan lausunnossa todennut, että ”transseksuaalisuuden” sijasta olisi asianmukaisempaa käyttää käsitettä ”transsukupuolisuus”.

4.4 ESITYSLUONNOKSEN MUKAISEN MALLIN EDELLYTTÄMÄT MUUTOKSET MUUHUN LAINSÄÄDÄNTÖÖN

Luonnoksen hallituksen esitykseksi mukainen sääntely edellyttäisi joitakin teknisiä muutoksia sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten annettuun sosiaali- ja terveysministeriön asetukseen (1053/2002, jäljempänä transasetus). Transasetuksessa säädetään sukupuolen korjaamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä translain sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä säädetystä lääketieteellisestä selvityksestä. Tekniset muutostarpeet aiheutuisivat lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen kumoamisesta sekä lain nimikkeen muuttamisesta.

Teknisten muutosten lisäksi työryhmässä keskusteltiin muista transasetuksen muutostarpeista. Muutostarpeet kohdistuvat tutkimuksen ja hoidon järjestämistä koskevan sääntelyn muuttamiseen erityisesti siten, että se mahdollistaa joustavammin tutkimus- ja hoitoyksiköissä jo nyt käytännössä olevia menettelyjä ja toiminnan järjestämistapoja.

Termiä ”transseksuaalisuus” käytetään lainsäädännössä transasetuksessa sekä erityistason sairaanhoidon järjestämisestä ja keskittämisestä annetussa valtioneuvoston asetuksessa (336/2011). Myös jälkimmäisen asetuksen muuttamisen tullessa ajankohtaiseksi käsitteistöä tulee muuttaa.

Jatkotyöskentelyn kohteita:

- Sosiaali- ja terveysministeriön asetusta sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002) muutetaan vastaamaan lakimuutosta, ja siinä yhteydessä tehdään muut tarpeelliset sisältöä ja käsitteitä koskevat muutokset.
- Käsitteitä koskevat muutokset tehdään myös erityistason sairaanhoidon järjestämisestä ja keskittämisestä koskevaan asetukseen (336/2011) asetuksen muuttamisen tullessa ajankohtaiseksi.

5 TYÖRYHMÄN KEHITTÄMIS- EHDOTUKSET

5.1 SUKUPUOLEN VAHVISTAMISEN EDELLYTYKSET

Osa työryhmän toimeksiantoa oli valmistella ehdotukset translain lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamiseksi. Tehtävä kohdistui siis tiettyihin voimassa olevan lainsäädännön edellytyksiin, ja siten tehty ehdotuskin perustuu voimassa olevan lainsäädännön lähtökohtiin. Kun työryhmä valmisteli toimeksiantonsa toista kokonaisuutta, sukupuolen vahvistamista koskevan lainsäädännön kehittämisehdotuksia, se tarkasteli aihepiiriä laajemmin.

Jos edellä ehdotetut translain muutosehdotukset toteutuvat, yleisinä edellytyksinä sukupuolen vahvistamiselle olisi edelleen, että henkilö 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa, 2) on täysi-ikäinen ja 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Lisäksi avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuolen vahvistamiseen liittyy edellytyksiä edellä esitetyllä tavalla. Myös näitä edellytyksiä voidaan arvioida tulevaisuudessa tarkemmin.

Edellytys lääketieteellisen selvityksen toimittamisesta

Pyytäessään lausuntoja luonnoksesta hallituksen esityksestä sosiaali- ja terveysministeriö pyysi toimijoita myös esittämään näkemyksensä muista translain muutostarpeista. Lausunnon lähettivät muun muassa eräät viranomaistahot, ihmisoikeusjärjestöt sekä poliittiset järjestöt ja -yhdistykset. Lausuntoja saapui 40 kappaletta. Lähes puolet lausunnonantajista katsoi, että transsukupuolisen henkilön itsemääräämisoikeus edellyttää, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä. Näin katsoivat muun muassa tasa-arvovaltuutettu ja useat ihmisoikeusjärjestöt. Monet lausunnonantajat katsoivat, että Suomessa tulisi ottaa käyttöön menettely, jossa henkilön sukupuoli vahvistetaan hänen oman ilmoituksensa perusteella. Ongelmallisena pidettiin translakiin yhä jäävää vaatimusta tietyssä sukupuoliroolissa elämisestä ja/tai lääketieteellisestä selvityksestä.

Monissa kansainvälisissä ihmisoikeussuosituksissa otetaan kantaa sukupuolen vahvistamisen edellytyksien sääntelyyn. Liitteenä olevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi esitetään Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun kannanottoja (koskien mm. lääketieteellisiä selvityksiä), kansainvälisen asiantuntijaryhmän vuonna 2006 laatiman Yogyakartan periaatteiston sisältöä (koskien mm. sukupuoli-identiteetin perustamista itsemääräämisoikeuteen), kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) toimeenpanoa valvovan asiantuntijakomitean Suomea koskevan määräaikaisraportin suosituksia (koskien mm. vaatimuksia mukautua stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä) sekä toukokuussa 2014 järjestetyssä IDAHO 2014 -konferenssissa hyväksytyyn, myös Suomen allekirjoittaman julkilausuman sisältöä (koskien mm. sukupuolen vahvistamisen nopeutta, läpinäkyvyyttä ja saavutettavuutta ilman loukkaavia ja suhteettomia edellytyksiä).

Sukupuoli-identiteettiin kuuluvia kysymyksiä ja mahdollisuutta sukupuolen vahvistamisen perustamista henkilön omaan ilmoitukseen tai hakemukseen tulee tarkastella myös Suomen perustuslain kannalta. Keskeisiä ovat erityisesti perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus ja ilman hyväksyttävää perustetta tapahtuvan syrjinnän kieltö. Merkityksellisiä ovat myös perustuslain 7 §:ssä säädetty henkilökohtainen vapaus, koskemattomuus ja turvallisuus sekä 10 §:ssä säädetty yksityiselämän suoja, joiden on vakiintuneesti tulkittu kattavan myös yksilön itsemääräämisoikeuden. Lisäksi huomioon on otettava 22 §:n mukainen julkisen vallan velvoite turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä 19 §:n mukainen julkisen vallan velvoite turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistää väestön terveyttä.

Oheissa on selostettu lainsäädäntöä maissa, jossa sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen perustuminen henkilön ilmoitukseen tai hakemukseen ilman edellytystä lääketieteellisestä selvityksestä tai hoidoista on otettu käyttöön tai sitä selvitetään.

Tanskan keskushenkilörekisteristä annettua lakia (lov om det centrale personregister) muutettiin 1.9.2014 voimaan tulleella lainmuutoksella siten, että talous- ja sisäministeriö myöntää kirjallisesta hakemuksesta uuden henkilötunnuksen henkilölle, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Uuden henkilötunnuksen myöntäminen edellyttää asianomaisen henkilön antamaa kirjallista selvitystä siitä, että toivomus saada uusi henkilötunnus perustuu hänen kokemukseensa vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta ja että hän kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen hakemuksen jättämisestä kirjallisesti vahvistaa hakemuksensa. Lisäksi vaaditaan, että henkilö on täyttänyt hakemuksen jättämishetkeen mennessä 18 vuotta. Laissa ei edellytetä lääketieteellistä tai muuta vastaavaa arviota hakijan kirjallisessa selvityksessään esittämistä seikoista. Lainsäädännön yksityiskohtia on esitetty tarkemmin luonnoksessa hallituksen esitykseksi kansainvälinen kehitys-osiossa.

Argentiinassa tuli voimaan laki sukupuoli-identiteetistä (Ley 26.743 de Identidad de Género) toukokuussa 2012. Lain lähtökohtana on oikeus sukupuoli-identiteettiin. Lain määritelmän mukaan sukupuoli-identiteetti on henkilön sisäinen ja yksilöllinen kokemus omasta sukupuolestaan. Lain mukaan 18 vuotta täyttänyt henkilö voi pyytää rekisteröidyn sukupuolensa muuttamista ja etunimensä vaihtamista väestörekisteriviranomaiselta. Sukupuolen vahvistaminen ei edellytä, että henkilölle olisi tehty kirurgisia toimenpiteitä tai että hän olisi saanut psykologista, hormonaalista tai muuta lääketieteellistä hoitoa. Sukupuolen oikeudellisella muuttamisella ei ole vaikutusta oikeuksiin tai velvollisuuksiin, jotka asianomaisella henkilöllä oli ennen muutosta. Niillä ei myöskään ole vaikutusta henkilön perheoikeudelliseen asemaan.

Alaikäisen oikeudellisen sukupuolen muuttamista koskevan säännöksen mukaan alaikäisen laillinen edustaja tekee sukupuolen muuttamista koskevan hakemuksen väestörekisteriviranomaiselle. Edellytyksenä on, että alaikäinen on antanut siihen nimenomaisen suostumuksensa. Asiaa arviotaessa on otettava huomioon alaikäisen kehitystaso ja hänen etunsa siten kuin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa määrätään ja kansallisessa lainsäädännössä säädetään.

Maltan hallitus hyväksyi 1.4.2015 lain sukupuoli-identiteetistä (A Bill entitled An Act for the recognition and registration of the gender of a person and to regulate the effects of such a change, as well as the recognition and protection of the sex characteristics of a person, "Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act"). Sukupuolen vahvistamiseen tarvitaan kopio syntymätodistuksesta, lausuma siitä ettei hakijan sukupuoli-identiteetti vastaa heti syntymän jälkeen rekisteröityä sukupuolta, tieto vahvistettavasta sukupuolesta ja rekisteröitävä uusi etunimi. Laissa erikseen kielletään vaatimasta psykiatrisia, psykologisia tai lääketieteellisiä asiakirjoja sukupuolen vahvistamisen ehtona. Vahvistaminen ei vaikuta henkilön perheoikeu-

delliseen asemaan, mukaan lukien avioliittoon, taikka muihin ennen vahvistamista saavutettuihin oikeuksiin tai velvoitteisiin.

Alle 18-vuotiaan henkilön huoltaja voisi tehdä hakemuksen tuomioistuimeen muuttaakseen alaikäisen oikeudellisen sukupuolen ja etunimen siten, että ne vastaavat alaikäisen sukupuoli-identiteettiä. Lapsen oikeudet, siten kun ne ilmaistaan lapsen oikeuksien sopimuksessa, ovat tärkein harkinnan lähtökohta ja alaikäisen mielipide tulisi ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti.

Ruotsin hallitus tilasi sukupuolen vahvistamista koskevan selvityksen, joka valmistui tammikuussa 2015 (Juridisk kön och medicinsk könskorrigering. Betänkande av Utredningen om åldersgränsen för fastställelse av ändrad könstillhörighet. Stockholm 2014). Selvityksessä ehdotetaan, että sukupuolen korjaamisen oikeudellisen ja lääketieteellisen prosessien erottamiseksi tulisi säätää erilliset lait koskien sukupuolen vahvistamisen hallinnollista prosessia ja sukuelinkirurgiaan liittyvää sääntelyä. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä ei olisi lääketieteellistä selvitystä, vaan henkilö hakisi henkilötunnuksen muuttamista. Henkilötunnuksen muuttamista voisi hakea 15 vuotta täyttänyt yksin ja 12–14-vuotias henkilö yhdessä huoltajiensa kanssa. Jos vähintään 15-vuotiaan, mutta alle 18-vuotiaan hakijan huoltajien suhtautuminen hakemukseen ei olisi myönteinen, sosiaaliviranomaisen olisi arvioitava, onko nuori sosiaalihuollon avun tarpeessa. Lisäksi selvityksessä ehdotetaan, että 15 vuotta täyttänyt henkilö saisi hakea Ruotsin Sosiaalihuollon (Socialstyrelsen) lupaa sukuelintensä leikkaushoitoihin. Hakemuksen lisäksi edellytyksenä olisi, että toimenpiteet olisivat tieteellisesti perusteltuja ja hyväksi osoittautuneen käytännön mukaisia, nuoren vanhemmat tai muut lailliset edustajat hyväksyisivät toimenpiteet ja nuoren kypsyystaso olisi riittävä hoidosta päättämiseen.

Täysi-ikäisyyttä koskeva edellytys

Lähes puolet lausunnon antaneista kannatti luopumista 18 vuoden alaikärajaista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä. Asiaa kannattivat muun muassa eräät ihmisoikeusjärjestöt. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan muutos, jolla sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä poistettaisiin täysi-ikäisyyden vaatimus, ei ole tässä vaiheessa ajankohtainen. Lapsiasiavaltuutettu katsoi, että ikärajan alentamisen tai poistamisen tarve tulisi arvioida ja siitä seuraavat vaikutukset selvittää huolellisesti ennen lakimuutokseen ryhtymistä. Lapsiasiavaltuutettu piti tärkeänä, että lakiesitykseen lisätään lapsivaikutusten arviointi, jossa vaikutuksia käsitellään sekä transsukupuolisen lapsen että transsukupuolisen henkilön kanssa samassa taloudessa elävän lapsen näkökulmasta.

Arvioitaessa lapsiin kohdistuvaa sääntelyä on huomioitava Suomessa lailla voimaan saatettu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59–60/1991). Sopimuksen keskeisen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa korostetaan lapsen oikeutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon iän ja kehitystason mukaisesti (12 artikla). Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä ja saada se huomioiduksi itseään koskevissa asioissa. Lapsen oikeus päättää itsenäisesti asioistaan kasvaa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsella on kuitenkin aina oikeus ilmaista mielipiteensä sellaisissakin asioissa, joista hän ei vielä ole riittävän kypsä päättämään. Yleissopimuksen mukaan vanhemmilla tai laillisilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä ja lapsen edun on määrättävä heidän toimintansa (18 artikla). Sopimuksessa on myös useita muita artikloja, jotka ovat merkityksellisiä arvioitaessa mahdollisuutta luopua 18 vuoden alaikärajaista sukupuol-

len vahvistamisen edellytyksenä. Lapsen oikeuksien sopimusta tulee tulkita kokonaisuutena.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Alaikäisen henkilön itsemääräämisoikeutta arvioitaessa on otettava huomioon paitsi hänen ikänsä ja kehitystasonsa, myös kulloinkin kysymyksessä olevan asian painoarvo ja merkitys. Henkilön sukupuolta voidaan pitää merkittävänä asiana. Alaikäisten henkilöiden kohdalla kysymystä sukupuolen vahvistamisesta ei voi perustella ainoastaan itsemääräämisoikeudella, sillä alaikäinen ei välttämättä vielä ole henkisesti riittävän kypsä yksin päättämään näin merkittävästä asiasta. Alaikäiselle henkilölle tulee antaa riittävä ja ymmärrettävä selvitys, jotta hän voi asianmukaisesti muodostaa ja ilmaista kantansa päätettävään asiaan.

Mahdollisuutta poistaa 18 vuoden ikäraja tai alentaa sitä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on arvioitava erityisesti siltä kannalta, missä määrin mahdollisuus sukupuolen vahvistamiseen olisi alaikäisen edun ja hyvinvoinnin mukaista ja missä määrin haitallista.

Avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevaan henkilöön kohdistuva sääntely

Eräissä lausunnoissa nostettiin esiin ongelmallisena puolison suostumus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Tasa-arvovaltuutettu totesi lausunnossaan, että puolison suostumuksen edellyttäminen henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseksi luo mielikuvan siitä, että oman sukupuoli-identiteetin mukaiseen elämään vaaditaan puolison suostumus, vaikka itse asiassa säännöksen tarkoituksena on turvata puolison mahdollisuus reagoida siihen, että puoliso vahvistaa sukupuolensa oikeudellisesti toiseksi kuin mikä se oli avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen solmimishetkellä. Tasa-arvovaltuutetun mukaan suostumuksen sijasta olisi riittävää, että puolisolle ilmoitettaisiin transsukupuolisen puolison hakeneen sukupuolen oikeudellista vahvistamista. Puoliso voisi ilmoituksen saatuaan päättää, minkä merkityksen hän antaa toisen puolison oikeudellisen sukupuolen muuttumiselle parisuhteensa kannalta, jolloin hän voisi tehdä ratkaisun parisuhteen jatkumisesta tai sen päättymisestä. Myös ETENEn kiinnitti asiaan huomiota: sen mukaan on erikoista ja vastoin itsemääräämisoikeuden periaatetta, että asiaan, jonka pitäisi kuulua mitä suurimmassa määrin täysivaltaisen henkilön itsemääräämisoikeuden piiriin, pyydetään toisen henkilön suostumus. ETENEn mielestä on tärkeää erottaa sukupuolen vahvistaminen ja parisuhdepuolison muuttaminen toisistaan, vaikka ne tapahtuisivat saman hakemuksen yhteydessä. Puoliso antaisi suostumuksensa avioliiton/rekisteröidyn parisuhteen jatkumiseen tai vaihtumiseen eikä toisen henkilön sukupuolen vahvistamiseen.

Sukupuolineutraalin avioliiton mahdollistava lakimuutos tulee voimaan 1.3.2017. Translain muuttamista koskevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi esitetty ratkaisu, jossa edellytetään puolison suostumusta, perustuu puolison oikeudellisen aseman muuttamiseen avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erilaisten oikeusvaikutusten takia. Sukupuolineutraalia avioliittoa koskevan kansalaisaloitteen käsittelyssä lakivaliokunnassa (LaVM 14/2014 vp) katsottiin ehdotukseen sisältyvien yksityiskohtien, kuten sen vaikutusten rekisteröidyistä parisuhteista annettuun lakiin ja translakiin vaativan perusteellisempaa valmistelua. Eduskunnan hyväksymän lausuman (EK 41/2014 vp) mukaan eduskunta edellyttää, että hallitus ryhtyy viivytyksettä valmiste-

lemaan esityksen tasa-arvoisen avioliittolain edellyttämistä muutoksista tarvittaviin muihin lakeihin ja antaa esityksen eduskunnan käsiteltäväksi 31.12.2015 mennessä.

Arvioitaessa avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen vaikutusta sukupuolen vahvistamiseen on otettava huomioon myös jo solmitut rekisteröidyt parisuhteet ja niihin sovellettava sääntely. Lisäksi on arvioitava, minkälaisia hallinnollisia menettelyitä tarvitaan, että sukupuolen vahvistamista hakeneen henkilön puoliso saa tiedon ilmoituksen/hakemuksen jättämisestä ja sen vaikutuksista hänen asemaansa.

Yhteenveto

Työryhmä katsoo edellä esittämänsä perusteella, että myös Suomessa olisi perusteltua selvittää mahdollisuutta sukupuolen vahvistamiseen henkilön oman ilmoituksen tai hakemuksen perusteella. Jos selvitys osoittaa sukupuolen vahvistamisen oman ilmoituksen tai hakemuksen nojalla olevan perusteltua, sukupuoli voitaisiin vahvistaa ilman lääketieteellistä selvitystä transsukupuolisuudesta.

Translaki ja -asetus sääntelevät transsukupuolisuuden tutkimusta ja hoitoa. Niiden ohella sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla on vain yksi hoidon järjestämistapaa koskeva säädös, opioidiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoidosta erällä lääkkeillä annettu sosiaali- ja terveysministeriön asetus (33/2008). Pääosin tutkimusten ja hoidon järjestämisestä ja niistä noudattavista menettelytavoista säädetään terveydenhuollon yleislaeissa ja -asetuksissa, joita ovat muun muassa kansanterveyslaki (66/1972) ja erikoissairaanhoidolaki (1062/1989), terveydenhuoltolaki (1326/2010), potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki (785/1992) ja terveydenhuollon ammattihenkilöistä annettu laki (559/1994). Translaissa ja -asetuksessa säädetään transsukupuolisten henkilöiden tutkimuksesta ja hoidosta, koska translaissa asetetaan lääketieteellisen selvityksen antamisen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykseksi. Jos lainsäädäntöä muutetaan tulevaisuudessa siten, että sukupuolen vahvistaminen perustuu henkilön ilmoitukseen tai hakemukseen ilman vaatimusta lääketieteellisestä selvityksestä, ei erilliselle translaille ja -asetukselle todennäköisesti olisi enää perustetta. Sukupuolen vahvistamisesta voitaisiin silloin säätää esimerkiksi väestötietojärjestelmää koskevassa lainsäädännössä.

Kehittämisehdotus: Selvitetään mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voi ilmoittaa tai tehdä hakemuksen sukupuolensa vahvistamisesta väestötietoihin. Sukupuolta koskevan rekisterimerkinnän muutos voitaisiin tällöin tehdä ilman lääketieteellistä selvitystä transsukupuolisuudesta. Asiaa arvioitaessa otetaan huomioon myös rekisteritietojen luotettavuuden varmistamista koskevat seikat ja lainsäädäntö, jossa annetaan merkitystä henkilön oikeudelliselle sukupuolelle.

Kehittämisehdotus: Selvityksen yhteydessä voi olla perusteltua tarkastella myös vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä. Tarkastelussa olisi otettava huomioon alaikäisen etu ja hänen oikeutensa määrätä häntä itseään koskevista asioista ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä alaikäisen oikeus erityiseen huolenpitoon ja terveyden ja kehityksen suojeluun kehityksen ollessa vielä kesken.

Kehittämisehdotus: Jos selvitys osoittaa, että sukupuolta koskevan merkinnän muuttaminen väestötietoihin on perusteltua ilman lääketieteellistä selvitystä, erillisen translain ja -asetuksen tarpeellisuus tulee tuolloin arvioida uudelleen ja selvittää mahdollisuus säätää sukupuolen vahvistamista koskevasta menettelystä esimerkiksi väestötietojärjestelmää koskevassa lainsäädännössä. Jos translaki ja -asetus kumotaan, hoidon keskittämiseen, porrastukseen ja julkisesti kustannettaviin hoitoihin liittyvät näkökohdat määrittäisivät keskitettävien hoitojen määrittelyn, yhtenäisten hoidon perusteiden ja kansallisen palveluvalikoiman määrittelyn kautta.

5.2 VANHEMMUUS

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen yhteydessä työryhmässä keskusteltiin lisäksi mahdollisuudesta laatia samanaikaisesti ehdotus sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta. Muun muassa oikeusministeriö katsoi, että sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta tulee säätää translain muuttamisen yhteydessä. Asiasta ei kuitenkaan pidetty aikataulusyistä mahdollisena laatia ehdotusta säädösvalmistelun yhteydessä. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi todetaan, että nykyisiä vanhemmuuden määräytymistä koskevia säännöksiä on tarkoitus soveltaa sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuuden määräytymiseen, kunnes nyt ehdotettavan sääntelyn vaikutukset lainsäädännön kokonaisuuteen voidaan arvioida luotettavasti ja tarvittavat lainmuutokset tehdä huolellisesti ja kattavasti.

Muussa lainsäädännössä isyyteen ja äitiyteen kytkeytyy erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Vanhemmuutta koskevassa sääntelyssä olisi arvioitava vaikutukset muun muassa perhe-etuuksia koskevaan lainsäädäntöön, muuhun lapsi- ja perhelainsäädäntöön, kansalaisuuslakiin (359/2003), kotikuntalakiin (201/1994) ja väestötietolakiin (661/2009). Lisäksi tulisi arvioida vanhemmuussääntelyn vaikutukset viranomaistoimintaan ja erilaisiin tietojärjestelmiin ja -rekistereihin.

Se, että sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuutta koskevaa sääntelyä ei ole, on omiaan luomaan hankalia tilanteita. Asiasta tulisi säätää joko translain säädännössä tai vanhemmuutta sääntelevissä yleislaeissa.

Kehittämisehdotus: Translainsäädännön tarkastelun yhteydessä tulee arvioitavaksi myös, miten sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta tulisi säätää. Samassa yhteydessä tulisi arvioida vaikutukset muuhun lainsäädäntöön.

6 SUKUPUOLI-IDENTITEETTI JA HOITAJÄRJESTELMÄ

Hoito

Translain 6 §:n mukaan lain 1 §:ssä tarkoitetusta lääketieteellisestä selvityksestä sekä sukupuolen muuttamiseen tähtäävän lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella eli transasetuksella. Asetuksen 2 §:n mukaan sukupuolen muuttamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan. Asetuksen 3 §:n mukaan näissä sairaaloissa on henkilön transseksuaalisuuden [transsukupuolisuuden] tutkimusta, hoitoa ja seurantaa varten transseksuaalisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtynyt moniammatillinen työryhmä. Pykälässä säädetään lisäksi työryhmän kokoonpanosta. Asetuksen 6 §:ssä säädetään lääketieteellisestä selvityksestä sukupuolen vahvistamista varten. Pykälän mukaan lääketieteellisen selvityksen antaa 3 §:ssä tarkoitetun työryhmän psykiatrian erikoislääkäri. Lisäksi toisen työryhmän psykiatrian erikoislääkärin tulee tapaamalla potilas henkilökohtaisesti selvittää, että sukupuolen vahvistamisen lääketieteelliset edellytykset täyttyvät. Lisäksi asetuksen 4 §:ssä säädetään veloitteesta laatia kirjallinen hoitosuunnitelma ja 5 §:ssä tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä koskien hormonihoidon ja sukuelinkirurgiaa.

Jos translaki ja -asetus kumotaan tulevaisuudessa sen vuoksi, että sukupuolen vahvistaminen perustuu henkilön ilmoitukseen tai hakemukseen eikä edellytä lääketieteellistä selvitystä, hoito toteutettaisiin terveydenhuoltolain mukaisesti. Hoidon keskittäminen, porrastus ja julkisesti kustannettaviin hoitoihin liittyvät näkökohdat määrittäisivät keskitettävien hoitojen määrittelyn, yhtenäisten hoidon perusteiden ja kansallisen palveluvalikoiman määrittelyn kautta.

Terveydenhuoltolain 45 §:n nojalla annetussa valtioneuvoston asetuksessa erityistason sairaanhoidon järjestämisestä ja keskittämisestä säädetään sairauksien harvinaisuuden, erikoissairanhoidon vaativuuden tai erikoissairanhoidon järjestämisen asettamien erityisten vaatimusten perusteella erityistason sairaanhoitoon kuuluvista tutkimuksista, toimenpiteistä, hoidosta ja hoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta sekä niistä terveydenhuollon toimintayksiköistä, joihin nämä keskitetään. Asetuksen mukaan transsukupuolisuuden hoito on valtakunnallisesti keskitettävää erityistason sairaanhoitoa. Asetuksen mukaan transseksuaalisten [transsukupuolisten] henkilöiden psykiatriset ja endokrinologiset tutkimukset ja hoidon aloitus sekä sukuelinkirurgia lukuun ottamatta kohdun ja munasarjojen poistoa keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan ja transseksuaalisten henkilöiden psykiatriset ja endokrinologiset tutkimukset ja hoito keskitetään Tampereen yliopistolliseen sairaalaan. Tutkimusten keskittäminen on edistänyt tutkimusten laatua ja potilasturvallisuutta. On tärkeää, että hoitojärjestelmässä varmistetaan riittävä osaaminen ja palvelujen saatavuus ja saavutettavuus.

Hoitoon pääsystä säädetään terveydenhuoltolain 6 luvussa. Luku sisältää säännökset kiireelliseen ja kiireettömään hoitoon pääsystä eli hoitotakuusta. Kiireettömällä hoidolla tarkoitetaan hoitoa, jossa potilaan terveydentila ei vaadi välitöntä hoitoon pääsyä vaan potilas voi odottaa sekä hoidon tarpeen arviointia että itse hoitoon pääsyä. Sosiaali- ja terveysministeriö on koonnut asiantuntijoiden esitysten pohjalta yhtenäiset hoidon perusteet. Niiden tavoitteena on turvata kansalaisille kiireettömään hoitoon pääsy yhtäläisin perustein asuinpaikasta riippumatta. Yhtenäiset hoidon perusteet on laadittu monien sairauksien hoitoon. Hoidon perusteissa ei nykyään mainita transsukupuolisuuden hoitoa.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 23.2.2015 antamallaan päätöksellä valtakunnallisen hoidon saatavuuden ja yhtenäisten hoidon perusteiden työryhmän. Työryhmän tehtävänä on muun muassa valmistella ehdotus hoidon saatavuuteen ja saavutettavuuteen liittyvistä määritelmistä, periaatteista ja määrärajoista uudessa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteessa.

Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto antaa suosituksia siitä, mitkä palvelut kuuluvat julkisesti järjestetyn tai rahoitetun terveydenhuollon palveluvalikoimaan. Neuvosto on perustettu vuonna 2014. Neuvoston tehtävänä on antaa suosituksia siitä, mitkä terveyden- ja sairaanhoidon toimenpiteet, tutkimukset sekä hoito- ja kuntoutusmenetelmät kuuluvat palveluvalikoimaan tai rajataan palveluvalikoiman ulkopuolelle. Neuvosto seuraa ja arvioi terveydenhuollon palveluvalikoimaa ja antaa Kansaneläkelaitoksen ja muiden viranomaisten pyynnöstä lausuntoja palveluvalikoiman soveltamisesta ja sen määrittelyssä käytettävistä periaatteista. Suosituksia antaessaan neuvoston tulee ottaa huomioon eri alojen tutkimustieto ja muu näyttö sekä terveydenhuollon eettiset ja järjestämiseen liittyvät näkökohdat. Sukupuolen moninaisuuden arviointiin ja hoitoon liittyvät kysymykset voisivat soveltua neuvoston käsittelyyn.

Diagnostinen järjestelmä

Kansainvälinen diagnostinen luokitus on siirtymässä suuntaan, jonka mukaan epätyypillistä sukupuoli-identiteettiä ei pidetä häiriönä, mutta sen sijaan sukupuoli-identiteettiin liittyvä dysforia saattaa edellyttää hoitoa.

Maailman terveysjärjestön WHO:n nykyisessä ICD-10 -tautiluokituksessa transsukupuolisuus sijaitsee mielenterveyden ja käyttäytymishäiriöitä koskevassa luvussa, muiden aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöiden ryhmässä. Transsukupuolisuuden syitä ei tunneta ja hoito on monimuotoista. Siihen liittyen diagnoosi on sijoitettu eri aikoina vaihteleviin ryhmiin tautiluokituksen mielenterveysdiagnoosien luvussa. Useat etujärjestöt, monet WHO:n jäsenmaat ja Euroopan parlamentti ovat esittäneet, että transsukupuolisuuteen liittyvät diagnoosit tulisi poistaa mielenterveysdiagnooseista. Euroopan parlamentin 28.9.2011 tekemässä päätöksessä pyydetään WHO:ta siirtämään transsukupuolisuuteen liittyvät diagnoosit pois mielenterveyttä koskevasta luvusta ja varmistamaan, ettei transsukupuolisuutta ja siihen liittyviä ilmiöitä määritellä sairauksiksi WHO:n uudistettavassa tautiluokituksen versiossa.

WHO:n ICD-11 -tautiluokitusta valmistellut työryhmä ehdottaa, että diagnoosikoodit F64.0 transsukupuolisuus ja F64.2 lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö säilytetään tautiluokituksessa, mutta nimetään ja määritellään uudestaan sukupuolen yhteensopimattomuudeksi (gender incongruence; suomenkielinen termi on toistaiseksi vakiintumaton) sekä siirretään uuteen seksuaaliterveyttä koskevaan lukuun (conditions related to sexual health). Lapsia koskevan diagnoosin käyttökelpoisuutta testataan vielä kenttätutkimuksin. WHO:n on tarkoitus hyväksyä uusi tautiluokitus vuonna 2017, jonka jälkeen Suomi siirtynee käyttämään sen mukaista koodistoa.

WHO:n työryhmän näkemyksen mukaan se, että mielenterveyden diagnooseihin kohdistetaan leimaamista, ei ole vakuuttava peruste diagnostisen koodin siirtämiselle pois mielenterveyttä koskevasta luvusta. WHO:n työryhmän mukaan ehdotettu muutos on kuitenkin perusteltu, koska transsukupuolisuudesta voi joissakin WHO:n jäsenmaissa seurata kaksinkertainen leimaaminen toisaalta sen kautta, että henkilö leimataan vähemmistön jäseneksi ja toisaalta mielenterveysdiagnoosin kautta. Joissakin WHO:n jäsenmaissa mielenterveysdiagnoosi vaikuttaa henkilön saamaan kohteluun oikeusjärjestelmässä ja terveydenhuollossa. WHO:n työryhmä näkee transsukupuolisuuden sisällyttämisen tautiluokituksen johonkin muuhun soveltuvaan lukuun kuitenkin

kin tarpeellisenä, koska diagnoosin puuttuminen luokituksesta voi monissa maissa muodostaa merkittävän esteen hoitoon pääsulle.

Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät kysymykset

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen peruskäsitystä siitä, mihin sukupuoleen hän kuuluu, ja tähän käsitykseen liittyvää tunnetta. On ihmisiä, joiden sukupuoli-identiteetti, biologinen sukupuoli ja sosiaalinen sukupuoli eivät sovi keskenään yhteen.

Suomessa käytössä olevan WHO:n ICD-10-tautiluokituksen diagnoosi F64.0 transsukupuolisuus perustuu käsitykseen kahdesta vastakkaisesta sukupuolesta. Nykyään kuitenkin ajatellaan, että transsukupuolisuus on äärimuoto identiteetin ja ruumiin välisen yhteensopimattomuuden kokemuksesta. Tieteellisessä kirjallisuudessa on sukupuoli-identiteetin häiriöiden sijaan alettu puhua sukupuoli-identiteetin variaatioista. Sukupuoli-identiteetin variaatioiden taustasyistä ei ole kattavaa teoriaa eikä niiden esiintyvyydestä väestössä ole varmaa tietoa. Ilmiö on kuitenkin ollut tavalla tai toisella tunnettu monissa eri kulttuureissa.

Amerikan psykiatriyhdistyksen APA:n uuden DSM-5-luokituksen diagnoosi Gender Dysphoria (sukupuolidysforia) heijastaa tätä ajattelutavan muutosta. Sen mukaan epätyypillinen sukupuoli-identiteetti ei ole häiriö. Kehon ja identiteetin yhteensopimattomuuteen mahdollisesti liittyvä subjektiivinen kärsimys saattaa sen sijaan vaatia lääketieteellistä hoitoa. Diagnoosi huomioi myös muita sukupuoli-identiteetin kokemisen ulottuvuuksia kuin mies-nais-jaottelun; sen mukaan voi olla jokin vaihtoehtoinen määritetystä sukupuolesta poikkeava sukupuoli. Diagnoosi ei edellytä, että henkilön tulee sukupuolidysforian lievittämiseksi pyrkiä kaikkiin hoitoihin; hänen ei tarvitse välttämättä toivoa mitään ruumiillista hoitoa tai hän voi toivoa vain osaa niistä. Suomessa on viime aikoina käytetty ICD -10-tautiluokituksen diagnoosia F64.8 Muu määritetty sukupuoli-identiteetin häiriö, kun on pyritty kuvaamaan muuta sukupuoli-identiteetin variaatiota kuin transsukupuolisuutta.

Transasetus on tarkoitettu varmistamaan transsukupuolisten henkilöiden hoidon saanti. Nykytilanteessa sukupuolten moninaisuuteen liittyvä muun sukupuoli-identiteetin häiriön diagnoosi (F 64.8) saattaa ohjata hoitoa yksilön tarpeiden vastaisesti.

Lisääntymisterveys

Hedelmöityshoidoista säädetään hedelmöityshoidosta annetussa laissa (1237/2006). Laissa ei säädetä transsukupuolisuutta esteeksi hedelmöityshoitojen antamiselle. Tietoon on kuitenkin tullut tapauksia, joissa hoitoyksiköissä on evätty hoitoja henkilöiltä transsukupuolisuuden vuoksi.

Tasa-arvovaltuutettu on 22.8.2013 antanut lausunnon hedelmöityshoitojen antamisesta pareille, joista toinen on transsukupuolinen. Tasa-arvovaltuutettu katsoi, että hedelmöityshoitojen epääminen pareilta sen vuoksi, että toinen puolisoista on transsukupuolinen, asettaa heidät naisten ja miesten tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986) kielletyllä tavalla eriarvoiseen asemaan sukupuolen perusteella. Translain lisääntymiskyvyttömyyssäännös perusteluineen liittyy vain oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin sukupuolen korjauksen yhteydessä eikä sen voida tulkita ulottuvan vaikutuksiltaan laajemmalle. Tasa-arvovaltuutettu katsoi, että kiireettömän hoidon perusteissa olevaa suositusta olla antamatta hedelmöityshoitoja sterilisaatiosta

seuraavaan lapsettomuuteen ei voida soveltaa, jos sterilisaatio on tehty transsukupuolisuuteen liittyen.

Sosiaali- ja terveysministeriön päivitti hedelmöityshoitoja koskevia yhtenäisiä kiirettömän hoidon kriteerejä syksyllä 2014. Uudistus perustui selvityshenkilön raporttiin (Hedelmöityshoidon yhtenäiset perusteet, STM raportteja ja muistioita 2014:30). Päivitettyjen yhtenäisten hoidon perusteiden mukaan hedelmöityshoitoa voidaan toteuttaa, vaikka taustalla ei ole varsinainen hedelmättömyys, jos siihen on perusteet. Mahdollisimman moni hoitoa tarvitseva pyritään saamaan oikea-aikaisesti hoidon piiriin. Hoitoa tarjotaan yksilöllisen harkinnan mukaan esimerkiksi näissä tilanteissa: jos perheessä on kaksi lasta, jos taustalla on omaehtoinen sterilisaatio tai lapsettomuuden kesto tai tutkimuksen tulokset eivät vielä edellytä hedelmöityshoitojen käyttöä. Näin ollen lainsäädäntö ja yhtenäiset kiirettömän hoidon perusteet eivät kumpikaan muodosta perustetta evätä hedelmöityshoitoja transsukupuoliselta henkilöltä. Sosiaali- ja terveysministeriö tiedotti hedelmöityshoidon perusteiden päivityksestä syyskuussa 2014. Lisäksi peruspalveluministeri informoi erikseen sairaanhoitopiirien johtajaylilääkäreitä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden hedelmöityshoidoista joulukuussa 2014.

Lasten ja nuorten tutkimus ja hoito

Lasten sukupuoli-identiteetin pysyvyyden tilanne on erilainen kuin aikuisten; ennen puberteetti-ikää sukupuolen yhteensopimattomuuden takia tutkituista vain 6-23 %:lla oireet jatkuvat aikuisuuteen. Nuorilla transsukupuolisuus muistuttaa aikuisten tilaa. World Professional Association for Transgender Healthin (WPATH) vuonna 2012 julkaistun suosituksen mukaan käytettävissä oleva tutkimustieto ei riitä arvioimaan lapsen sukupuoliroolin muutoksen pitkän aikavälin seurauksia. Suosituksessa on päädytty siihen, että genitaalisiin kohdistuvaa kirurgiaa ei suositella ennen laillista täysi-ikäisyyttä ja että muut mahdolliset hoidot olisi toteutettava asteittain niin, että kunkin vaiheen jälkeinen seuranta-aika on riittävä.

Suomessa ETENE on vuonna 2011 ottanut kantaa alaikäisten hoitoon. ETENE totesi lausunnossaan, että eettisesti tärkeintä on lapsen ja nuoren etu, hyvän tekeminen ja vahingon välttäminen. ETENEn lausunnon mukaan tutkimuksen ja hoidon aloittamisen ajankohtaa ja arviointia vaikeuttaa lasten ja nuorten usein vakiintumaton seksuaalinen identiteetti, ja erotusdiagnoosiikka (muut sukupuoli-identiteetin häiriöt, mielenterveysongelmat, kromosomihäiriöt) vaatii erityistä huolellisuutta. ETENEn mukaan erityisesti alaikäisen potilaan peruuttamattomat hoidot vaativat malttia ja pidättyvyyttä. Hoitojen ohjeellisena ikärajana voi pitää täysi-ikäisyyttä, mutta painavilla syillä tästä voidaan joustaa.

Suomessa on ollut vuodesta 2011 tarjolla alaikäisille mahdollisuus tutkimuksiin ja hormonaalisiin hoitoihin. Alaikäisten hoidosta on alkanut kertyä kotimaista tietoa, jota tulee hyödyntää asiaa edelleen selvitettyä.

7 MUUTA ASIAAN LIITTYVÄÄ

Työryhmän toimeksiantona ei ollut laatia kattavaa selvitystä sukupuolivähemmistöjen asemasta. Työryhmän toimikauden aikana työryhmätyöskentelyssä esiin tuli kuitenkin runsaasti aihepiiriä koskevia näkökulmia ja kehittämiskohteita, joista osa kuuluu muiden ministeriöiden hallinnonalalle ja osa ei ole lainsäädännöllisiä toimenpiteitä. Oheen on tiivistäen koottu eräitä keskusteluissa esiin tulleita asioita joita työryhmä piti huomion arvoisina sukupuolivähemmistöjen asemaa tulevaisuudessa kehitettävänä:

- Valtioneuvoston 2014 julkaiseman ihmisoikeusselonteon mukaisesti Suomessa olisi hyvä olla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa käsittelevä strategia tai toimintaohjelma.
- Sukupuolen moninaisuus huomioitiin naisten ja miesten tasa-arvosta annetun lain (609/1986) muutoksessa (1329/2014), joka tuli voimaan 1.1.2015. Lakimuutoksessa sukupuoleen perustuvan syrjinnän kieltä laajennettiin koskemaan myös sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää.
- Viranomaisten ja sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöiden riittävää tietämystä sukupuolen moninaisuudesta tulee lisätä, jotta sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset tulevat asiantuntevasti kohdatuiksi.
- Olisi perusteltua arvioida, onko nimilainsäädännön sääntely selkeää, hallinnollisesti tarkoituksenmukaista ja yhtenäisiä käytäntöjä tuottavaa niissä tilanteissa, joissa henkilö haluaa muuttaa nimensä sukupuoli-identiteettiään vastaavaksi.
- Sääntelyllä, jossa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen perustuu henkilön ilmoitukseen tai hakemukseen, olisi vaikutuksia myös muun muassa intersukupuolisten henkilöiden asemaan ja itsemääräämisoikeuteen.
- Olisi perusteltua selvittää, toteutuuko sukupuolensa vahvistaneen tai vahvistamisprosessiin hakeutuvan tietosuoja sekä sukupuoli-identiteettiä koskevien arkaluonteisten tietojen käsittely parhaalla mahdollisella tavalla.

Esille tuotuja ongelmia:

- Väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetussa laissa säädetään sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoituksista. Transsukupuolisuuden perusteella muutetun väestötietomerkin merkittävänä on kuitenkin esitetty voivan olla tietosuojan näkökulmasta ongelmallinen.
- Transsukupuolisen vanhemman ja hänen lastensa erilaisia todistuksia ja lomakkeita koskevassa tietosuojassa on käytännössä havaittu ongelmatilanteita.
- Lainsäädännössä ei säädetä oikeudesta saada uusia koulu-, opinto-, ja työtodistuksia sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Tasa-arvovaltuutettu on kuitenkin yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön ja työsuojeluviranomaisten kanssa julkaissut asiasta suosituksia.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain sekä väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan, että transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettua lakia muutetaan siten, että transsukupuolisen henkilön oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiksi säädetyt lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset poistetaan laista. Lain nimikettä ehdotetaan muutettavaksi niin, että nimike olisi jatkossa laki

sukupuolen vahvistamisesta. Nimikkeen muutoksen johdosta tehtäisiin väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annettuun lakiin teknisluonteisia tarkistuksia.

Lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2016.

SISÄLLYS

Esityksen pääasiallinen sisältö	31
Sisällys	32
Yleisperustelut.....	34
1 Johdanto	34
2 Nykytila	35
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö.....	35
Käytäntö terveydenhuollossa	39
2.2 Kansainvälinen kehitys ja ulkomaiden lainsäädäntö.....	39
Yleistä	39
Yhdistyneet kansakunnat	39
Euroopan unioni.....	41
Euroopan neuvosto.....	42
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö.....	43
IDAHO-julistus	47
Yogyakartan periaatteet	47
Kansainväliset hoitosuositukset	48
Pohjoismaiden lainsäädäntö	48
Eräiden muiden maiden lainsäädäntö.....	51
2.3 Nykytilan arviointi	52
Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus	52
Naimattomuusvaatimus.....	55
Lain nimike	56
3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset.....	56
4 Esityksen vaikutukset.....	57
4.1 Taloudelliset vaikutukset	57
4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan.....	57
4.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset	57
5 Asian valmistelu.....	58
5.1 Valmisteluvaiheet ja -aineisto	58
5.2 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen	58
6 Riippuvuus muista esityksistä	60
Yksityiskohtaiset perustelut	60
1 Lakiehdotuksien perustelut	60
1.1 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta	60
1.2 Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta	62
2 Voimaantulo.....	62
3 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	62
Lakiehdotukset.....	66
Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta	66

Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestökisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta	67
Liitteet	69
Rinnakkaistekstit	69
Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta	69
Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestökisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta	71

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002), jäljempänä *translaki*, tuli voimaan 1 päivänä tammikuuta 2003. Translaissa säädetään edellytyksistä, joiden perusteella transsukupuolisen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan vahvistaa siten, että se vastaa hänen omaa kokemustaan sukupuolestaan. Lisäksi laissa säädetään sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista.

Maistraatti vahvistaa täysi-ikäisen henkilön sukupuolen hänen omasta hakemuksestaan, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa. Henkilön tulee lain mukaan olla steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön, eikä hän saa olla avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa.

Laki sisältää poikkeuksen avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta koskevasta edellytyksestä. Avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa siihen suostumuksensa.

Sukupuolen vahvistamiselle asetettavia edellytyksiä on 2000-luvun kuluessa ryhdytty tarkastelemaan kriittisesti perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan edellytyksen voidaan katsoa loukkaavan henkilökohtaista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta, ja naimattomuutta koskevan edellytyksen voidaan katsoa olevan vastoin ihmis- ja perusoikeutena turvattua oikeutta yksityis- ja perhelämän suojaan.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muižnieks vieraili Suomessa kesäkuussa 2012. Vierailun johdosta julkaistussa raportissa esitettiin valtuutetun Suomea koskevat päätelmät ja suositukset Suomen viranomaisille. Ihmisoikeusvaltuutettu kehotti raportissa Suomea poistamaan transsukupuolisia henkilöitä koskevat lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Raport-

tissa todettiin, että sosiaali- ja terveysministeriö asettaa työryhmän arvioimaan lain uudistamistarpeita.

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea tarkasteli Suomen seitsemättä määräaikaisraporttia 20.2.2014 pitämässään kokouksessa. Komitea esitti huolensa siitä, että transsukupuolisen henkilön on esitettävä selvitys lisääntymiskyvyttömyydestään tai hankittava sterilisaatio saadakseen sukupuolensa vahvistetuksi. Komitea suosittelee, että Suomi muuttaa pikaisesti translakia niin, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli voidaan vahvistaa ilman, että heidän tulee suostua sterilisaatioon taikka mukautua stereotyyppiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

Ehdotetulla lailla poistettaisiin oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiksi säädetyt lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset translaista. Lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus poistettaisiin translaista, ja translain nojalla annettuihin säännöksiin tehtäisiin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen edellyttämät muutokset.

Naimattomuusvaatimusta koskeva edellytys poistettaisiin niin ikään translaista. Avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli saataisiin vahvistaa, jos hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaisi siihen suostumuksensa. Avioliitto muuttuisi ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde muuttuisi ilman eri toimenpidettä avioliitoksi, kun maistraatti vahvistaa henkilön sukupuolen. Parisuhteen muutos merkittäisiin väestötietojärjestelmään samalla, kun järjestelmään tehtäisiin merkintä vahvistetusta sukupuolesta. Avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi kuitenkin voimassa, jos avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö ja hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli yhdessä sitä pyytävät maistraatilta sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä.

Lain nimike muutettaisiin kuulumaan laki sukupuolen vahvistamisesta. Väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annettuun lakiin (661/2009), jäljempänä *väestötietolaki*, sisältyvät viittaukset transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutettaisiin samassa yhteydessä viittauksiksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

Translain 1 §:ssä säädetään, että henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön; 2) on täysi-ikäinen; 3) ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa; ja 4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Translain 2 § sisältää 1 §:n 3 kohtaa koskevan poikkeuksen. Pykälän mukaan avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli on antanut siihen suostumuksensa. Tällöin avioliitto muuttuu lain 2 §:n 2 momentin mukaan ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaa avioliitoksi.

Translain 2 §:n 2 momentin nojalla on 1.1.2003—16.9.2013 muutettu noin 15 avioliittoa rekisteröidyksi parisuhteeksi ja noin 16 rekisteröityä parisuhdetta avioliitoksi. Yhteensä yhdeksässä perheessä on puolisoilla ollut yhteisiä lapsia, joiden perheoikeudelliseen asemaan ei yhdessäkään tapauksessa tehty muutoksia.

Translain säätämisen tarkoituksena oli transsukupuolisten henkilöiden oikeuksien turvaaminen. Translakia edeltävässä lainsäädännössä ei ollut säännöksiä siitä, millä edellytyksillä henkilön oikeudellinen sukupuoli voitiin muuttaa vastaamaan hänen omaa käsi-

tystään sukupuolestaan. Vaikka transsukupuoliset henkilöt saattoivat saada uuden nimen ja henkilötunnuksen, maistraattien käytäntö muuttamisen edellytyksistä vaihteli maan eri osissa. Tilannetta pidettiin perustuslain yhdenvertaisuussäännöksen vastaisena. Transsukupuolisille henkilöille ei myöskään turvattu mahdollisuutta tulla kohdelluksi sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti niillä lainsäädännön alueilla, joilla annetaan merkitystä henkilön sukupuolelle. Tällaisia ovat esimerkiksi laki toimeentulotuesta, jonka mukaan perheellä tarkoitetaan muun muassa miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa, ja asevelvollisuuslaki, jonka mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen. Tuolloin vallinnut tilanne johti toistuviin transsukupuolisten henkilöiden yksityisyyden suojan loukkauksiin.

Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 56/2001 vp) käsiteltiin eduskunnan lakivaliokunnassa. Lausunnossaan valiokunta esitti, että lain nimikkeeksi tulisi laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Sosiaali- ja terveysvaliokunta totesi mietinnössään, että lakivaliokunnan esittämä nimike vastasi selkeämmin lain soveltamisalaa. Lain tarkoituksena oli valiokunnan mukaan säännellä ainoastaan tilanteita, joissa henkilö haluaa sukupuolensa vahvistamista transsukupuolisuutensa vuoksi. Laissa ei ollut tarkoitus säännellä tilanteita, joissa tarve väestötietojärjestelmässä olevan sukupuolta koskevan merkinnän korjaamiseen johtuu esimerkiksi siitä, että tiedon merkitsemisessä olisi tapahtunut virhe.

Lakiehdotuksen 1 §:n 3 kohdan säännöstä, jonka mukaan sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä olisi, ettei henkilö ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, lakivaliokunta piti yksioikoisena. Valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan lainsäädännön on kunnioitettava parisuhteen jatkuvuutta ja mahdollistettava parisuhteen jatkuminen oikeudellisena instituutiona myös sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Valiokunta esitti, että lakiehdotusta täydennettäisiin uudella 2 §:llä. Sen mukaan avioliitto jatkuisi ilman eri toimenpidettä rekisteröitynä parisuhteena ja rekisteröity parisuhde vastaa-

vasti avioliittona, jos sukupuolen vahvistamiselle olisi saatu puolison suostumus. Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta piti lakivaliokunnan ehdotusta kannatettavana erityisesti sen vuoksi, että siten turvattaisiin suhteen jatkuvuudelle perustuvien oikeusvaikutusten säilyminen. Sukupuolen vahvistamisen ja oikeussuhteen nimikkeen muuttumisen yhteydessä puolisoille ei esimerkiksi synny oikeutta vaatia ositusta.

Eduskuntakäsittelyn aikana ei puututtu lakiehdotuksen lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta koskevaan säännökseen. Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta ainoastaan totesi sen olevan perusteltu. Vastaava säännös sisältyi tuolloin eräiden muiden maiden, muun muassa Ruotsin, Saksan ja Alankomaiden, lainsäädäntöön. Lain esitöissä viitattiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöön, jonka mukaan Euroopassa ei ollut yhtenäistä käsitystä transsukupuolisten henkilöiden mahdollisuudesta vanhemmuuteen. Näin ollen valtioilla katsottiin olevan laaja harkintamarginaali, kun ne säätävät transsukupuolisten henkilöiden asemasta. Toisaalta sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta piti hyvänä, että lakiehdotuksessa ei asetettu sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi sukupuolen korjausleikkauksia. Valiokunnan mukaan lainsäätäjän ei ole tarkoituksenmukaista vaatia kirurgisiin toimenpiteisiin ryhtymistä, koska niihin liittyy paitsi yleisiä, myös yksilöllisiä riskejä.

Hyväksytyin lain 6 §:ään sisältyy valtuutus-säännös, jonka mukaan lain 1 §:ssä tarkoitettua lääketieteellisestä selvityksestä sekä sukupuolen muuttamiseen tähtäävän lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksella. Eduskunnan lakivaliokunta esitti sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan harkittavaksi, olisiko lääketieteellistä selvitystä koskevat keskeiset säännökset nostettava asetustasolta lakiin. Asiasta ei kuitenkaan ole mainintaa sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan mietinnössä. Sen sijaan sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta totesi sille toimitetun asetusluonnoksen johdosta, että luonnoksessa esitetty hoidon keskittäminen kahteen yliopistosairaalaan on perusteltua tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi. Valiokunta edellytti, että Helsingin yliopistollisen keskussairaa-

lan (HYKS) ja Tampereen yliopistollisen sairaalan (TAYS) työryhmät työskentelevät yhteistyössä keskenään.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002), jäljempänä *transasetus*, tuli voimaan 1.1.2003. Asetuksessa säädetään sen nimikkeestä ilmevien seikkojen lisäksi transsukupuolisuuden tutkimukseen ja hoitoon perehtyneen moniammatillisen työryhmän kokoonpanosta ja hoitosuunnitelmasta. Lukuun ottamatta kohdun ja munasarjojen poistoa sukuelinkirurgiset toimenpiteet keskitettiin transasetuksella HYKS:iin.

Erityistason sairaanhoidon järjestämisestä ja keskittämisestä annetussa valtioneuvoston asetuksessa (336/2011) säädetään, että transsukupuolisten henkilöiden psykiatriset ja endokrinologiset tutkimukset ja hoidon aloitus sekä sukuelinkirurgia lukuun ottamatta kohdun ja munasarjojen poistoa keskitetään HYKS:iin. TAYS:lle kuuluvat transsukupuolisten henkilöiden psykiatriset ja endokrinologiset tutkimukset ja hoito.

Steriloimislain (283/1970) mukaan sterilointiin voidaan ryhtyä asianomaisen henkilön pyynnöstä silloin, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Steriloimisesta päättää tällöin kaksi lääkäriä. Sterilisaatioita on Suomessa tehty sukupuolen vahvistamisen vuoksi tietyssä määrin vain yksittäistapauksissa silloin, kun henkilön terveydentila on estänyt hormoni- tai sukuelinkirurgiset hoidot.

Väestötietolain tarkoituksena on mahdollistaa muun ohella väestötietojärjestelmän tietojen käyttö yhteiskunnan toimintojen ja tietohuollon tukena. Lain tarkoituksena on myös edistää yksityiselämän ja henkilötietojen suojaa. Lain 5 §:n mukaan väestötietojärjestelmää pidetään yhteiskunnan toimintojen ja tietohuollon sekä sen jäsenille kuuluvien oikeuksien ja velvollisuuksien mahdollistamiseksi, toteuttamiseksi ja turvaamiseksi.

Kun henkilön tiedot talletetaan ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään, hänelle annetaan henkilötunnus automaattisesti väestötietojärjestelmästä. Henkilötunnuksen an-

tamisesta vastaa Väestörekisterikeskus. Henkilötunnus on yksilöllinen ja muodostuu syntymäajasta, yksilönumerosta ja tarkistusmerkistä. Yksilönumerolla erotetaan samana päivänä syntyneet henkilöt toisistaan. Se sisältää tiedon henkilön sukupuolesta.

Väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus on väestötietolain 12 §:n 1 momentin mukaan korjattava, jos tunnus on teknisesti virheellinen tai tieto tunnukseen sisältyvästä syntymäajasta tai sukupuolesta on virheellinen. Korjaamisesta päättää se maistraatti, jonka toimialueella henkilö asuu. Maistraatin on varattava sille henkilölle, jota asia koskee, tai hänen lailliselle edustajalleen tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta. Korjaamisesta on ilmoitettava edellä mainitulle henkilölle.

Väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos henkilö on vahvistettu kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen translain säännösten mukaisesti. Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää maistraatti, jonka alueella asianomaisella henkilöllä on kotikunta tai väestökirjanpitokunta. Henkilötunnuksen muuttamista haetaan kirjallisesti maistraatilta. Suomen väestörekisterijärjestelmään on 1.3.2010—17.1.2014 kirjattu 247 sukupuolen vahvistamisesta johtuvaa henkilötunnuksen muutosta.

Väestötietojärjestelmään talletetut henkilötiedot, muun muassa sukupuolen vahvistamista koskeva tieto, säilytetään pysyvästi. Tietoja voidaan luovuttaa erään edellytyksin erilaisiin tarkoituksiin, esimerkiksi tieteelliseen tutkimukseen ja viranomaistehtävän hoitamiseen. Väestötietolain 40 §:ssä säädetään sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoituksesta. Säännöksen mukaan tieto väestötietojärjestelmään talletetusta sukupuolen vahvistamisesta ja tieto asianomaisella henkilöllä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä etunimestä voidaan luovuttaa vain sellaiselle viranomaiselle, jonka oikeus näiden tietojen käsittelyyn perustuu lakiin tai lain nojalla säädetyn tai määrätyn, kyseisen henkilön oikeutta tai velvollisuutta koskevan tehtävän, toimenpiteen tai toimeksiannon hoitamiseen sekä muulle yksilöidyssä asiassa tietoja pyytävälle henkilölle, yritykselle tai yhteisölle, joka välttämättä tarvitsee tiedot

kyseisen henkilön yksilöintiä taikka hänen henkilö- ja perheoikeudellisen asemansa tai toimintakelpoisuutensa selvittämistä varten.

Väestötietolain siirtymäsäännöksessä säädetään, että jos henkilö on vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi ennen väestötietolain voimaantuloa, maistraatti voi tallettaa tiedon sukupuolen vahvistamisesta väestötietojärjestelmään vain, jos henkilö hakee sitä.

Nimilain (694/1985) 6 luku sisältää etunimeä ja sen muuttamista koskevat säännökset. Niiden mukaan pojalle ei voida hyväksyä naisen nimeä eikä tytölle miehen nimeä. Jos henkilön etunimiä ei ole aiemmin muutettu, niitä voidaan muuttaa maistraatille tehtävällä kirjallisella ilmoituksella. Ilmoitukseen perustuva muutos on sallittu ainoastaan kerran. Etunimi voidaan asianomaisen henkilön hakemuksesta muuttaa uudeksi etunimeksi, jos nimi on 32 b §:n säännösten vastainen tai jos hakija esittää muun pätevän syyn nimen muuttamiseen eikä hakijan esittämän uuden etunimen hyväksymiselle ole estettä. Hakemus osoitetaan maistraatille, joka pyytää nimilautakunnan lausuntoa hakijan esittävästä uudesta etunimestä. Nimilautakunta on ratkaisukäytännössään puoltanut hakemuksia vastakkaiselle sukupuolelle kuuluvan etunimen hyväksymiseksi, jos siihen on esitetty pätevä syy.

Rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain (950/2001) 8 §:n mukaan parisuhteen rekisteröinnillä on samat oikeusvaikutukset kuin avioliiton solmimisella ja vastaavasti rekisteröidyn parisuhteen purkautumisella on samat oikeusvaikutukset kuin avioliiton purkautumisella, jollei toisin säädetä. Lain 9 §:ssä säädetään, että rekisteröityyn parisuhteeseen ei sovelleta isyyslain (700/1975) säännöksiä isyyden toteamisesta avioliiton perusteella eikä muitakaan sellaisia säännöksiä, jotka koskevat aviopuolisoa yksinomaan hänen sukupuolensa perusteella. Rekisteröityyn parisuhteeseen ei myöskään sovelleta nimilain säännöksiä puolison sukunimestä eikä adoptiolain (22/2012) säännöksiä, jotka koskevat puolison oikeutta adoptoida lapsi. Parisuhteen osapuoli voi kuitenkin adoptoida parisuhteen toisen osapuolen lapsen. Adoptioon sovelletaan silloin, mitä adoptioissa säädetään adoption edellytyksistä ja oikeus-

vaikutuksista silloin, kun adoptoitava on puolison lapsi.

Avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen oikeusvaikutukset ovat muutoin samat, mutta rekisteröidyn parisuhteen osapuolet eivät voi adoptoida yhdessä eivätkä rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voi parisuhdetta rekisteröitäessä ottaa yhteistä sukunimeä ilmoitusmenettelyllä. Rekisteröidyssä parisuhteessa syntynyttä lasta ei myöskään pidetä parisuhteen osapuolten yhteisenä lapsena, vaan oikeudellisen vanhemmuutensa vahvistamiseksi toisen osapuolen on adoptoitava lapsi siten kuin adoptiolaisissa säädetään.

Perustuslain 6 §:n säännös ilmaisee yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevan pääperiaatteen. Yleiseen yhdenvertaisuussäännökseen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Perinteisesti yhdenvertaisuus lain edessä on merkinnyt ensi sijassa vaatimusta yhdenvertaisuudesta lain soveltamisessa, mutta yhdenvertaisuussäännös kohdistuu myös lainsäätäjään. Laki on ristiriidassa yhdenvertaisuussäännöksen kanssa, jos se ilman yleisesti hyväksyttävää perustetta, toisin sanoen mielivaltaisesti, asettaa kansalaisia tai kansalaisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Yhdenvertaisuussäännös ei kuitenkaan edellytä kaikkien kansalaisten samanlaista kohtelua kaikissa suhteissa, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia.

Yleistä yhdenvertaisuussäännöstä täydentää pykälän 2 momentissa säädetty syrjäintäkieltö. Lainkohdassa on kiellettyinä erotteluperusteina lueteltu sukupuoli, ikä, alkuperä, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, terveydentila ja vammaisuus. Luettelo ei ole tyhjentävä, vaan lainkohdassa mainittuihin erotteluperusteisiin rinnastetaan muut henkilöön liittyvät syyt. Sellaisia ovat esimerkiksi yhteiskunnallinen asema, varallisuus, yhdistystoimintaan osallistuminen, perhesuhteet, raskaus, aviollinen syntyperä, seksuaalinen suuntautuminen ja asuinpaikka.

Perustuslain 7 §:ssä säädetään oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Py-

kälän 2 momentin mukaan ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Ihmisarvon vastaisen kohtelun kieltö koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. Se on tarkoitettu kattamaan kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat rangaistuksen tai muun kohtelun muodot.

Yksityiselämän suojasta säädetään perustuslain 10 §:ssä. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämänsä. Perustuslain esitöissä todetaan, että yksityiselämän piiriin tarkka määrittelemineen on vaikeaa. Siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Myös perhe-elämä kuuluu yksityiselämän suojan piiriin.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perusoikeuksia koskevat säännökset sitovat julkista valtaa sen kaikessa toiminnassa, niin lainsäädännössä, hallinnossa kuin lainkäytössä. Julkiselle valalle asetettu turvaamisvelvollisuus korostaa perusoikeuksien tosiasiallista toteutumista. Sen vuoksi ei ole riittävää, että julkinen valta pidättäytyy itse puuttumasta perusoikeuksiin, vaan siltä edellytetään aktiivisia toimenpiteitä tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Säännös ulottaa julkisen vallan turvaamisvelvollisuuden perusoikeuksien ohella myös Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin. Ihmisoikeuksien turvaaminen edellyttää tavanomaisesti valtion tehokkaita positiivisia toimenpiteitä oikeuksien turvaamiseksi käytännössä.

Euroopan ihmisoikeussopimus solmittiin Roomassa vuonna 1950. Yleissopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 1990. Yleissopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen muutoin kuin silloin, kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan

taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Sopimuksen 12 artiklan mukaan avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus mennä avioliittoon ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti. Sopimuksen 14 artiklan mukaan sopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää.

Käytäntö terveydenhuollossa

Sukupuolen vahvistamista varten tarvitaan sekä HYKS:n että TAYS:n työryhmän psykiatrian erikoislääkärin henkilökohtaiseen tapaamiseen perustuva lausunto. Käytännössä toinen lausunnoista pohjautuu perusteelliseen diagnostiseen tutkimusjaksoon ja seurantaan, toinen potilaskertomustietoihin ja yhteen tutkimushaastatteluun. HYKS:n ja TAYS:n diagnostiset tutkimusjaksot poikkeavat jossain määrin toisistaan, koska suurin osa HYKS:n tutkittavista asuu pääkaupunkiseudulla, kun taas TAYS:n tutkittavista suuri osa asuu hyvinkin kaukana muiden sairaanhoitopiirien alueella. Kummankin yksikön tutkimus- ja hoitoprosessiin kuuluvat lähetearvio, tutkimusjakso, lisätutkimukset, hoitosuunnitelman laatiminen ja toimenpiteiden aikainen seuranta. Tavoitteena on sukupuoli-identiteetin arvioiminen, mahdollisten hoitoa vaativien mielenterveyden häiriöiden diagnosoiminen ja niiden hoidon järjestäminen, sukupuolen korjaushoitojen käynnistäminen ja niissä tukeminen sekä sukupuolen vahvistamisen edellytysten arvioiminen. Tutkimuksissa käytetään erilaisia yleisessä käytössä olevia psykiatrisia ja psykologisia kysely- ja haastattelumenetelmiä. Kummassakin yksikössä avohoitokäynnein toteutettava tutkimusjakso kestää yleensä vähintään puoli vuotta. Yksiköiden kesken on sovittu, että

ruotsinkielisten tutkittavien varsinaiset tutkimukset tehdään HYKS:ssä, kun taas TAYS:ssa heille tehdään vain asetuksen edellyttämä toisen yksikön psykiatrian erikoislääkärin arvio.

Vuoden 2003 alusta vuoden 2013 loppuun mennessä on koko maassa noin tuhat henkilöä saanut lähetteen sukupuoli-identiteettitutkimuksiin. Saatavilla olevien tietojen mukaan valtaosa heistä on edennyt sukupuolen korjaushoitoihin.

2.2 Kansainvälinen kehitys ja ulkomaiden lainsäädäntö

Yleistä

Valtaosassa Euroopan maista sukupuolen vahvistamista koskevaa lainsäädäntöä saatettiin voimaan 2000-luvun taitteessa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä, niin sanottuja LHBTI-ihmisiä (alkukirjaimet sanoista lesbot, homot, bit, transihmiset ja intersukupuoliset) koskevassa perus- ja ihmisoikeusajattelussa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen kuluessa tapahtuneesta murroksesta johtuu, että lainsäädäntöä on uudistettu tai uudistustyö on käynnistynyt useissa Euroopan maissa.

Yhdistyneet kansakunnat

Vuonna 1948 hyväksytyyn ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Julistuksen johdannossa lausutaan, että ihmiskunnan kaikkien jäsenten luonnollisen arvon ja heidän yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksiensa tunnustaminen on vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustana maailmassa. Julistuksen tavoitteena on, että siinä mainittujen oikeuksien ja vapauksien yleinen ja tehokas tunnustaminen ja noudattaminen turvataan jatkuvasti kansallisin ja kansainvälisin toimenpitein.

Julistuksen 2 artiklan mukaan jokainen on oikeutettu kaikkiin julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista syrjintää. Julistuksessa mainittuihin oikeuksiin ja vapauksiin kuuluu, että ketään ei saa kohdella julmasti, epäinhimillisesti tai alen-

tavasti; kaikilla on oikeus tasavertaiseen suojaan julistusta loukkaavaa syrjintää vastaan; jokaisella on oikeus lain suojaan mielivaltaista yksityiselämään, perheeseen ja kotiin puuttumista vastaan; ja jokaisella on oikeus nauttia hänen ihmisarvolleen ja hänen yksilöllisen olemuksensa vapaalle kehitymiselle välttämättömiä taloudellisia ja sosiaalisia oikeuksia. Julistuksen 16 artikla käsittelee avioliittoa ja perhettä. Artiklan mukaan täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia. Julistuksen mukaan perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja perustava ydinosa, jolla on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojaan.

Eräät Yhdistyneiden kansakuntien (YK) toimielimet ja järjestöt ovat 2000-luvun kuluessa sisällyttäneet seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin kysymykset toimintaansa. YK:n yleiskokouksen yhteydessä hyväksyttiin vuonna 2008 lausuma (Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights at the United Nations), jonka mukaan ihmisoikeudet tulee turvata kaikille seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä riippumatta. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto julkaisi LHBTI-ihmisten ihmisoikeuksia koskevan raportin vuonna 2011 (Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights 17.11.2011, A/HRC/19/41). Raportin johdannossa todetaan, että ihmiset kaikkialla maailmassa kokevat väkivaltaa ja syrjintää seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteetinsä takia. Raportissa tarkastellaan keskeisiä ihmisoikeuksiin liittyviä huolenaiheita, joihin jäsenvaltioiden tulee kiinnittää huomiota.

Sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskeviin huolenaiheisiin on raportissa sisällytetty havainto, jonka mukaan joissakin valtioissa sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen edellyttää asianomaisen henkilön sterilointia ja/tai naimattomuutta. Viimeksi mainitussa tapauksessa saatetaan lisäksi edellyttää, että naimisissa oleva henkilö eroaa

puolisostaan, jotta hänen sukupuolensa voidaan vahvistaa oikeudellisesti.

Raportin suositusosuudessa YK:n ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että jäsenvaltiot mahdollistavat transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli-identiteetin mukaisen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ja saattavat voimaan asianmukaiset menettelyt, jotta asianomaiset henkilöt voivat saada sukupuoli-identiteetinsä mukaiset henkilöllisyystodistukset ja muut vastaavat asiakirjat ilman, että heidän muita ihmisoikeuksiaan loukataan. Ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee myös, että YK:n ihmisoikeusneuvostolle tiedotetaan säännöllisesti seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvästä väkivallasta ja syrjinnästä. Raportissa viitataan kansainvälisen asiantuntijaryhmän laatimiin Yogyakartaan periaatteisiin esimerkkinä ohjeistosta, jonka toteuttamiseen useat jäsenvaltiot ovat sitoutuneet ja joka tarjoaa välineistön eräiden LHBTI-kysymysten ratkaisemiseen.

Yleismaailmallinen määräaikaistarkastelu (Universal Periodic Review, UPR) on ihmisoikeusneuvoston yhteyteen perustettu valtioiden välisen vertaistarkastelun mekanismi. Sen avulla neuvosto tarkastelee säännöllisesti kaikkien YK:n jäsenvaltioiden ihmisoikeusvelvoitteiden ja -sitoumusten toteutumista nelivuotisen tarkastelukierroksen aikana.

Suomen ihmisoikeustilannetta tarkasteltiin toisen kerran yleismaailmallisen määräaikaistarkastelun työryhmän 13. istunnossa Genevessä 23.5.2012. Suomi sai vuoropuhelussa YK:n jäsenmailta yhteensä 78 suositusta kansallisen ihmisoikeustilanteen kehittämiseksi. Vuoropuhelusta laaditun tarkasteluraportin hyväksymisen yhteydessä Suomi ilmoitti hyväksyvänsä 51 suositusta ja hylkäävänsä yhden suosituksen. Tutkittavaksi otettiin 26 suositusta. Suomen hyväksymien suositusten joukossa oli Islannin suositus, jossa Suomea kehoitettiin tehostamaan pyrkimyksiään torjua seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää muun muassa arvioimalla uudelleen kansallista lainsäädäntöään ja hallintoaan tarkoituksena poistaa LHBTI-ihmisiin kohdistuva syrjintä, joka liittyy heidän perheoikeudellisiin asioihinsa ja vanhempainoikeuk-

siinsa sekä oikeuteensa henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja koskemattomuuteen.

Suomi sitoutui seuraamaan ihmisoikeuksien toteutumista nykyistä tehokkaammin ja järjestelmällisemmin. Sitoumuksen täyttämiseksi oikeusministeriön kesäkuussa 2012 asettama valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusyhteyshenkilöiden verkosto seuraa kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman täytäntöönpanoa ja laati hallituksen ihmisoikeuspoliittisen selonteon. Verkoston asettaman LHBTI-työryhmän tehtävänä oli tarkastella niin sanotun elämänaluemallin mukaisesti seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen kokemia ongelmia, niihin liittyviä kansainvälisiä suosituksia ja mahdollisia toimenpide-ehdotuksia. Työryhmän loppuraportti Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 34/2014) julkaistiin 27.6.2014. Sukupuolen korjausta käsittelevässä raportin luvussa työryhmä totesi, että sukupuolenkorjaukseen liittyvät terveyspalvelut kuuluvat Suomessa julkisen terveydenhuollon piiriin. Hoitojärjestelmän ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen kytkökset ovat työryhmän mukaan kuitenkin ongelmallisia esimerkiksi niin, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on riippuvainen hoitoprosessista. Tarkastelunsa pohjalta työryhmä ehdotti eräitä toimenpiteitä seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen vahvistamiseksi. Toimenpide-ehdotuksiin kuului muun muassa, että sukupuolenkorjausta koskeva lainsäädäntö uudistetaan viipymättä niin, että se turvaa yksilön koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden.

YK:n ihmisoikeuskomitea tarkasteli Suomen kuudetta määräaikaisraporttia 12.7.2013 pitämässään kuulemistilaisuudessa. Komitea ilmaisi tuolloin huolensa muun ohella seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvasta syrjinnästä. Komitea kehotti Suomea tehostamaan ponnistelujaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumisen ja ehkäisemisen alalla muun muassa toteuttamalla laaja-alainen lainsäädännön uudistus, jolla taataan yhdenvertainen suojelu kaikilla perusteilla tapahtuvaa syrjintää vas-

taan. Komitea pyysi Suomea toimittamaan seuraavassa raportissaan yksityiskohtaista ja ajantasaista tietoa koskien komitean kaikkia suosituksia ja yleissopimusta kokonaisuutena. Raportin määräaika on 26.7.2019.

YK:n kidutuksen vastaisen erityisraportin Juan E. Méndezin laatima, helmikuussa 2013 julkaistu raportti käsitteli muun ohella terveydenhuollon toimintaa. Raportissa todettiin, että terveydenhuollon alalla esiintyy käytäntöjä, joissa täyttyvät sellaiset kaltoin kohtelun kriteerit, että niitä voidaan pitää kidutuksena taikka julmana, epäinhimillisenä tai halventavana kohteluna. Raportin LHBTI-ihmisiä koskevassa luvussa erityisraportin kehotti kaikkia maita kumoamaan lait, joissa sallitaan kajoavat ja peruuttamattomat hoito- toimenpiteet silloin, kun ne suoritetaan vastoin asianomaisen henkilön antamaa vapaata ja tietoon perustuvaa suostumusta. Raportissa mainittiin yhtenä esimerkkinä tahdonvastainen sterilisaatio.

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) toimeenpanoa valvova asiantuntijakomitea tarkasteli Suomen seitsemättä määräaikaisraporttia 20.2.2014 pitämässään kokouksessa. Komitea esitti huolensa siitä, että transsukupuolisen henkilön on esitettävä selvitys lisääntymiskyvyttömyydestään tai hankittava sterilisaatio saadakseen sukupuolensa vahvistetuksi. Komitea suositteli, että Suomi muuttaa pikaisesti translakia niin, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli voidaan vahvistaa ilman, että heidän tulee suostua sterilisaatioon taikka mukautua stereotyyppiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

Euroopan unioni

Nizzassa vuonna 2000 tehdyn Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) 1 artiklassa suojataan ihmisarvon loukkaamattomuutta ja 3 artiklassa oikeutta ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen. Perusoikeuskirjan 4 artiklaan sisältyy epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kielto. Perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään syrjintä sukupuolisen suuntautumisen perusteella.

Euroopan parlamentti antoi syyskuussa 2011 päätöslauselman ihmisoikeuksista, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä YK:ssa (2013/C 56 E/12). Päätöslauselmassa parlamentti totesi olevansa huolissaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvista lukuisista ihmisoikeusrikkomuksista ja laajalle levinneestä syrjinnästä sekä EU:ssa että sen ulkopuolella. Parlamentti piti valitettavana, että EU:ssa ei aina täysin noudateta LHBTI-ihmisten oikeuksia, joita ovat muun muassa oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen, oikeus yksityisyyteen ja perhe-elämään sekä oikeus yhdenvertaiseen kohteluun. Parlamentti kehotti lopettamaan transsukupuolisten henkilöiden sukupuolenkorjausprosessin psykiatrisoinnin ja takaamaan, että he voivat vapaasti valita hoitohenkilökunnan. Parlamentti kehottaa valtioita myös helpottamaan sukupuolen korjaamista ja toimenpiteen korvaamista sosiaaliturvajärjestelmästä.

Euroopan neuvosto

Roomassa vuonna 1950 solmitun Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (ETS nro 5)14 artiklan mukaan sopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää.

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (CETS nro 164), jäljempänä *biolääketiedesopimus*, tuli Suomessa voimaan vuonna 2010. Biolääketiedesopimuksen tarkoituksena on suojella kaikkien ihmisarvoa ja taata ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen sovellusten alalla.

Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksyi vuonna 2010 suosituksen CM/Rec(2010)5 jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumi-

seksi. Ministerikomitea suositteli, että jäsenvaltiot käyvät läpi olemassa olevat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, tarkastelevat niitä säännöllisesti sekä keräävät ja analysoivat asiaankuuluvaa tietoa valvoakseen kaikkea suoraa ja välillistä seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää ja poistaakseen sen; varmistavat, että toteutetaan ja pannaan tehokkaasti täytäntöön lainsäädäntötoimia ja muita toimia seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi, jotta varmistetaan lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja edistetään suvaitsevaisuutta heitä kohtaan sekä noudattavat lainsäädännössään, menettelytavoissaan ja käytännöissään mainitun suosituksen liitteen mukaisia periaatteita ja toimia.

Suosituksen liitteen IV luku koskee oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Luku sisältää useita sukupuolen vahvistamisen kannalta merkityksellisiä periaatteita: sukupuolenkorjauksen oikeudelliselle tunnustamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia, myös ruumiillisia muutoksia koskevia vaatimuksia, olisi tarkasteltava säännöllisesti loukkaavien vaatimusten poistamiseksi; jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön sukupuolenkorjauksen täysimääräisen oikeudellisen tunnustamisen kaikilla elämänalueilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti; jäsenvaltioiden olisi tarvittaessa varmistettava, että myös muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta; jäsenvaltion on pyrittävä varmistamaan, että rekisteröidyssä parisuhhteessa elävien oikeusasema sekä heidän oikeutensa ja velvoitteensa ovat yhdenmukaiset vastaavassa tilanteessa olevien heteroseksuaalisten pariin oikeusaseman sekä oikeuksien ja velvoitteiden kanssa; sellaisten jäsenvaltioiden, joiden kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa adoptoinnin naimattomille henkilöille, olisi varmistettava, että lakia sovelletaan ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

Liitteen VII luku käsittelee muun muassa seuraavia terveyteen liittyviä periaatteita: jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että transsukupuoliset henkilöt saavat tosiasiallisesti asianmukaiset sukupuolenkorjaukseen liittyvät palvelut, mukaan lukien transsukupuolisten henkilöiden terveydenhoitoon liittyvän psykologian, endokrinologian ja kirurgian asiantuntemus, joutumatta kohtuuttomien vaatimusten kohteeksi; kehenkään ei pitäisi kohdistaa sukupuolenkorjaustoimia ilman hänen suostumustaan; jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet varmistaakseen, että päätökset, joilla rajoitetaan sairausvakuutuksesta korvattavia sukupuolenkorjauksen kustannuksia, ovat laillisia, puolueettomia ja oikeasuhtaisia.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu tarkasteli vuonna 2009 sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisoikeuksia. Tarkastelunsa perusteella ihmisoikeusvaltuutettu antoi suosituksen, jonka mukaan Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden tulisi nimenomaisesti kieltää syrjintä sukupuoli-identiteetin perusteella. Sukupuolenkorjauksen tulisi olla selkeä prosessi, eikä sukupuolen oikeudellinen tunnustaminen saisi edellyttää sterilointia tai muita lääketieteellisiä hoitoja eikä estää olemassa olevan avioliiton jatkumista. Ihmisoikeusvaltuutettu antoi vuonna 2011 neuvoston jäsenvaltioille suositukset, jotka perustuivat tutkimukseen ”Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella Euroopassa” (Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe, Council of Europe, September 2011). Lainsäädäntöä ja sen täytäntöönpanoa koskevan luvun 1 kohdassa valtuutettu suositteli jäsenvaltioiden viranomaisia panemaan täytäntöön kansainväliset ihmisoikeuksia koskevat velvoitteet ilman seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella tapahtuvaa syrjintää. Kohdassa viitataan Yogyakartaan periaatteisiin.

Yksityisyyttä koskevassa luvussa ihmisoikeusvaltuutettu suosittelee, että jäsenvaltioiden viranomaiset tunnustavat oikeudellisesti transsukupuolisen henkilön omaksi kokeman sukupuolen ja kehittävät sujuvat ja avoimet menettelyt, joilla transsukupuolisen henkilön

nimi ja sukupuoli voidaan muuttaa syntymätodistukseen, väestörekisteriin ja muihin henkilörekistereihin, passiin, opintotodistuksiin ja muihin vastaaviin asiakirjoihin; jäsenvaltioiden viranomaisten ei tulisi vaatia sterilisaatiota tai muuta yksilön itsemääräämiskeutta, terveyttä tai hyvinvointia mahdollisesti vakavasti vahingoittavaa pakollista lääketieteellistä hoitoa edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle tunnustamiselle; lainsäädännöstä tulisi poistaa vaatimus, jonka mukaan henkilön on oltava naimaton tai naimisissa olevan henkilön on erottava edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle tunnustamiselle.

Lisäksi luku sisältää muun muassa rekisteröityä parisuhdetta, adoptiota ja hedelmöityshoitoa koskevat suositukset.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muižnieks vieraili Suomessa kesäkuussa 2012. Vierailun johdosta julkaistussa raportissa (CommDH(2012)27) esitettiin valtuutetun Suomea koskevat päätelmät ja suositukset Suomen viranomaisille. Ihmisoikeusvaltuutettu kehotti raportissa Suomea muun muassa poistamaan transsukupuolisia henkilöitä koskevat lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimukset sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Ihmisoikeusvaltuutettu totesi lisäksi raportissaan, että sosiaali- ja terveysministeriö asettaa työryhmän arvioimaan lain uudistamistarpeita.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on useissa ratkaisuisaan käsitellyt sukupuolen vahvistamista koskevia oikeuskysymyksiä. Ratkaisussaan 30.7.1998 (*Sheffield ja Horsham v. Yhdistynyt kuningaskunta*, samoin kuin aiemmissa ratkaisuisa *Rees v. Yhdistynyt kuningaskunta* 17.10.1986 ja *Cossey v. Yhdistynyt kuningaskunta* 27.9.1990) EIT katsoi jääneen näyttämättä, että vastaajavaltioilla olisi ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan nojalla positiivinen velvollisuus valittajien korjatun sukupuolen oikeudelliseen tunnustamiseen. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa ei ollut siten rikottu. EIT kuitenkin huomautti siitä, ettei vastaajavaltio ollut saattanut asianomai-

sen lainsäädäntönsä tarpeellisuutta jatkuvan tarkkailun alaiseksi erityisesti tieteellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen valossa, vaikka tuomioistuin oli *Reesin* ja *Cossey*n tapauksissa pitänyt sitä tärkeänä. Vaikka *Cossey*n tuomion jälkeen ei ollut tapahtunut merkittävää tieteellistä kehitystä, transsukupuolisuuden sosiaalinen hyväksyntä oli lisääntynyt ja transsukupuolisten henkilöiden ongelmista tiedettiin yhä enemmän. Vaikka tässä tapauksessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa ei ollut rikottu, EIT toisti vaatimuksensa siitä, että jäsenvaltioiden oli tarkkailtava kyseistä aluetta. EIT katsoi niin ikään, ettei Euroopan ihmisoikeussopimuksen 12 artiklan turvaamaa oikeutta loukannut se, ettei transsukupuolinen henkilö voinut avioitua korjattuun sukupuoleensa nähden vastakaista sukupuolta olevan henkilön kanssa. Tulkinta perustui siihen, että oikeuden solmia avioliitto katsottiin viittaavan perinteiseen avioliittoon vastakaista sukupuolta olevan henkilön kanssa. Biologisten kriteerien hyväksyminen kansallisessa avioliittolainsäädännössä kuului sopimusvaltioiden kansalliseen sääntelyvaltaan.

Ratkaisussaan 11.7.2002 (*Christine Goodwin v. Yhdistynyt kuningaskunta*; samassa yhteydessä ratkaistiin myös tapaus *I. v. Yhdistynyt kuningaskunta*) tuomioistuin puolestaan katsoi, ettei Yhdistynyt kuningaskunta asiassa *Sheffield ja Horsham* annetun ratkaisun jälkeen ollut ryhtynyt toimiin lainsäädäntönsä muuttamiseksi huolimatta transsukupuolisuuden sosiaalisen hyväksyttävyyden ja transsukupuolisten henkilöiden kokemien ongelmien tiedostamisen lisääntymisestä. Huolimatta siitä, ettei yhteisymmärrystä asian sääntelystä kaikissa sopimusvaltioissa ollut ja että toissijaisuusperiaatteen mukaisesti oli ensi sijassa sopimusvaltioiden asiana päättää sopimuksessa edellytettyjen oikeuksien turvaamisesta niiden ratkaistessa oman oikeusjärjestelmänsä mukaisesti sukupuolenkorjausleikkauksen jälkeen muuttuneeseen sukupuoleen liittyviä ongelmia, EIT katsoi, ettei vastaajana ollut valtio voinut enää tässä tapauksessa väittää asian kuuluvan sen harkintamarginaaliin. Asiassa ei ollut esitetty merkittäviä julkiseen etuun liittyviä näkökohtia, joilla olisi voitu perustella kielteistä suhtautumista sukupuolen oikeudelliseen vahvis-

tamiseen. Sopimuksen edellyttämä kohtuullinen tasapaino kallistui niin ollen ratkaisevasti yksityisen hakijan puolelle. Sopimuksen 8 artiklaa katsottiin rikotun, kun sukupuolta ei voinut saada oikeudellisesti tunnustetuksi. Asiassa oli kysymys myös sopimuksen 12 artiklasta, joka koskee miehen ja naisen oikeutta avioitua ja perustaa perhe. Miehestä naiseksi sukupuolensa korjannut hakija halusi avioitua miehen kanssa. EIT ei nähnyt perustetta kieltää transsukupuolisilta henkilöiltä oikeutta avioitua ja totesi, että sopimuksen 12 artiklaa oli rikottu.

Ratkaisussaan 23.5.2006 (*Grant v. Yhdistynyt kuningaskunta*) EIT katsoi sopimuksen 8 artiklaa rikotun, kun miehenä syntyneen, sukupuolenkorjausleikkauksen läpikäyneen transsukupuolisen henkilön ei sallittu muuttaa syntymäsukupuoltaan, minkä seurauksena hän ei saanut hyödykseen naisten alhaisempaa eläkeikää.

Päätöksessään 28.11.2006 (*Wena ja Anita Parry v. Yhdistynyt kuningaskunta*) EIT piti ilmeisen perusteettomana väitteitä ihmisoikeussopimuksen 8 ja 12 artiklan rikkomisista. Kysymyksessä oli aviopari, jolla oli yhteisiä lapsia ja jonka toinen osapuoli oli sittemmin käynyt läpi sukupuolenkorjausleikkauksen. Voimassa olevan kansallisen lain mukaan asianomaiselle henkilölle voitiin myöntää vain väliaikainen sukupuolen tunnustamisasiakirja (interim gender recognition certificate), koska hän oli avioliitossa. Puolisot eivät halunneet päättää avioliittoa, joten pysyvää sukupuolen tunnustamisasiakirjaa (full gender recognition certificate) ei voitu myöntää. EIT viittasi tapaukseen *Christine Goodwin v. Yhdistynyt kuningaskunta* ja totesi Yhdistyneen kuningaskunnan tuon tapauksen jälkeen saattaneen voimaan järjestelmän, joka mahdollisti sukupuolen tunnustamisasiakirjan hakemisen. Edellytyksenä kuitenkin oli avioliiton päättymisen. Se selvästi vaikutti hakijoiden oikeuteen nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Päätettäessä siitä, oliko positiivinen velvollisuus turvata valittajien oikeudet täytetty valitulla keinolla sukupuolenkorjauksen tunnustamiseksi, kohtuullista tasapainoa oli haettava yhteisön yleisen edun ja yksilön etujen välillä (*Cossey v. Yhdistynyt kuningaskunta*). Esillä olevassa tapauksessa EIT totesi, että vaati-

mus valittajien avioliiton päättymisestä perustui kansalliseen lakiin, jonka mukaan vain vastakkaista sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton: avioliitto samaa sukupuolta olevien välillä ei ollut sallittu. Siitä huolimatta oli ilmeistä, että hakijat saattoivat jatkaa suhdettaan kaikin olennaisin osin, vaikkakaan ei oikeudelliselta asemaltaan avioliittoa täysin vastaavana parisuhteena, jossa osapuolten oikeudet ja velvollisuudet olisivat lähes samat kuin avioliitossa. Siltä osin kuin oli kysymys yksityis- ja perhe-elämään kohdistuvasta kunnioituksesta EIT totesi, ettei järjestelmän vaikutuksien voitu osoittaa olleen suhteettomia ja että näissä olosuhteissa kohtuullinen tasapaino oli saavutettu. Ihmisoikeussopimuksen 12 artiklan osalta EIT totesi, että valittajat olivat laillisesti solmineet avioliiton kansallisen lain mukaan, heillä oli lapsia ja he halusivat avioliittonsa jatkuvan. EIT viittasi tapaukseen *Christine Goodwin*, jossa se oli todennut, että avioliiton solmimisen perustuminen biologisiin kriteereihin esti tehokkaasti transsukupuolisia henkilöitä käyttämästä oikeuttaan avioliittoon. Lainsäädännössä oli sen jälkeen luotu järjestelmä, jonka mukaan transsukupuolinen henkilö saattoi tulevaisuudessa solmia avioliiton vastakkaista sukupuolta olevan henkilön kanssa. EIT huomautti lakia säädettäessä olleen tiedossa, että pieni joukko transsukupuolisia henkilöitä oli jo solmituisa avioliitoissa, mutta näiden avioliittojen jatkumisesta siinä tapauksessa, että toisen osapuolen sukupuoli vahvistetaan, ei tietoisesti säädetty mitään. Kansallisessa lainsäädännössä avioliitto on sallittu vain eri sukupuolta olevien kesken, perustuipa sukupuoli syntymään tai sukupuolen tunnustamisprosessiin. Samaa sukupuolta olevien avioliitto ei ole sallittu. Ihmisoikeussopimuksen 12 artikla vahvistaa perinteisen käsityksen avioliitosta miehen ja naisen välillä (*Rees v. Yhdistynyt kuningaskunta*).

Ihmisoikeustuomioistuimien päätettiin, että sopimusvaltioiden harkintavallassa oli määrittellä, miten sukupuolen korjaaminen vaikuttaa avioliittoon (*Christine Goodwin*). Poikkeuksia ei voitu tehdä niiden lukumäärältään vähäisten avioliittojen suhteen, joissa molemmat osapuolet halusivat jatkaa avioliittoa, vaikka toisen osapuolen sukupuoli oli korjat-

tu. Parisuhdetta koskevat säännökset suovat näille pareille useita niistä turvista ja eduista, jotka liittyvät avioliittoon. Juuri valittajien vetoama avioliittoinstituution historiallinen ja yhteiskunnallinen arvo, sellaisena kuin kansallinen oikeus sen tunnustaa, estää valittajien avioliiton jatkamisen.

EIT:n suuri jaosto antoi 16.7.2014 ratkaisun tapaukseen *Hämäläinen v. Suomi*. Tapauksessa sukupuolen korjauksen läpikäynyt Hämäläinen valitti, että hänen oikeuttaan yksityis- ja perhe-elämään loukattiin, koska translaki edellyttää, että avioliitossa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa vain, jos hänen aviopuolisonsa antaa siihen suostumuksensa, jolloin avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Valituksessa vedottiin erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta), 12 artiklaan (oikeus avioliittoon) ja 14 artiklaan (syrjinnän kieltö).

Muutettuaan etunimensä naisen nimeksi Hämäläinen oli hakenut maistraatilta sukupuolensa vahvistamista vuonna 2007. Maistraatti ei ollut muuttanut hänen henkilötunnustaan naisen henkilötunnukseksi eikä siten myöskään muuttanut hänen sukupuoltaan väestötietojärjestelmään, koska Hämäläisen aviopuoliso ei ollut antanut maistraatille siihen suostumustaan. Hämäläinen vaati hallinto-oikeudelle tekemässään valituksessa, että maistraatin päätös kumotaan ja että hänelle myönnetään naisen henkilötunnus. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen, minkä jälkeen Hämäläinen valitti korkeimpaan hallinto-oikeuteen (KHO). Valituksessaan Hämäläinen vaati, että KHO kumoaa hallinto-oikeuden ja maistraatin päätökset ja vahvistaa hänen sukupuolekseen naisen huolimatta siitä, että hän elää puolisonsa kanssa avioliitossa. Helmikuussa 2009 antamassaan ratkaisussa (KHO 2009:15) KHO hylkäsi valituksen.

KHO:n mukaan translain 2 §:n säännöksellä on pyritty varmistamaan transsukupuolisen henkilön perhesuhteen säilyminen mahdollisimman pitkälti entisellään lähtien kuitenkin siitä, että avioliitto on miehen ja naisen välinen oikeussuhde. Lainsäädännön tarkoituksena on turvata aiemman oikeussuhteen säi-

lyminen mahdollisimman pitkälti entisellään siihen liittyvine taloudellisine ja muine järjestelyineen. Lainsäädäntö ei mahdollista avioliittoa samaa sukupuolta olevien henkilöiden kesken. Tämä lainsäädännöllinen tila on nimenomaan tarkoitettu säilyttää translaakia säädettäessä. Rekisteröity parisuhde oikeudellisesti tunnustettuna yhteiselämän muotona rinnastetaan keskeisiltä oikeudellisilta ja taloudellisilta vaikutuksiltaan avioliittoon. Kysymys avioliittoinstituution mahdollisesta muuttamisesta sukupuolineutraaliksi sisältää merkittäviä eettisiin ja uskonnollisiin arvoihin liittyviä ristiriitoja. Tällainen kysymys tulee KHO:n mukaan ratkaista eduskunnan säätämällä lailla.

Valituksenalaisessa asiassa KHO:n oli arvioitava, merkitseekö se, että voimassa oleva oikeus ei salli valita sekä sukupuolenkorjauksen oikeudellista tunnustamista väestötietojärjestelmässä että avioliiton säilyttämistä entisellään, perus- ja ihmisoikeuksien vastaista puuttumista Hämmäläisen ja hänen puolisonsa yksityiselämään. KHO totesi, että arvioitaessa oikeudenmukaisen tasapainon saavuttamista yhtäältä transsukupuolisten henkilöiden yksityiselämän suojan ja toisaalta vallitsevien perheoikeudellisten käsitysten ja arvojen välillä nykyinen lainsäädännöllinen ratkaisu ei ylitä Suomen valtiolle Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan kuuluvaa harkintamarginaalia. Translain 1 §:n 3 kohdan ja 2 §:n soveltaminen ei ole Suomen perustuslain 106 §:ssä tarkoitettulla tavalla ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa. Valittajalla on Suomen perustuslain 22 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa edellytetyllä tavalla oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta, kun otetaan myös huomioon ihmisoikeussopimuksen 12 ja 14 artikla sekä EIT:n oikeuskäytäntö.

Kun kansalliset muutoksenhakuasteet oli käytetty, Hämmäläinen teki valituksen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen Suomen valtiota vastaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8, 12 ja 14 artiklojen rikkomisesta. EIT:n neljäs jaosto katsoi 13.11.2012 antamassaan tuomiossa yksimielisesti, ettei rikkomusta ollut tapahtunut. Jaoston mukaan kyseessä on tasapainon saavuttaminen kahden vastakkaisen intressin välillä. Yhtäällä

on valittajan oikeus perhe- ja yksityiselämän suojaan ja toisaalla valtion intressi säilyttää perinteinen avioliiton instituutio eheänä. Jaosto katsoi, ettei Suomen järjestelmä sukupuolen vahvistamiselle ollut suhteeton, eikä avioliiton muuttuminen rekisteröidyksi parisuhteeksi ollut kohtuuton ottaen huomioon, että rekisteröity parisuhde tarjoaa paljolti avioliittoa vastaavan oikeussuojan ja näin ollen todellisen vaihtoehdon avioliitolle. Jaosto painotti valtion laajaa harkintavaltaa avioliittoa ja sukupuolen vahvistamista koskevassa sääntelyssä. Jaoston mukaan sopimuksen 12 artikla ei velvoita valtiota myöntämään samaa sukupuolta oleville henkilöille oikeutta avioliittoon. Jaosto hylkäsi valittajan vaateet myös syrjinnän osalta.

EIT:n suuri jaosto otti asian käsiteltäväkseen 29.4.2013 Hämmäläisen hakemuksesta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan viidestä tuomarista koostuva suuren jaoston lautakunta hyväksyy pyynnön siirrosta suureen jaostoon, jos asiaan liittyy yleissopimukseen tulkintaan tai soveltamiseen vaikuttava taikka yleiseltä merkitykseltään tärkeä kysymys. Suuren jaoston 16.7.2014 antaman ratkaisun mukaan Euroopan ihmisoikeussopimus ei aseta jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa. Sopimus ei myöskään vaadi erikoisjärjestelyjä asianomaista tapausta vastaavissa tilanteissa. Tuomiossaan EIT totesi, ettei Euroopassa ole tapahtunut merkittävää muutosta sitten tuomioistuimen edellisen tuomion vastaavassa kysymyksessä. Eurooppalaisen konsensuksen puuttuessa ja ottaen huomioon kyseessä olevan asian luonne Suomella oli katsottava olevan laaja harkintavalta asian sääntelyssä. EIT ei tältä osin muuttanut aiempaa linjaustaan. EIT:n mukaan Suomen lainsäädäntö tarjoaa valittajalle useita vaihtoehtoja. Nykytilan säilyttämisen tai avioeron ohella valittajalla on todellinen mahdollisuus muuttaa avioliittonsa puolisonsa suostumuksella rekisteröidyksi parisuhteeksi. Näin valittaja saisi paitsi sukupuolensa vahvistetuksi, myös oikeudellisen suojan parisuhteelleen. EIT katsoi, että rekisteröity parisuhde tarjoaisi valittajalle ja hänen perheelleen avioliittoa läheisesti vastaavan oikeudellisen suojan, eivätkä avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erot vaikuttaisi tosiasiallisesti valittajan

parisuhde- tai perhetilanteeseen. Puolison suostumus on EIT:n mukaan tarpeen, jotta molemmat puoliset saavat suojaa toistensa yksipuolisten päätösten vaikutuksilta.

EIT:n suuren jaoston ratkaisu oli äänestysratkaisu, jossa vähemmistöön jääneet kolme tuomaria katsoivat tuomioistuimen enemmistön olleen väärässä, kun se arvioi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan väitettyä loukkausta valtion positiivisten veloitteiden kautta eikä puuttumisena suojattuun ihmisoikeuteen. Valinnasta oli tuomioistuimen vähemmistön mukaan seurauksena, että valtion oletettu harkintamarginaali muodostui laajemmaksi kuin jos samoja tosiseikkoja olisi arvioitu puuttumisena suojatun ihmisoikeuden nauttimiseen. Vähemmistön mukaan Hämmäläisen ja hänen aviopuolisonsa kohtelun taustalla ei ollut muuta yhteiskunnallista tarkoituksellista kuin avioliiton instituution pitäminen samana sukupuolta olevien parien ulottumattomissa.

IDAHO-julistus

Maltalla toukokuussa 2014 järjestetyssä IDAHO 2014 -konferenssissa hyväksyttiin julkilausuma, jonka Suomi allekirjoitti yhdessä 16 muun Euroopan valtion kanssa. Tässä niin sanotussa IDAHO-julistuksessa maat vahvistivat sitoutumisensa homo- ja transfobian vastaiseen työhön. Julkilausuma oli jatkoa aiemmin samana vuonna laaditulle vetoomukselle, jolla toivottiin EU:lle strategiaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien turvaamiseksi.

Julkilausumassa vahvistetaan sitoutuminen ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuteen ja siihen, että ihmisoikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille. Julistuksessa todetaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä ja homo- ja transfobian vastustamiseen tarvitaan siksi erityisiä toimenpiteitä.

Julistuksessa listataan kaksitoista toimenpidettä, joihin mukana olevat valtiot sitoutuvat omassa toiminnassaan. Toimenpiteet kattavat niin syrjintälainsäädännön kehittämisen, viharikollisuuden torjumisen kuin yhteistyön kansalaisyhteiskunnan kanssa.

Julistuksessa taataan muun muassa henkilön sukupuoli-identiteetin täysi tunnustaminen kaikilla elämänalueilla erityisesti mahdollistamalla nimen ja oikeudellisen sukupuolen muuttaminen virallisissa asiakirjoissa nopeasti, läpinäkyvästi ja saavutettavasti. Julistuksessa sitoudutaan myös poistamaan loukkaavat ja suhteettomat oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytykset ja varmistamaan, että asianmukaiset palvelut sukupuolen korjaamiseksi ovat saatavilla.

Yogyakartan periaatteet

Kansainvälinen asiantuntijaryhmä laati vuonna 2006 Yogyakartassa, Indonesiassa, 29-kohtaisen periaatteiston, joka on tarkoitettu täydentämään YK:n ihmisoikeusasiakirjoja siten, että myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet tulevat otetuiksi huomioon. Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan tavoitteena on, että Yogyakartan periaatteet vahvistetaan YK:ssa.

Yogyakartan periaatteisiin sisältyvät muun ohella oikeus yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen: valtioiden tulee ryhtyä lainsäädännöllisiin ja muihin toimiin ehkäistäkseen ja poistaakseen seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä johtuva syrjintä sekä julkisilla että yksityisillä elämänalueilla. Oikeus yksityisyyteen tarkoittaa, että valtioiden tulee turvata kaikille oikeus valita, milloin, kenelle ja miten tuoda julki seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään koskevia tietoja. Valtioiden tulee suojella kaikkia ihmisiä mielivaltaisilta tai tahdonvastaisilta paljastuksilta ja sellaisilta uhkaamiselta. Jotta jokaisen oikeus parhaimpaan mahdolliseen terveyden tasoon voi toteutua, valtioiden tulee varmistaa, että seksuaali- ja lisääntymisterveyttä sekä niitä koskevaa valistusta, ehkäisyä ja hoitoa koskevat palvelut ovat kaikkien saatavilla. Valtioiden tulee suojata jokaista ihmistä epäeettisiä tai tahdonvastaisia lääketieteellisiä toimenpiteitä tai tutkimuksia vastaan. Yogyakartan periaatteisiin sisältyy myös oikeus perustaa perhe: Valtioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin turvatakseen jokaiselle oikeuden perustaa perhe, mukaan lukien adoptio ja

hedelmöityshoito. Yogyakartaan periaatteiden mukaan ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 6 artiklaan sisältyvä jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus siihen, että hänet henkilönä tunnustetaan lain edessä, tarkoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osalta muun ohella sitä, ettei ketään saa pakottaa alistumaan lääketieteellisiin toimenpiteisiin, mukaan lukien sukupuolenkorjausleikkaukset, sterilisaatio ja hormonihoitot, edellytyksenä sukupuoli-identiteetin oikeudelliselle tunnustamiselle. Minkäänlaista henkilöllä olevaa asemaa, kuten avioliittoa tai vanhemmuutta, ei sellaisenaan saa asettaa esteeksi sukupuoli-identiteetin oikeudelliselle tunnustamiselle.

Kansainväliset hoitosuosituks

Alan kansainvälinen terveysjärjestö World Professional Association for Transgender Health (WPATH) on laatinut 1970-luvulta lähtien hoitosuosituks

et, joiden tavoitteena on edistää näyttöön perustuvaa sukupuoliristiriidan hoitoa. Suositukset (Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People) on päivitetty viimeksi vuonna 2012. WPATH:n suosituksen mukaisiin sukupuoliristiriidan päähoitolinjoihin kuuluvat sukupuolen ilmaisuun ja rooliin tähtäävät muutokset, hormonihoito, sukupuoliominaisuuksien kirurginen muuttaminen ja psykoterapia. Ennen hoitojen aloittamista asianomaiselle henkilölle tehdään perusteellinen psykiatrisen tutkimus. Tutkimuksella pyritään varmistamaan muun muassa se, ettei sukupuoliristiriita ole sekundääristä tai jollain muulla diagnoosilla paremmin selitettävissä. Tutkimuksen tulee olla ikäkauden mukaista. Asianomaisen kanssa on keskusteltava lisääntymisvaihtoehdoista, vaikka hän ei itse pitäisi aihetta tärkeänä tai ajankohtaisena.

WPATH:n suosituksessa todetaan, että kirurgiset hoidot ovat monelle lääketieteellinen välttämättömyys sukupuoliristiriidan lievittämiseksi. Ennen hoitojen aloittamista arvioidaan asianomaisen henkilön mielenterveydellinen tilanne. Suosituksen mukaan psykoterapia ei ole välttämätöntä, joskin se on suositeltavaa. Monialaiseen työryhmään tulisi kuulua myös kirurgian asiantuntemusta.

Suosituksen mukaan kirurgin tulisi olla perehtynyt potilaan historiaan ja tarpeisiin.

Edellytykset kirurgisten hoitojen aloittamiselle ovat lähtökohtaisesti samat kuin edellytykset hormonihoidon aloittamiselle, mutta esimerkiksi ennen kohdun, munasarjojen tai kivesten poistoa suositellaan 12 kuukauden yhtäjaksoista hormonihoitoa ja ennen emätimen tai siittimen muovausleikkausta suositellaan edellä mainittujen edellytysten lisäksi elämistä yhtäjaksoisesti 12 kuukauden ajan omaksi koetun sukupuolen roolissa.

Edellä mainittujen hoitojen lisäksi tai vaihtoehtona käyttöön voidaan ottaa myös muita keinoja sukupuoliristiriidan lievittämiseksi. Tällaisia muita keinoja ovat muun muassa sosiaalinen tuki, ääni- ja kommunikaatioterapia sanallisten ja ei-sanallisten kommunikaatiotaitojen kehittämiseksi, sekä nimen ja sukupuolitunnuksen muuttaminen henkilötodistuksiin.

Pohjoismaiden lainsäädäntö

Ruotsi

Sukupuolen vahvistamisesta annettua lakia (lag (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall) muutettiin 1.7.2013 siten, että lakiin aiemmin sisältynyt vaatimus sterilisaatiosta poistettiin sukupuolen vahvistamista koskevista edellytyksistä. Uudistetun lain 1 §:n 1 momentin mukaan henkilön sukupuoli voidaan hänen hakemuksestaan vahvistaa toiseksi kuin hänen väestörekisteriin merkitty sukupuolensa, jos hän on jo kauan kokenut kuuluvansa toiseen sukupuoleen, hän on jonkin aikaa elänyt ja hänen voidaan olettaa vastaisuudessakin elävän toisen sukupuolen mukaisesti ja hän on täyttänyt 18 vuotta. Pykälän 1 momentissa tarkoitettu hakemus voidaan hyväksyä myös siinä tapauksessa, että hakijan sukupuoli on vahvistettu siten kuin 2 §:ssä säädetään.

Lain 2 §:n mukaan henkilön sukupuoli voidaan hänen omasta hakemuksestaan vahvistaa toiseksi kuin hänen väestörekisteriin merkitty sukupuolensa, jos hänellä on synnynäinen sukupuolen kehityksen häiriö ja sukupuolen korjaaminen tapahtuu hänen sukupuoli-identiteettinsä kehityksen mukaisesti sekä siten, että vahvistettava sukupuoli

pääosin vastaa hakijan ruumiillista olemusta. Jos hakija on täyttänyt 18 vuotta, hänen tulee itse hakea vahvistamista. Muussa tapauksessa hakemuksen tekee huoltaja. Jos hakemus koskee 12 vuotta täyttäneitä lasta, on siihen saatava lapsen suostumus. Muussa tapauksessa on lapsen mielipide otettava huomioon siinä määrin kuin se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista.

Lain 1 ja 2 §:ssä tarkoitettu hakemus voidaan hyväksyä vain, jos hakija on merkitty Ruotsin väestörekisteriin. Hakemusta ei voida hyväksyä, jos hakija on rekisteröidyssä parisuhteessa. Viimeksi mainitun sääntelyn taustalla ovat parisuhdetta koskevassa lainsäädännössä vuonna 2009 tapahtuneet muutokset. Tuolloin Ruotsin avioliittolaki muutettiin sukupuolineutraaliksi. Samassa yhteydessä kumottiin laki rekisteröidystä parisuhteesta. Viimeksi mainittua lakia sovelletaan kuitenkin yhä niihin rekisteröityihin parisuhteisiin, jotka solmittiin ennen lain kumoamista. Rekisteröidyn parisuhteen osapuolien tulee edelleenkin olla keskenään samaa sukupuolta. Sen vuoksi rekisteröidyssä parisuhteessa elävän henkilön on ryhdyttävä toimenpiteisiin joko parisuhteensa purkamiseksi tai sen muuttamiseksi avioliitoksi ennen sukupuolensa vahvistamista.

Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn yhteydessä voidaan antaa lupa sukupuolen korjaamiseen tähtääville, sukupuolielimiin kohdistuville toimenpiteille. Lupa voidaan antaa vain, jos sukupuolen vahvistamista koskevat edellytykset ovat olemassa.

Lain 1 §:ssä tarkoitettujen hakemusmenettelyn yhteydessä voidaan antaa lupa sukupuolirauhasten poistamiseen, jos pykälän 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettujen edellytykset ovat olemassa. Silloin kun 1 tai 2 §:ssä tarkoitettu hakemus on hyväksytty, voidaan hakijalle antaa lupa sukupuolirauhasten poistamiseen. Jos hakija ei ole täyttänyt 23 vuotta, voidaan lupa myöntää vain, jos siihen on olemassa erityisiä syitä.

Laissa tarkoitettujen hakemukset käsittelee sosiaalivaltiohallitus. Sosiaalivaltiohallituksen päätökseen saa hakea muutosta valittamalla yleiseen hallinto-oikeuteen.

Ruotsin oikeusministeriö antoi 19.6.2013 selvityshenkilölle toimeksiannon (Dir

2013:70) selvittää muun ohella, aiheutuuko sterilisaatiovaatimuksen poistamisesta ongelmia vanhemmuuslainsäädäntöä sovellettaessa. Toimeksiantoon kuuluu myös laatia ehdotus tarvittavien muutosten toteuttamiseksi vanhemmuuslainsäädäntöön. Selvityksen tulee valmistua viimeistään 24.6.2015.

Norja

Norjassa ei ole säädetty transsukupuolisia henkilöitä koskevaa erityislakia. Sukupuolen vahvistamisen hallintomenettelyssä keskeinen viranomaistaho on valtiovarainministeriön alainen veroviranomainen, joka toimii maan väestörekisteriviranomaisena. Sen tehtäviin kuuluvat muun muassa syntymätodistuksiin, etu- ja sukunimiin sekä henkilötunnuksiin liittyvät asiat.

Nimilain (lov om personnavn 7. juni 2002 nr. 19) mukaan etunimeksi ei voida hyväksyä sopimatonta nimeä. Sopimattomana nimenä pidetään muun ohella miehellä naisen nimeä ja naisella miehen nimeä. Veroviranomaisen vuonna 2011 antamien ohjeiden mukaan tästä pääsäännöstä voidaan poiketa tilanteissa, jossa asianomainen henkilö on aloittanut sukupuolenkorjaukseen kuuluvan hormonihoitoon. Poikkeus on mahdollinen myös silloin, kun nimi on asianomaisen henkilön koetun sukupuoli-identiteetin mukainen riippumatta siitä, onko hän aloittanut sukupuolenkorjausprosessin vai ei. Nimenmuutos kuuluu osana tosielämäkokemukseen. Nimenmuutosta koskeva hakemus osoitetaan veroviranomaiselle.

Uutta henkilötunnusta koskeva hakemus osoitetaan veroviranomaiselle. Veroviranomaisen päätökseen ei saa hakea valittamalla muutosta. Hakemuksen hyväksyminen ja henkilötunnuksen muuttaminen edellyttää, että asianomaiselle henkilölle on tehty sukulinkirurginen leikkaus (sterilisaatio). Toimenpiteen suorittamista koskevan todistuksen antaa Oslossa sijaitsevan kansallisen sairaalan (Rikshospitalet) transseksuaaliasioiden osaston ylilääkäri. Hän antaa todistuksen myös ulkomailla suoritetusta sukulinkirurgisesta leikkauksesta.

Norjan avioliittolaki on sukupuolineutraali. Näin ollen sukupuolen vahvistamisella ei ole

oikeusvaikutuksia asianomaisen henkilön ja hänen puolisonsa parisuhteeseen.

Norjan terveyshallitus (helsedirektoratet) nimitti maan terveys- ja sosiaaliministeriön pyynnöstä (12/3009-/13.9.2013) laajapohjaisen työryhmän, jonka tehtävänä on tarkastella sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle asetettavia edellytyksiä. Työryhmän tehtävänä on lisäksi ehdottaa parannuksia transsukupuolisille henkilöille tarjottaviin terveyspalveluihin. Työryhmä aloitti työskentelynsä tammikuussa 2014. Työryhmän toimeksianto kuuluu muun ohella arvioida, mitä edellytyksiä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle tulisi asettaa. Työryhmän on myös arvioitava, tulisiko sterilisaatiovaatimuksesta luopua ja mitä vaikutuksia mainitun vaatimuksen poistamisella olisi. Työryhmän tulee saattaa työnsä valmiiksi ja antaa ehdotuksensa terveyshallitukselle 31.1.2015 mennessä.

Tanska

Tanskan keskushenkilörekisteristä annetun lain (lov om det centrale personregister) 3 §:ään lisättiin 11.6.2014 uusi 6 momentti, jonka mukaan talous- ja sisäministeriö myöntää kirjallisesta hakemuksesta uuden henkilötunnuksen henkilölle, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Lainmuutos tuli voimaan 1.9.2014. Uuden henkilötunnuksen myöntäminen edellyttää asianomaisen henkilön antamaa kirjallista selvitystä siitä, että toivomus saada uusi henkilötunnus perustuu hänen kokemukseensa vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta ja että hän kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen hakemuksen jättämisestä kirjallisesti vahvistaa hakemuksensa. Lisäksi vaaditaan, että henkilö on täyttänyt hakemuksen jättämisen ajankohtaan mennessä 18 vuotta.

Kun uusi henkilötunnus on myönnetty, henkilö saa automaattisesti uuden terveydenhoitokortin, johon on merkitty uusi henkilötunnus. Sen avulla henkilö voi saada muut korjatun sukupuolen mukaiset henkilöasiakirjansa, mukaan lukien passi, ajokortti ja syntymätodistus. Henkilön etunimi muutetaan tarvittaessa niin, että se vastaa korjattua sukupuolta.

Laissa ei edellytetä lääketieteellistä tai muuta vastaavaa arviota hakijan kirjallisessa

selvityksessään esittämistä seikoista. Sen vuoksi talous- ja sisäministeriö ei tee varsinaista päätösharkintaa siitä, perustuuko hakemus tosiasiallisesti kokemukseen vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta. Jos myöhemmin esimerkiksi tiedotusvälineissä esitettyjen tietojen johdosta ilmenisi, ettei annettu selvitys vastannut tosiasioita, ministeriö voisi kumota sukupuolen vahvistamista koskevan päätöksensä yleisten hallinto-oikeudellisten säännösten nojalla, jolloin asianomaiselle henkilölle palautettaisiin hänen alkuperäinen henkilötunnuksensa. Väärien tietojen antamisesta voitaisiin olosuhteista riippuen vaatia rangaistusta rikoslain nojalla.

Laissa säädetyn kuuden kuukauden harkinta-ajan tarkoituksena on varmistaa, ettei uutta henkilötunnusta koskeva hakemus perustu hetken mielijohteeseen.

Tanskan avioliittolaki on sukupuolineutraali.

Islanti

Transsukupuolisten henkilöiden asemaa säätelevä laki (lög um réttarstöðu einstaklinga með kynáttunarförum nr. 57/2012) tuli voimaan Islannissa 27.6.2012. Kansallisessa yliopistosairaalassa Landspítalissa toimii sairaalan johtajan nimittämä kolmijäseninen sukupuoli-identiteetin häiriöiden asiantuntijaryhmä, jonka tehtävänä on johtaa sukupuoli-identiteetin häiriöiden diagnosoimista ja hoitoa. Ryhmän jäsenet edustavat psykiatrian, endokrinologian ja psykologian asiantuntemusta.

Henkilö, jolla on diagnosoitu sukupuoli-identiteetin häiriö ja joka on saanut siihen hoitoa Landspítalissa, voi pyytää kansallisen terveysviranomaisen yhteydessä toimivaa kolmijäsenistä sukupuoli-identiteetin häiriöiden asiantuntijalautakuntaa vahvistamaan, että hän kuuluu vastakkaiseen sukupuoleen. Hakemukseen on liitettävä asiantuntijaryhmän lausunto, josta käy ilmi, että asianomainen henkilö on saanut hoitoa sukupuoli-identiteetin häiriöön vähintään 18 kuukauden ajan ja että hän on elänyt vastakkaisen sukupuolen mukaisessa sukupuoliroolissa vähintään yhden vuoden ajan.

Edellytyksenä on lisäksi, että hakija on täysi-ikäinen, hänellä on laillinen asuinpaikka

Islannissa, hän on asunut Islannissa yhtäjaksoisesti ja laillisesti vähintään kaksi vuotta ennen hakemuksen jättämistä ja että hän kuuluu Islannin sairausvakuutusjärjestelmän piiriin.

Jos hakija täyttää edellä mainitut edellytykset, asiantuntijalautakunta vahvistaa vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisen. Lautakunta voi tarvittaessa myös vahvistaa, että hakija on oikeutettu saamaan sukupuolen korjaamiseen tähtävää kirurgista hoitoa. Lautakunta ilmoittaa Islannin väestörekisteriviranomaiselle sukupuolen vahvistamista koskevasta päätöksestään. Lautakunnan päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla. Henkilölle, jonka sukupuoli on vahvistettu siten kuin laissa säädetään, kuuluvat kaikki asianomaiselle sukupuolelle kuuluvat oikeudet. Jos henkilö haluaa palata aiempaan sukupuoleensa, asiantuntijalautakunta voi kumota sukupuolen vahvistamista koskevan päätöksensä sen jälkeen, kun se on saanut asiasta lausunnon Landspitalin asiantuntijaryhmältä.

Saatuana sukupuolen vahvistamista koskevan ilmoituksen väestörekisteriviranomainen informoi asianomaista henkilöä velvollisuudesta tehdä hakemus etunimensä muuttamiseksi. Sukupuolen vahvistamisesta ei tehdä merkintää väestörekisteriin ennen kuin asianomaisen henkilön nimi on muutettu siten kuin etunimilaisissa säädetään.

Sen jälkeen, kun sukupuolen vahvistamisesta ja nimen muutoksesta on tehty merkintä väestörekisteriin, asianomainen henkilö voi pyytää maan väestörekisteriviranomaiselta uutta henkilötunnusta. Valtion viranomaisilla ja eräillä muilla tahoilla on oikeus saada tieto vanhasta henkilötunnuksesta silloin, kun niiden tehtävät sitä edellyttävät.

Asianomaisen henkilön lasten oikeudellinen asema suhteessa sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön ei muutu vahvistamisen johdosta.

Islannin avioliittolaki on sukupuolineutraali.

Eräiden muiden maiden lainsäädäntö

Alankomaat

Alankomaiden 1.7.2014 voimaan tulleen sukupuolen vahvistamisesta annetun lain

mukaan 16 vuotta täyttänyt henkilö voi hakea väestörekisteriviranomaiselta henkilötunnuksensa muuttamista. Hakemukseen on liitettävä asiantuntijan lausunto, josta käy ilmi, että hakijan kokemus vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta on luonteeltaan pysyvä. Hyväksytyään hakemuksen väestörekisteriviranomainen kirjaa sukupuolen vahvistamisesta johtuvan henkilötunnuksen muutoksen hakijan syntymätodistukseen. Syntymätodistuksen muuttaminen johtaa automaattisesti vastaavaan muutokseen kaikkiin rekisteriviranomaisen tietokannassa oleviin asianomaista henkilöä koskeviin asiakirjoihin.

Alankomaiden avioliittolaki on sukupuolineutraali.

Iso-Britannia

Maassa tuli voimaan sukupuolen vahvistamista koskeva laki (Gender Recognition Act) vuonna 2004. Päätöksen sukupuolen vahvistamista koskeviin hakemuksiin tekee kansallinen lautakunta (Gender Recognition Panel), jonka jäsenet edustavat oikeudellista ja lääketieteellistä asiantuntemusta. Henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hän on täyttänyt 18 vuotta; hänellä on ollut tai on sukupuoli-identiteetin häiriö; hän on elänyt uuden sukupuolensa mukaisessa roolissa vähintään kaksi hakemuksen jättämistä välittömästi edeltävää vuotta; ja hänen aikomuksenaan on elää loppuelämänsä ajan tässä sukupuoliroolissa. Hakemukseen on liitettävä kaksi lausuntoa. Ensimmäisen tulee olla sukupuoli-identiteetin häiriöihin perehtyneen laillistetun lääkärin tai psykologin lausunto, jossa on selvitys asianomaisesta diagnoosista. Toisen lausunnon antaa laillistettu lääkäri, jonka ei tarvitse olla erikoistunut sukupuoli-identiteetin häiriöihin. Lausunnon tulee käydä ilmi mahdolliset sukupuolen korjaamiseen tähtävät hormoni- tai kirurgiset hoidot, joita hakija on saanut, joita hänelle on määrätty tai jotka ovat suunnitteilla. Hoidot eivät kuitenkaan ole hakemuksen hyväksymisen edellytyksenä.

Hakijan tulee lisäksi esittää selvitys siitä, että hän on elänyt uuden sukupuolensa mukaisessa roolissa vähintään kaksi hakemuksen jättämistä välittömästi edeltävää vuotta.

Mainitunlaisena selvityksenä hyväksytään muun muassa laskut, palkanauhat, passi ja ajokortti.

Asianomaisen henkilön lasten oikeudellinen asema suhteessa sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön ei muutu vahvistamisen johdosta.

Jos hakija on avioliitossa tai rekisteröidysissä parisuhteessa, hänelle voidaan sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaan myöntää väliaikainen todistus sukupuolen vahvistamisesta (Gender Recognition Certificate). Väliaikainen todistus mahdollistaa sen, että hakija tai hänen puolisonsa voi purkaa avioliittonsa tai rekisteröidyn parisuhteensa viivytyksettä tuomioistuimessa. Kun avioliitto tai rekisteröity parisuhde on purettu, hakijalle voidaan myöntää täysimääräinen todistus sukupuolen vahvistamisesta. Sen myöntää yleensä tuomioistuin.

Isossa-Britanniassa annettiin vuonna 2013 laki avioliitosta samaa sukupuolta olevien parien välillä (Marriage (Same Sex Couples) Act 2013). Laki mahdollistaa muun ohella sen, että naimisissa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa ilman, että hänen olisi erottava puolisostaan. Maan hallitus on ilmoittanut pyrkivänsä siihen, että avioliitossa olevien transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli voidaan vuoden 2014 kuluessa vahvistaa uuden lainsäädännön mukaisella tavalla.

Saksa

Saksassa tuli vuonna 1980 voimaan laki, jossa säädetään etunimen muuttamisesta ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen; Transsexuellengesetz - TSG). Laki sisältää kaksi vaihtoehtoista mallia, joiden tarkoituksena on mahdollistaa transsukupuolisten henkilöiden eläminen sukupuoli-identiteettinsä mukaisella tavalla. Lain 1.1 §:n mukaan henkilö voi muuttaa etunimensä ilman edeltäviä kirurgisia sukupuolenkorjaukseen tähtäviä toimenpiteitä. Edellytyksenä on, että henkilö tuntee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja on tuntenut vähintään kolmen vuoden ajan pakottavaa tarvetta elää mainitussa sukupuoles-

sa. Lisäksi edellytetään, että kyseessä on suurella todennäköisyydellä pysyvä tila. Tuomioistuimelle osoitettavaan hakemukseen on liitettävä kahden toisistaan riippumattoman asiantuntijan lausunnot. Mainitut asiantuntijat ovat tavanomaisesti psykiatreja tai psykologeja.

Toinen malli johtaa asianomaisen henkilön sukupuolen vahvistamiseen siten, että hänen tulevat oikeutensa ja velvollisuutensa määräytyvät hänen korjatun sukupuolensa mukaan. TSG:n 1.1 §:ssä säädettyjen edellytysten lisäksi vaaditaan, että asianomainen henkilö on naimaton ja pysyvästi lisääntymiskyvytön. Edelleen vaatimuksena on, että hän on käynyt läpi kirurgiset toimenpiteet, joiden johdosta hänen ulkoiset sukupuoliominaisuutensa ovat muuttuneet niin, että hän muistuttaa selkeästi vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaa henkilöä. Saksan perustuslakituomioistuin on 2000-luvulla tekemissään ratkaisuissa todennut naimattomuus- ja lisääntymiskyvyttömyysvaatimukset samoin kuin peruuttamattomia kirurgisia toimenpiteitä koskevan vaatimuksen maan perustuslain vastaisiksi. Perustuslakituomioistuimen vuonna 2008 antaman päätöksen johdosta maan oikeusministeriö ilmoitti vuonna 2009, että TSG:n naimattomuussäännöstä ei sovelleta. Perustuslakituomioistuimen vuoden 2011 ratkaisun jälkeen lisääntymiskyvyttömyyttä ja tahdonvastaisia kirurgisia toimenpiteitä koskevien säännösten ilmoitettiin niin ikään jäävän soveltamatta, koska ne loukkaavat asianomaisen henkilön oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen.

Perustuslakituomioistuimen päätösten jälkeen edellä mainittuihin kahteen malliin sisältyvät oikeudelliset edellytykset ovat nyttemmin sisällöltään lähes identtiset.

Saksan avioliittolain mukaan ainoastaan mies ja nainen voivat solmia keskenään avioliiton.

2.3 Nykytilan arviointi

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus

Sukupuolen lääketieteelliseen korjaukseen kuuluvan hormonihoidon sivuvaikutuksena

aiheutuvan hedelmättömyyden on Suomessa vakiintuneesti tulkittu täyttävän translaissa säädetyn lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen siitäkin huolimatta, että hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia. Translaissa ei nimenomaisesti säädetä, että lisääntymiskyvyttömyyden tulisi olla pysyvää. Sukupuolen korjaus sukuelinkirurgisin hoidoin puolestaan johtaa pysyvään lisääntymiskyvyttömyyteen.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksella on vaikutuksia, jotka ulottuvat translain mukaisen sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle. Vaikka sukuelinkirurgiset hoidot johtavat pysyvään ja hormonihoidot tilapäiseen hedelmättömyyteen, henkilö voi ennen sukupuolen korjaukseen ryhtymistä tallettaa sulusolujaan tulevaisuudessa annettavaa hedelmöityshoitoa varten. Sulusolujen ja alkioiden luovuttamisesta ja varastoinnista hedelmöityshoitoa varten säädetään hedelmöityshoidoista annetussa laissa (1237/2006), jäljempänä *hedelmöityshoitolaki*. Hedelmöityshoitolaissa säädettyyn edellytykseen saadaan hedelmöityshoidoissa käyttää hoitoa saavan omia sulusoluja ja alkioita sekä lain mukaan luovutettuja sulusoluja ja alkioita. Sukupuolen korjaukseen suunnitteleva henkilö voi hedelmöityshoitolaissa säännösten estämättä tallettaa sulusolujaan joko omaa tai puolisonsa tulevaa hedelmöityshoitoa varten. Esimerkiksi sukupuolensa mieheksi korjanneen henkilön pakastettuja siittiöitä voidaan käyttää hänen naispuolisen kumppaninsa hedelmöityshoidossa.

Edellä sanotusta huolimatta on eräissä terveydenhuollon toimintayksiköissä tulkittu translain lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta siten, että se muodostaa oikeudellisen esteen sukupuolensa korjanneen henkilön sulusolujen tallettamiselle tai talletettujen sulusolujen käyttämiselle hedelmöityshoidossa. Transasetuksessa tarkoitettua hedelmättömyystodistuksen antamista on toisin sanoen katsottu muodostavan esteen hedelmöityshoidon antamiselle. Tulkinta on lisäksi perustunut sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuun Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet (STM:n oppaita 2005:5 sekä sen päivitettyt versiot STM:n selvityksiä 2009:5 ja STM:n selvityksiä 2010:31). Julkaisuihin sisältyvissä hedelmöityshoitoja koskeissa

perusteissa todetaan, että hoitoa ei suositella julkisessa terveydenhuollossa, jos taustalla on sterilisaatio. Hoidon antaminen on mainitussa tilanteessa kuitenkin asetettu riippuvaksi yksilöllisestä harkinnasta.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut vuonna 2009 kantelun johdosta antamassaan päätöksessä, että transsukupuolisen henkilön hedelmättömyys ei johtunut hänen omasta tahdostaan tehdystä sterilisaatiosta, vaan se oli diagnosoidun sairauden, transseksuaalisuuden, lääkkehoidosta johtuva sivuvaikutus. Transsukupuolisen henkilön lääkkehoidosta seuraava hedelmättömyys ei oikeusasiamiehen mukaan siksi ole rinnastettavissa omasta tahdosta tehtyyn sterilisaatioon. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan kiireettömän hoidon perusteista ei ilmennyt sellaista, mikä olisi muodostanut esteen korjaushoidon aloittaneen henkilön puolisolalle annettavalle hedelmöityshoidolle, jossa olisi käytetty hänen ennen korjaushoitoa tallettamiaan siittiöitä. Puolisolle annettavalle hedelmöityshoidolle ei ollut myöskään lainsäädännöstä johtuvaa estettä. On huomattava, että mainitussa tapauksessa asianomainen henkilö oli saanut hormonihoidon sukupuolen korjaamisen tarkoituksessa, mutta hän ei ollut vielä ryhtynyt toimenpiteisiin sukupuolensa oikeudelliseksi vahvistamiseksi.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) antoi huhtikuussa 2013 sosiaali- ja terveysministeriön pyynnöstä lausunnon translain muutostarpeista. Neuvottelukunta totesi, että Suomessa noudatettava käytäntö on väljempi kuin lain sanamuodosta voitaisiin päätellä: Lisääntymiskyvyttömyyttä ei toteuteta erillisenä toimenpiteenä, vaan se on seuraus sukupuolen korjaukseen liittyvistä toimenpiteistä. Joissakin harvinaisissa tilanteissa terveydelliset syyt voivat kuitenkin estää hormonihoidon aloittamisen. Silloin translain edellyttämä lisääntymiskyvyttömyys on toteutettava muilla toimenpiteillä. Neuvottelukunta huomautti, että tällaisilla toimenpiteillä ei ole itse sukupuolen korjausprosessiin liittyviä perusteita. Neuvottelukunta katsoi, että sterilointivaatimus on vähintäänkin arveluttava Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen ja perustuslain turvaaman henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta, eikä

siihen ole sukupuolen korjaamiseen liittyviä lääketieteellisiä syitä. Epätavanomainen isä-äiti -asetelma on toissijainen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen nähden.

Tasa-arvovaltuutettu julkaisi elokuussa 2013 lausunnon, joka koski hedelmöityshoittojen antamista pareille, joissa toinen puolisoista on transsukupuolinen. Tasa-arvovaltuutetun käsityksen mukaan lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva translain säännös perusteluineen liittyi vain sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksiin sukupuolen korjaamisen yhteydessä. Säännöksen ei voitu tulkita ulottuvan vaikutuksiltaan sen laajemmalle. Sillä ei voitu siten esimerkiksi perustella hedelmöityshoittojen antamista jättämistä pareille, joissa toinen puolisoista on transsukupuolinen. Säännöstä ei tasa-arvovaltuutetun mukaan voitu tulkita laajentavasti myöskään sen vuoksi, että sen voidaan katsoa olevan ristiriidassa perustuslain säännösten kanssa.

Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet -julkaisuun sisältyviä hedelmöityshoittoja koskevia perusteita päivitettiin vuonna 2014 eduskunnan oikeusasiamiehen toimeksiannon johdosta (dnro 1863/4/11). Hedelmöityshoidon perusteet täsmennettiin niin, että ne ovat sopusoinnussa perustuslain, potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) sekä hedelmöityshoittoain säännösten kanssa. Erityistä huomiota kiinnitettiin syrjinnän kieltoon. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi perusteiden sanamuotoa täsmennettiin seuraavin tavoin: Perusteiden otsikko muutettiin kuulumaan ”hedelmöityshoidot” aiemmin käytetyn ”hedelmättömyyden hoito” sijaan; perusteissa ei hoitoa saavan osalta enää viitata ainoastaan ”pariin” ja ”perheeseen” vaan myös ”henkilöön”; ja perusteissa todetaan nyt nimenomaisesti, että hedelmöityshoittoa voidaan antaa, vaikka taustalla ei ole varsinainen hedelmättömyys. Sterilisaatiolle annetaan merkitystä vain, jos se on perustunut asianomaisen henkilön omaehtoiseen päätökseen. Silloinkin hedelmöityshoittoa voidaan antaa yksilöllisen harkinnan mukaan (STM:n selvityksiä 2010:31, 2. korjattu painos 2014).

Transsukupuolisten henkilöiden oikeus perus- ja ihmisoikeuksina turvattuihin henkilö-

kohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan edellyttää, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan translaista.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen selkiyttäisi myös hedelmöityshoittoja koskevaa oikeustilaa. Kun translain säännökset eivät enää muodostuisi esteeksi transsukupuolisille henkilöille ja heidän puolisoilleen annettavalle hedelmöityshoidolle, he olisivat yhdenvertaisessa asemassa muihin hedelmöityshoittoja saaviin henkilöihin nähden.

Isyyslakiin (700/1975) sisältyvän niin sanotun isyysolettaman mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi syntyy avioliiton aikana. Isyyslaissa säädetään myös isyyden vahvistamisesta tunnustamisella ja tuomioistuimen päätöksellä sekä isyydestä tilanteessa, jossa lapsi syntyy hedelmöityshoidon tuloksena. Isyyslaissa säädetään sen nimikkeen mukaisesti ainoastaan isyyteen liittyvistä kysymyksistä.

Suomessa kirjoittamattomaan oikeuteen perustuvan äitiysolettaman mukaan lapsen synnyttäjää pidetään aina lapsen äitinä. Roomalaisesta oikeudesta peräisin olevaa oikeussääntöä ei muutettu silloin, kun hedelmöityshoittoain säädettiin ja isyyslakia muutettiin samassa yhteydessä. Äitiysolettama on näin ollen voimassa myös silloin, kun lapsi syntyy luovutetusta munasolusta. Synnytykseen perustuvaa äitiyttä ei voida kumota tai purkaa muuten kuin antamalla lapsi adoptoitavaksi siten kuin adoptioissa säädetään.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisesta seuraa, että henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu miehen sukupuoleksi, voi tulla raskaaksi ja synnyttää lapsen. Jo nyt on mahdollista, että henkilö, jonka sukupuoli vahvistetaan naisen sukupuoleksi, tallettaa sulusolujaan niiden tulevaa käyttöä varten ennen hormoni- tai kirurgisen hoidon aloittamista. Viimeksi mainitussa tilanteessa sulusolunsa vahvistaneen henkilön sukupuoli lapsen vanhempana määräytyy vallitsevan käytännön mukaan sen mukaisesti, mikä hänen oikeudellinen sukupuolensa oli sulusolujen tallettamisen hetkellä. Vallitsevan käytännön noudattaminen lisääntymiskyvyttömyyden poistamisen jälkeen johtaa siihen, että sulusolunsa vahvistaneen henkilön sukupuoli lapsen vanhempana on toinen kuin

hänen vahvistettu sukupuolensa. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen johtaa äitiysolettaman vuoksi samaan lopputulokseen tilanteissa, joissa sukupuolensa miehiksi vahvistanut henkilö synnyttää lapsen.

Tanskan keskushenkilörekisteristä annetun lain muutosta valmistellut oikeusministeriön työryhmä päätyi 27.2.2014 julkaistussa raportissaan suosittelemaan, että vanhemmuutta koskevaa sääntelyä ei muuteta keskushenkilörekisterilain muuttamisen yhteydessä. Työryhmän mukaan niiden henkilöiden lukumäärä, joita asia koskee, on hyvin pieni, ja vanhemmuutta koskevien määritelmien muuttaminen edellyttäisi laajaa lainsäädännön uudistamista.

Sukupuolen vahvistamisesta annettua lakia muutettiin Ruotsissa vuonna 2013 siten, että sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ollut sterilisaatiovaatimus poistettiin. Lainmuutosta valmisteltaessa todettiin, että sterilisaatiovaatimuksen poistamisella on vaikutuksia oikeudellisen vanhemmuuden määräytymiseen. Niin ikään sillä todettiin olevan vaikutuksia lainsäädäntöön, joka koskee niitä oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka kytkeytyvät raskauteen ja sukupuolittuneisiin vanhemmuuden määritelmiin. Kuitenkin ainoastaan yhteen lakiin (offentlighets- och sekretesslag 2009:400) ehdotettiin tuolloin tehtäväksi muutos, jonka mukaan laissa käytetty ilmaisu ”raskaana oleva nainen” muutettiin ilmaisuksi ”raskaana oleva henkilö”. Muun lainsäädännön muutostarpeita ehdotettiin arvioitavan myöhemmässä vaiheessa.

Suomen hallitus antoi eduskunnalle 25.6.2014 esityksen isyyslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 91/2014 vp). Ehdotuksessa uudeksi isyyslaiksi ei ole huomioitu sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä. Lakiehdotuksessa lapsen äidin avioliittoon perustuva isyysoletta säilytetään lähes nykyisellään.

Oikeusministeriössä on parhaillaan valmisteilla äitiyttä koskeva laki.

Transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuudesta ei pidetty mahdollisena säätää translain muuttamisen yhteydessä. Nykyisiä vanhemmuuden määräytymistä koskevia säännöksiä on tarkoitus soveltaa transsuku-

puolisten henkilöiden vanhemmuuden määräytymiseen, kunnes nyt ehdotettavan sääntelyn vaikutukset lainsäädännön kokonaisuuteen voidaan arvioida luotettavasti ja tarvittavat lainmuutokset tehdä huolellisesti ja kattavasti.

Naimattomuusvaatimus

Translain 1 §:n mukaisesta naimattomuusvaatimuksesta säädetään lain 2 §:ssä poikkeus, jonka mukaan avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa, jos hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa siihen suostumuksensa. Jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli ei anna suostumustaan, maistraatti ei voi hyväksyä sukupuolen vahvistamista koskevaa hakemusta. Tässä tapauksessa transsukupuolisen henkilön on ryhdyttävä toimenpiteisiin avioliittonsa tai rekisteröidyn parisuhteensa purkamiseksi, jotta hän voisi saada koettua sukupuoltaan vastaavan henkilötunnuksen ja sukupuolta koskevan merkinnän väestötietojärjestelmään.

Jos hakijan aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa suostumuksensa sukupuolen vahvistamiselle, translain 2 §:n 2 momentissa säädetään, että avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Vaikka parisuhteen oikeudellinen muoto muuttuu, aiemman parisuhteen ei katsota purkautuvan ja uuden alkavan sukupuolen vahvistamisen hetkellä. Parisuhteen jatkuvuudelle perustuvat oikeusvaikutukset säilyvät näin ollen pääosin ennallaan. Koska puolisoitten välinen oikeussuhde jatkuu nimikkeeltään ja vähäisessä määrin sisällöltään muuttuneena, sukupuolen vahvistamisen hetkellä ei esimerkiksi synny oikeutta vaatia ositusta. Vastaavasti oikeus perhe-eläkkeeseen kuolleen puolison jälkeen lasketaan sukupuolen vahvistamista edeltävän parisuhdemuodon solmimisesta.

Vaikka lainsäätäjät on tarkoittanut antaa oikeussuojaa sukupuolensa vahvistamista hakevan henkilön ja hänen puolionsa parisuhteen jatkuvuudelle, rekisteröity parisuhde ei

oikeusvaikutuksiltaan täysin vastaa avioliittoa. Rekisteröidyn parisuhteen osapuolet eivät esimerkiksi voi yhdessä adoptoida lasta. Lisäksi puolisoiden eläminen rekisteröidyssä parisuhteessa voidaan sivullisten taholta tulkita ilmaisuksi siitä, että parisuhteen osapuolet kuuluvat sukupuolivähemmistöön, mikä ei kuvaa kaikkien transsukupuolisten henkilöiden ja heidän puolisoidensa tosiasiallista tilannetta.

Translaissa säädetyn naimattomuusvaatimuksen voidaan katsoa olevan vastoin ihmisiä perusoikeutena turvattua oikeutta yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun vuonna 2009 julkaistun suosituksen mukaan sukupuolen korjaaminen ei saisi estää olemassa olevan avioliiton jatkumista. Ihmisoikeusvaltuutetun vuonna 2011 antamien suositusten mukaan neuvoston jäsenvaltioiden lainsäädännöstä tulisi poistaa vaatimus, jonka mukaan transsukupuolisen henkilön on oltava naimaton tai naimisissa olevan henkilön on erottava voidakseen saada sukupuolensa oikeudellisesti tunnustetuksi. Ihmisoikeusvaltuutettu on kesäkuussa 2012 julkaistussa raportissaan kehottanut Suomea poistamaan transsukupuolisia henkilöitä koskevat lisääntymis- ja naimattomuusvaatimukset sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. EIT:n suuri jaosto katsoi kuitenkin 16.7.2014 antamassaan ratkaisussa, että Euroopan ihmisoikeussopimus ei tapaukseen liittyvissä olosuhteissa asettanut jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa siinäkin tilanteessa, että puoliset olivat solmineet avioliiton ennen henkilön sukupuolen korjaamista samaksi kuin hänen aviopuolisollaan.

Suomessa ETENE on ottanut lyhyesti kantaa naimattomuusvaatimukseen huhtikuussa 2013 antamassaan lausunnossa. Neuvottelukunnan mukaan naimattomuutta koskeva sääntely on nykyisessä muodossaan tarpeeton.

Lain nimike

Lain nykyistä nimikettä, laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, on pidettävä vanhentuneena. Aiemmin käsitteet ”seksuaalisuus” ja ”sukupuolisuus” käsitettiin suomen

kielessä toisiaan vastaaviksi. Sanojen merkitys on sittemmin eriytynyt niin, että sukupuolisuuden ajatellaan olevan merkitykseltään laajempi ja liittyvän muuhunkin kuin seksuaalisuuteen. Transsukupuolisuus käsitteenä viittaa sukupuolta koskevaan sisäiseen ristiiriitaan, ei seksuaalisuuteen. Muun muassa ETENE on sosiaali- ja terveysministeriölle vuonna 2013 antamassaan lausunnossa todennut, että ”transseksuaalisuuden” sijasta olisi asianmukaisempaa käyttää käsitettä transsukupuolisuus.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

Esityksen tavoitteena on uudistaa sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevat säännökset siten, että vahvistamiselle asetetut edellytykset ovat sopusoinnussa sukupuolensa vahvistamista hakevan henkilön perus- ja ihmisoikeuksien kanssa.

Lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus ehdotetaan poistettavaksi translaista, ja translain nojalla annettuihin säännöksiin tehtäisiin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen edellyttämät muutokset.

Naimattomuutta koskeva vaatimus ehdotetaan poistettavaksi translaista. Jos sukupuolensa vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, sukupuolen vahvistaminen edellyttäisi aviopuolison tai rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen antamaa suostumusta. Avioliitto muuttuisi ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde muuttuisi ilman eri toimenpidettä avioliitoksi, kun maistraatti vahvistaa henkilön sukupuolen. Parisuhteen muutos merkittäisiin väestötietojärjestelmään samalla, kun järjestelmään tehtäisiin merkintä vahvistetusta sukupuolesta. Avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyisi kuitenkin muuttumattomana voimassa sukupuolen vahvistamisesta riippumatta, jos puoliset yhdessä sitä pyytäisivät maistraatilta sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä.

Lain nykyinen nimike, laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, on vanhentunut. ”Transsukupuolisuus” ei käsitteenä viittaa seksuaalisuuteen vaan sukupuolta koskevaan

ristiriitaan. Uudeksi nimikkeeksi ehdotetaan laki sukupuolen vahvistamisesta. Nimike on lyhyt mutta kuvaa samalla hyvin lain sisältöä. Mainittua nimikettä ehdotettiin hallituksen esityksessä voimassa olevaksi translaiksi. Lakiesityksen eduskuntakäsittelyssä lain nimike muutettiin nykyiseen muotoonsa siksi, että sen katsottiin vastaavan selkeämmin lain soveltamisalaa. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietinnön mukaan laissa ei ollut tarkoitus säännellä tilanteita, joissa tarve väestötietojärjestelmässä olevan sukupuolta koskevan merkinnän korjaamiseen johtuu esimerkiksi siitä, että tiedon merkitsemisessä olisi tapahtunut virhe.

Käsitettä ”sukupuolen vahvistaminen” on kuitenkin nykyisin pidettävä merkitykseltään vakiintuneena niin, ettei tosiasiallista vaaraa sen sekoittumisesta virheellisen rekisterimerkinnän korjaamiseen ole olemassa. Asia käy ilmi myös henkilötunnuksen korjaamista ja muuttamista koskevasta väestötietolain 12 §:stä. Pykälän 1 momentin mukaan väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus on korjattava, jos tunnus on teknisesti virheellinen tai tieto tunnuksen sisältävästä syntymäajasta tai sukupuolesta on virheellinen. Pykälän 2 momentin 3 kohdan mukaan väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos henkilö on vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi siten kuin translaissa säädetään. Väestötietolaissa ei säädetä sukupuolen vahvistamisesta.

Väestötietolakiin sisältyvät viittaukset transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutettaisiin translain muuttamisen yhteydessä viittauksiksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

4 Esityksen vaikutukset

4.1 Taloudelliset vaikutukset

Valtion taloudelle koituu kustannuksia väestötietojärjestelmän ylläpitosovellusten muuttamisesta siten, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen mahdollistamat vanhemmuutta koskevat muutokset (jotka aiheutuvat siitä, että henkilö, joka on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, voi tulla

raskaaksi ja synnyttää) mahdollistetaan myös väestötietojärjestelmässä. Lisäksi väestötietojärjestelmän tietopalvelutuotteisiin on tehtävä vähäisempiä muutoksia. Mainituista muutoksista aiheutuu valtiovarainministeriön hallinnonalalle Väestörekisterikeskuksen esittämän arvion mukaan noin 85 200 euron kertaluonteiset lisämenot vuonna 2015. Naimattomuusvaatimuksen poistamisesta syntyy valtiovarainministeriön hallinnonalalle kertaluonteisia lisäkustannuksia Väestörekisterikeskuksen esittämän arvion mukaan 58 200—126 600 euroa vuonna 2015. Lisäkustannukset johtuvat uuden tiedon edellyttämistä tietokantamuutoksista ja tarpeista rakentaa uusia ylläpitosovelluksia tiedon ylläpitämiseen. Uusi tieto olisi todennäköisesti lisäävä myös osaan Väestörekisterikeskuksen tietopalvelutuotteita. Nämä lisäykset nostaisivat kustannuksia. Valtiovarainministeriön hallinnonalalle koituisi näin ollen kokonaisuudessaan 143 400—211 800 euron lisämenot vuonna 2015.

Kuntien tietojärjestelmiin tehtävistä muutoksista ei arvioida aiheutuvan mainittavia kustannuksia. Muutos on verrattavissa luokituksiin tehtäviin muutoksiin, joita tehdään säännöllisesti ja jotka kuuluvat lähtökohtaisesti kuntien ja järjestelmätoimittajien keskinäisten palvelusopimusten piiriin. Mahdollisten koodistojen päivitysten arvioidaan olevan toteutettavissa kevennyksessä prosessissa, jolloin toimitusaika olisi muutamasta viikosta muutamaan kuukauteen. Käytännössä kunnat toteuttaisivat ne seuraavassa vuosipäivityksessä. Myöskään Kansaneläkelaitoksen tietojärjestelmiin tehtävistä muutoksista ei arvioida aiheutuvan mainittavia kustannuksia.

4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Esityksellä ei arvioida olevan merkittäviä viranomaisvaikutuksia.

4.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Esitys parantaa transsukupuolisten henkilöiden ja heidän perheenjäsentensä oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, syr-

jimmättömyyteen sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaan.

5 Asian valmistelu

5.1 Valmisteluvaiheet ja -aineisto

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti syyskuussa 2013 transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmän 6.9.2013 alkavaksi ja 30.9.2014 päättyväksi toimikaudeksi. Työryhmän toimikautta jatkettiin 30.9.2014 tehdyllä päätöksellä 31.12.2014 asti.

Työryhmän tehtävänä oli laatia tarvittavat ehdotukset lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimuksia koskevien muutosten toteuttamiseksi translakiin. Työryhmän tuli valmistella ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Työryhmän tuli lisäksi arvioida mahdolliset muut translain muutostarpeet ja tehdä ehdotuksensa jatkotyöskentelyn pohjaksi.

Työryhmä kuuli toimikautensa aikana valtiovarainministeriön kunta- ja aluehallinto-osaston, Helsingin maistraatin sekä sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikön ja kansainvälisten asioiden yksikön edustajia asiantuntijoina.

Työryhmä kokoontui toimikautensa aikana yhteensä kymmenen kertaa.

5.2 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen

Esityksestä pyydettiin lausunto oikeusministeriöltä, valtiovarainministeriöltä, ulkoasiainministeriöltä, tasa-arvovaltuutetulta, Suomen kuntaliitolta, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolta, Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta, Väestörekisterikeskukselta, Helsingin maistraatilta, Trasek ry:ltä, Seta ry:ltä, Amnesty Internationalin Suomen osasto ry:ltä, Helsingin yliopiston sosiaalietiikan laitokselta, Helsingin yliopistolliselta sairaalalta, Tampereen yliopistolliselta sairaalalta, Suomen Lääkäriliitolta, Helsingin ja Turun yliopiston oikeustieteelliseltä tiedekunnalta, Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnalta, Ihmisoikeuskeskukselta sekä Ihmisoikeusliitto ry:ltä.

Lausunnonlehteydessä luonnoksessa hallituksen esitykseksi sisältyi kaksi vaihtoehtoista mallia naimattomuusvaatimuksen poistamiseksi. Vaihtoehdon A mukaan avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voitaisiin vahvistaa, jos hänen aviopuolisonsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa siihen suostumuksensa. Avioliitto muuttuisi sukupuolen vahvistamisen yhteydessä ilman eri toimenpiteitä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Vaihtoehto B tarjoaisi sukupuolensa vahvistavalle henkilölle ja hänen puolisolleen vaihtoehtoon A verrattuna lisäksi mahdollisuuden säilyttää voimassa olevan oikeudellisen parisuhdemuotonsa, jos molemmat puoliset yhdessä sitä pyytävät maistraatilta sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsitellyn yhteydessä.

Esitysluonnoksesta on saatu yhteensä 40 lausuntoa. Kaikki lausunnonantajat puoltavat esitystä sen keskeisin osin. Poikkeuksen muodostaa Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä, jonka mukaan lainmuutos ei ole tarpeellinen. Merkittävä osa lausunnonantajista vaatii myös muita kuin esitysluonnoksessa ehdotettuja muutoksia translakiin. Lähes puolet lausunnonantajista katsoo, että transsukupuolisen henkilön oikeus itsemääräämiseen edellyttää, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä (mm. Amnesty, Helsingin sosiaalinen oikeudenmukaisuus, Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, HeSeta, Joensuun feministiset opiskelijat ja aktiivit, Seta, Sosiaalidemokraattiset opiskelijat, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, Suomen Psykologian Opiskelijain Liitto, tasa-arvovaltuutettu, Trasek, Turun transtukiverkosto, Vasemmistonaiset, Vasemmistonuoret, Vasemmisto-opiskelijat). Valtaosa edellä mainituista lausunnonantajista katsoo, että Suomen lainsäädännössä tulisi ottaa käyttöön menettely, jossa henkilön sukupuoli vahvistetaan hänen oman ilmoituksensa perusteella. Lähes puolet lausunnonantajista kannattaa luopumista 18 vuoden alaikärajasta sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä (mm. Amnesty, Helsingin sosiaalinen oikeudenmukaisuus, Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, HeSeta,

Joensuun feministiset opiskelijat ja aktiivit, Naisasialiitto Unioni, Opiskelijavinokkaat, Piraattipuolue, Sateenkaariperheet, Seta, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, Trasek, ulkoasiainministeriö, Vasemmistonaiset, Vasemmistonuoret, Vasemmisto-opiskelijat; ETENEn ja Suomen Psykologian Opiskelijain Liiton mukaan asiaa tulisi harkita). Monet lausunnonantajat pitävät translakiin yhä jäävää vaatimusta tietyssä sukupuoliroolissa elämisestä ja/tai lääketieteellisestä selvityksestä ongelmallisena (mm. Amnesty, Helsingin sosiaalinen oikeudenmukaisuus, Helsingin yliopiston ylioppilaskunta, Naisasialiitto Unioni, Opiskelijavinokkaat, Sateenkaariperheet, Seta, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, tasa-arvovaltuutettu, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Trasek, ulkoasiainministeriö, Vasemmistonaiset, Vasemmistonuoret).

Oikeusministeriötä ja Kristillisdemokraattista eduskuntaryhmää sekä osin Kuntaliittoa lukuun ottamatta kaikki lausunnonantajat, jotka ovat ottaneet kantaa lain nimikkeeseen, puoltavat esitettyä nimikettä. Oikeusministeriön mukaan lain nimikkeen muuttaminen on perusteltua, mutta ministeriö pitää esitettyä nimikettä liian yleispiirteisenä. Oikeusministeriö katsoo, että ”laki transsukupuolisen henkilön sukupuolen vahvistamisesta” kuvaisi lain sisältöä täsmällisemmin. Tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan nimikkeen täsmentäminen oikeusministeriön ehdottamalla tavalla olisi tarpeetonta ja rajavaa.

Kristillisdemokraattista eduskuntaryhmää lukuun ottamatta kaikki lausunnonantajat pitävät lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista perusteltuna. Useat lausunnonantajat huomauttavat, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisella on vaikutuksia vanhemmuuden määräytymiseen ja vanhemmuutta koskevaan lainsäädäntöön. Tarvittavat lainsäädäntömuutokset tulisi lausunnonantajien mukaan tehdä translain muuttamisen yhteydessä tai niin pian kuin mahdollista (mm. Amnesty, Helsingin maistraatti, Kuntaliitto, oikeusministeriö, Sateenkaariperheet, Seta, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, tasa-arvovaltuutettu, Trasek, Vasemmistonaiset, Väestörekisterikeskus). Osa edellä mainituista lausunnonantajista katsoo,

että vanhemmuuden tulisi määräytyä vanhemman vahvistetun sukupuolen mukaan (mm. Amnesty, Sateenkaariperheet, Seta, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, tasa-arvovaltuutettu, Trasek, Vasemmistonaiset).

Selkeä enemmistö naimattomuusvaatimuksen poistamisen vaihtoehtoihin kantaa ottaneista lausunnonantajista kannattaa vaihtoehtoa B. Osa lausunnonantajista esittää harkittavaksi, että vaihtoehdon B mukainen säännös säädettäisiin takautuvasti niin, että myös ne avioparit ja rekisteröidyn parisuhteen osapuolet, joiden parisuhdemuoto on jo muuttunut translain nojalla, voisivat niin halutessaan palata aiempaan parisuhdemuotoonsa (mm. Helsingin sosiaalinen oikeudenmukaisuus, Sateenkaariperheet, Suomen Psykologian Opiskelijain Liitto, Vasemmistonaiset). Joidenkin lausunnonantajien mielestä sukupuolen vahvistamista ei tulisi asettaa riippuvaksi puolison antamasta suostumuksesta (mm. ETENE, tasa-arvovaltuutettu, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, ulkoasiainministeriö).

Lausunnoissa kiinnitettiin lisäksi huomiota intersukupuolisten henkilöiden asemaan (mm. Amnesty, Joensuun feministiset opiskelijat ja aktiivit, Sateenkaariperheet, Seta, Suomen Demokratian Pioneerien Liitto, tasa-arvovaltuutettu, Valvira, Vasemmistonaiset, Vasemmistonuoret).

Lausuntokierroksen jälkeen esitysluonnosta on korjattu muun muassa eräiden tekniluonteisten seikkojen osalta. Transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuuden sääntely ei sisältynyt translakityöryhmän toimeksiantoon, eikä asiasta pidetty mahdollisena säätää translain muuttamisen yhteydessä. Nykyisiä vanhemmuuden määräytymistä koskevia säännöksiä on tarkoitus soveltaa transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuuden määräytymiseen, kunnes nyt ehdotettavan sääntelyn vaikutukset lainsäädännön kokonaisuuteen voidaan arvioida luotettavasti ja tarvittavat lainmuutokset tehdä huolellisesti ja kattavasti. Eräät muut lausunnoissa esiin tuodut lainsäädännön muutostarpeet, esimerkiksi intersukupuolisten henkilöiden oikeusaseman parantaminen ja sukupuolen vahvistamisen ikärajan alentaminen, eivät nekään kuuluneet työryhmän toimeksiantoon. Mainittuja transsukupuolisia henkilöitä koskevia asiakokonaisuuksia kuitenkin käsitellään

työryhmän toimeksiannon mukaisesti työryhmän myöhemmin julkaistavassa loppuraportissa.

6 Riippuvuus muista esityksistä

Eduskunnalle toimitettiin 13.12.2013 tasa-arvoista avioliittolakia koskeva kansalaisaloite (M 10/2013 vp). Eduskunnan täysistunnossa 20.2.2014 pidetyssä lähetekeskustelussa asia päätettiin lähettää lakivaliokuntaan. Lakivaliokunnan 25.6.2014 pidetyssä kokouksessa valiokunnan mietintöä päätettiin äänestyksen jälkeen valmistella siltä pohjalta, että kansalaisaloitteeseen sisältyvät lakiehdotukset ehdotetaan hylättäviksi.

Eduskunnan käsiteltävänä on parhaillaan

hallituksen esitys yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 19/2014 vp). Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi muun muassa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettua lakia (609/1986), jäljempänä *tasa-arvolaki*. Voimassa olevaan tasa-arvolakiin sisältyvät syrjinnän kiellot ehdotetaan laajennettaviksi koskemaan myös sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää. Tasa-arvolakia täydennettäisiin velvoitteella ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotuksien perustelut

1.1 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta

1 §. *Yleiset vahvistamisedellytykset.* Lain 1 §:ää ehdotetaan muutettavaksi siten, että sen 1 kohdasta poistetaan lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus. Myös naimattomuusvaatimusta koskeva pykälän 3 kohta ehdotetaan poistettavaksi, minkä seurauksena nykyisen 4 kohdan kansalaisuutta tai asuinpaikkaa koskevasta edellytyksestä tulee pykälän uusi 3 kohta. Pykälän otsikko muutetaan vastaamaan sen tarkennettua sisältöä.

Pykälän nykyiseen 1 kohtaan sisältyvän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen tarkoittaa, että sukupuolensa vahvistamista hakevan henkilön edellytetään vastaisuudessa esittävän maistraatille lääketieteellinen selvitys ainoastaan siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa. Hakemuksen hyväksyminen ei enää edellyttäisi lausuntoa, jonka mukaan hakija on steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön. Lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan edellytyksen poistamisen

jälkeen olisi esimerkiksi nykyistä helpompaa, että sukupuolensa naisesta mieheksi korjautuvan henkilön munasoluista ja hänen miespuolisen kumppaninsa siittiöistä aikaansaadut alkioit voitaisiin pakastaa, jolloin sukupuolensa mieheksi vahvistanut henkilö voisi tulla raskaaksi näin aikaansaatuja alkioita käyttämällä. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen laista ei perustaisi sellaiselle henkilölle oikeutta vaatia kirurgisia toimenpiteitä lisääntymiskyvynsä palauttamiseksi, jolle on toiveensa mukaisesti suoritettu sukuelinten korjausleikkaus.

Pykälän nykyisen 3 kohdan mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Poikkeuksesta mainittuun edellytykseen säädetään lain 2 §:ssä. Mainitun kohdan poistamisesta seuraa, että transsukupuolisen henkilön avioliitto tai rekisteröity parisuhde ei enää lähtökohtaisesti ole este sukupuolen vahvistamiselle.

Pykälää ehdotetaan lisäksi muutettavaksi siten, että siinä viitataan 1 päivänä maaliskuuta 2010 kumotun väestötietolain (507/1993) sijasta mainittuna päivänä voimaan tulleeseen väestötietojärjestelmästä ja

Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista (661/2009) annettuun lakiin.

2 §. *Avioliitto ja rekisteröity parisuhde.* Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että viittaus 1 §:n 3 kohtaan poistetaan. Lain 1 §:ssä säädettyjen edellytysten lisäksi avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli voitaisiin 1 momentin mukaan vahvistaa vain, jos hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaisi siihen suostumuksensa. Nykyiseen 1 momenttiin sisältyvää maistraatin selostamisvelvollisuutta ehdotetaan lisäksi laajennettavaksi siten, että hakijalle ja hänen aviopuolisolleen tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle selostetaan sekä 2 momenttiin että 4 momenttiin sisältyvät vaihtoehdot sukupuolen vahvistamisen vaikutuksista.

Pykälän 2 momenttiin tehdään kielellinen korjaus. Ehdotetun momentin mukaan avioliitto muuttuu sukupuolen vahvistamisen yhteydessä ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi.

Pykälän 3 momentti säilyisi sisällöllisesti entisellään. Pykälän otsikko muutettaisiin vastaamaan pykälän sisältöä.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 4 momentti, jonka mukaan sen estämättä, mitä 1—3 momentissa säädetään, avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyy voimassa, jos avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö ja hänen aviopuolionsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli yhdessä sitä pyytävät maistraatilta. Säännöksen mukaan pyyntö on esitettävä sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä. Maistraatilla ei olisi asiassa harkintavaltaa, vaan pyynnön esittäminen 4 momentissa tarkoitettulla tavalla olisi maistraattia velvoittava.

Säännöksen tarkoituksena on ohjata aviopuolisot tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolet harkitsemaan huolellisesti etukäteen ne vaihtoehdot, jotka heillä on käytettävissään. Päätös parisuhdemuodon muuttamisesta tai säilyttämisestä on mahdollista tehdä vain sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä eikä enää sen jälkeen, kun maistraatti on jo vahvistanut toisen puolison sukupuolen.

Voimassa oleva avioliittolaki mahdollistaa avioliiton solmimisen vain kahden keskenään eri sukupuolta olevan henkilön kesken. Lain 3 §:ssä säädetään, että avioliitto purkautuu, kun toinen puoliso kuolee tai julistetaan kuolleeksi taikka kun puoliset tuomitaan avioeroon. Sukupuolen vahvistamista ei mainita avioliiton purkautumisen perusteena. Lukuun ottamatta avioliiton solmimista koskevaa avioliittolain 1 §:n 1 momenttia laissa viitataan avioliiton osapuoliin ainoastaan käsitteellä ”puolisot”. Avioliittolain sanamuodon perusteella ei näin ollen voida päätellä, että avioliiton jatkuminen avioliittona ei olisi mahdollista vielä sen jälkeen, kun toisen puolison sukupuoli on vahvistettu translaisa tarkoitettulla tavalla. Sama koskee rekisteröidystä parisuhteesta annettua lakia. Kun samalla otetaan huomioon, että oikeusjärjestelmäme antaa monin tavoin suojaa vakiintuneille oikeussuhteille, on perusteltua antaa aviopuolisolle samoin kuin rekisteröidyn parisuhteen osapuolille mahdollisuus valita olemassa olevan parisuhdemuodon säilyttäminen tilanteissa, joissa toisen puolison sukupuoli vahvistetaan.

Esityksessä ehdotetaan, että olemassa oleva parisuhdemuoto muuttuisi sukupuolen vahvistamisen hetkellä lain nojalla ilman eri toimenpidettä. Ratkaisu olisi perusteltu sen vuoksi, että Suomessa vallitsevan oikeuskäsitteen mukaan avioliitto on kahden keskenään eri sukupuolta olevan parisuhdemuoto ja rekisteröity parisuhde kahden keskenään samaa sukupuolta olevan parisuhdemuoto. Vallitsevan oikeuskäsitteen tulisi heijastua myös translain sääntelyyn. Lisäksi se, että kaksi keskenään samaa sukupuolta olevaa henkilöä olisi keskenään avioliitossa tai kaksi keskenään eri sukupuolta olevaa henkilöä olisi keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa, paljastaisi ulkopuolisille, että toinen puolisoista on transsukupuolinen. Yogyakartan periaatteiden valossa mainittua seikkaa voitaisiin pitää puolisoitten yksityisyyden suojaa loukkaavana: Yogyakartan asiakirjan mukaan oikeus yksityisyyteen tarkoittaa, että valtion tulee turvata kaikille oikeus valita, milloin, kenelle ja miten tuoda julki seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään koskevia tietoja. Toisaalta mahdollisuus säilyttää olemassa oleva avio-

liitto tai rekisteröity parisuhde mahdollistaisi oikeudellisen parisuhdemuodon säilyttämisen sellaisille pareille, jotka esimerkiksi uskonnollisista syistä pitäisivät sellaista ratkaisua toivottavana.

9 §. Siirtymäsäännös. Lakiin ehdotetaan liittäväksi siirtymäsäännös, jonka mukaan muualla lainsäädännössä olevalla viittauksella transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin tarkoitetaan viittausta sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

1.2 Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta

12 §. Henkilötunnuksen korjaaminen ja muuttaminen. Pykälän 2 momentin 3 kohtaa ja 3 momenttia ehdotetaan muutettaviksi niin, että niihin sisältyvät viittaukset transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutetaan viittauksiksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

13 §. Henkilöstä järjestelmään talletettavat tiedot. Pykälän 1 momentin 15 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että siihen sisältyvä viittaus transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutetaan viittaukseksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

40 §. Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi niin, että siihen sisältyvä viittaus transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutetaan viittaukseksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

80 §. Siirtymäsäännökset. Pykälän 3 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että siihen sisältyvä viittaus transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin muutetaan viittaukseksi sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin.

2 Voimaantulo

Lait ehdotetaan tuleviksi voimaan 1 päivänä tammikuuta 2016.

3 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys

Esitys sisältää ehdotuksia, jotka koskevat läheisesti perus- ja ihmisoikeuksina turvattuja oikeuksia henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, yksityis- ja perhe-elämän suojaan sekä itsemääräämiseen. Tarkasteltaessa ehdotettujen säännösten suhdetta perustuslain perusoikeussäännöksiin on otettava huomioon, että perusoikeudet paitsi asettavat lainsäädännölle ehdottomia rajoja, toimivat myös sitä ohjaavina oikeudellisina periaatteina. Kysymys ei siis ole ainoastaan säätämisyjärjestyksestä vaan myös siitä, että perusoikeussäännösten ilmentämät periaatteet otetaan laissa asianmukaisesti huomioon.

Naimattomuusvaatimus

Suomen perustuslaissa ei ole avioliittoa koskevaa säännöstä. Hallituksen esityksessä eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp) todetaan, että lakiehdotuksessa ei ole kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tavoin erityistä mainintaa perhe-elämän suojasta. Syyksi mainitaan perheen käsitteen ongelmallisuus ja sen määrittelyn vaikeus. Perhe-elämä sisältyy kuitenkin yksityiselämän suojan piiriin. Yksityiselämän suojan lähtökohdana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämän suojaan kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan.

Avioliittolain 1 §:n mukaan nainen ja mies, jotka ovat sopineet menevänsä avioliittoon keskenään, ovat kihlautuneet. Vastaavasti rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 1 §:n mukaan kahden samaa sukupuolta olevan 18 vuotta täyttäneen henkilön parisuhde voidaan rekisteröidä siten kuin mainitussa laissa säädetään. Suomen voimassa oleva lainsäädäntö ei mahdollista avioliiton solmimista kahden samaa sukupuolta olevan henkilön kesken. EIT:n suuri jaosto katsoi 16.7.2014 antamassaan ratkaisussa tapaukseen *Hämäläinen v. Suomi*, että rajatessaan

avioliiton kahden keskenään eri sukupuolta olevan henkilön väliseksi oikeussuhteeksi Suomi ei ole ylittänyt sille Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan kuuluvaa harkintamarginaalia. Ihmisoikeussopimus ei aseta jäsenvaltioille velvollisuutta sallia samaa sukupuolta olevien avioliittoa eikä sopimus myöskään edellytä erikoisjärjestelyjä silloin, kun avioliitossa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan. EIT:n mukaan sukupuolen vahvistamista harkitsevalla henkilöllä on Suomessa todellinen mahdollisuus muuttaa avioliittonsa puolisonsa suostumuksella rekisteröidyksi parisuhteeksi. Rekisteröity parisuhde tarjoaa transsukupuoliselle henkilölle ja hänen perheelleen avioliittoa läheisesti vastaavan oikeudellisen suojan, eivätkä avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erot vaikuta tosiasiallisesti asianomaisen henkilön parisuhde- tai perhetilanteeseen. Puolison suostumus on EIT:n mukaan tarpeen, jotta molempia puolisoita voidaan suojella toistensa yksipuolisten päätösten vaikutuksilta.

EIT:n ratkaisuun tapauksessa *Hämäläinen* sisältyi vähemmistöön jääneiden kolmen tuomarin eriävä mielipide. Eriävän mielipiteen mukaan enemmistön kanta perustui ensinnäkin virheelliseen ihmisoikeussopimuksen tulkintaan, kun 8 artiklan väitettyä loukkausta arvioitiin valtion positiivisten velvoitteiden kautta eikä puuttumisena suojattuun ihmisoikeuteen. Mainitusta valinnasta seuraa, että valtion oletettu harkintamarginaali muodostuu laajemmaksi kuin jos samoja toiseikkoja arvioitaisiin puuttumisena valittajan yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Vähemmistöön jääneiden tuomareiden mukaan tapauksessa on kysymys erityisen tärkeästä yksityiselämän alueesta, minkä vuoksi sopimusmääräyksiä olisi pitänyt tulkita tiukasti. Toiseksi vähemmistön kritiikki kohdistui enemmistön keskeisenä pitämään argumenttiin, jonka mukaan transsukupuolisten henkilöiden asemasta ei vallitse konsensusta Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden keskuudessa. EIT:n viimeaikaisessa oikeuskäytännössä valtion harkintamarginaali on vakiintuneesti katsottu sitä kapeammaksi, mitä tärkeämmästä henkilön elämää tai identiteettiä koskevasta asiasta tapauksessa on kysymys. Käsillä olevassa tapauksessa oli kyse erityisen tärkeästä valittajan identiteettiä koskevasta

seikasta, minkä vuoksi valtion harkintamarginaalin oli katsottava jäävän kapeaksi. Vetoamalla eurooppalaisen konsensuksen puuttumiseen enemmistö asetti ihmisoikeuksien noudattamisen alimman tason käsillä olevan tapauksen arviointikriteeriksi. Kolmanneksi vähemmistö katsoi, että valittajan ja hänen puolisonsa käytettävissä olevia vaihtoehtoja ei voida pitää todellisina, kun asiaa tarkastellaan oikeudellisesti. Vähemmistön mielestä oli ongelmallista, että yksilön ihmisoikeuksien loukkaaminen oikeutetaan sillä perusteella, että henkilöllä on mahdollisuus valita, minkä oikeuden nauttimisesta hän joutuu luopumaan voidakseen nauttia muista oikeuksista. Edelleen EIT:n vähemmistön mukaan enemmistön olisi tullut tarkastella ihmisoikeussopimuksen 12 artiklaa laajemmin ottamalla huomioon valittajan oikeus jatkaa aiemmin solmittua avioliittoa. Sukupuolen korjausta ei vähemmistön mielestä voida pitää sellaisena pakottavana syynä, jonka johdosta valtio voi puuttua jo solmitun avioliiton suojaan silloin, kun kumpikin puoliso haluaa avioliittonsa jatkuvan.

Jos sukupuolensa vahvistava henkilö elää avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, hänen ja hänen puolisonsa parisuhdemuoto muuttuisi ehdotuksen mukaan sukupuolen vahvistamisen hetkellä *ex lege*, lain nojalla ilman eri toimenpidettä. Ratkaisu olisi perusteltu sen vuoksi, että Suomessa vallitsevan oikeuskäsityksen mukaan avioliitto on kahden keskenään eri sukupuolta olevan parisuhdemuoto ja rekisteröity parisuhde kahden keskenään samaa sukupuolta olevan parisuhdemuoto. Vallitsevan oikeuskäsityksen tulisi heijastua myös translain sääntelyyn. Lisäksi se, että kaksi keskenään samaa sukupuolta olevaa henkilöä olisi keskenään avioliitossa tai kaksi keskenään eri sukupuolta olevaa henkilöä olisi keskenään rekisteröidyssä parisuhteessa, paljastaisi ulkopuolisille, että toinen puolisoista on transsukupuolinen. Mainittua seikkaa voitaisiin pitää puolisojen yksityisyyden suojaa loukkaavana. Esimerkiksi Yogyakarta'n asiakirjan mukaan valtion tulee turvata kaikille oikeus valita, milloin, kenelle ja miten tuoda julki sukupuoli-identiteettiään koskevia tietoja.

Toisaalta mahdollisuus säilyttää olemassa oleva avioliitto tai rekisteröity parisuhde

mahdollistaisi oikeudellisen parisuhdemuodon säilyttämisen pareille, jotka esimerkiksi uskonnollisista syistä pitäisivät mainitunlaisia ratkaisua toivottavana. Mainittu lainsäädännöllinen ratkaisu ei asettaisi transsukupuolisia henkilöitä ja heidän puolisoitaan sellaisia pareja parempaan asemaan, jotka eivät voi valita avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen välillä. Transsukupuolisten henkilöiden ja heidän puolisoitensa kohdalla kysymys on olemassa olevan parisuhdemuodon jatkuvuudesta, eikä sitä voida rinnastaa uuden avioliiton solmimiseen tai uuden parisuhteen rekisteröimiseen. Kuten EIT:n vähemmistö tapauksessa *Hämäläinen* totesi, sukupuolen korjausta ei voida pitää sellaisena pakottavana syynä, jonka johdosta valtio saisi puuttua jo solmitun avioliiton suojaan silloin, kun kumpikin puoliso haluaa avioliitonsa jatkuvan. Myös Suomen oikeusjärjestelmä antaa monin tavoin suojaa vakiintuneille oikeussuhteille. Sen vuoksi on perusteltua antaa aviopuolisoille samoin kuin rekisteröidyn parisuhteen osapuolille mahdollisuus valita olemassa olevan parisuhdemuodon säilyttäminen tilanteissa, joissa toisen puolison sukupuoli vahvistetaan.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen muutoin kuin silloin, kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden oikeuksien tai vapauksien turvaamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan yksityiselämä on laaja ilmaisu, joka ei ole määriteltävissä tyhjentävästi. Se käsittää henkilön fyysisen ja henkisen koskemattomuuden sekä henkilön fyysiseen ja sosiaaliseen identiteettiin liittyvät seikat.

Euroopan neuvoston biolääketiedesopimuksen tarkoituksena on suojella kaikkien

ihmisarvoa ja taata ketään syrjimättä, että jokaisen koskemattomuutta ja muita oikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan biologian ja lääketieteen sovellusten alalla. Sopimuksessa korostetaan yksilön itsemääräämisoikeutta. Sopimuksen 5 artiklan yleissäännöstä ilmenee tietoon perustuvan suostumuksen periaate kaikkien lääketieteellisten toimenpiteiden edellytyksenä. Terveyteen kohdistuva toimenpide voidaan artiklan mukaan suorittaa vain, jos asianomainen henkilö on antanut suostumuksensa vapaasta tahdostaan ja tietoisena kaikista asiaan vaikuttavista seikoista. Terveyteen kohdistuvan toimenpiteen käsite on tarkoitettu ymmärrettäväksi laajassa merkityksessä sisältäen kaikki lääketieteelliset toimenpiteet. Tällaisia voivat olla esimerkiksi ennaltaehkäisevät toimet, sairauden määrittäminen, hoitaminen, kuntouttaminen ja tutkimukseen liittyvät toimenpiteet.

Suomen perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa henkilöön käyviä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Perustuslain 7 §:n säännöksellä ja siitä aiheutuvilla velvoitteilla on kaksi ulottuvuutta. Julkisen vallan on itse pidättäydyttävä loukkaamasta näitä oikeuksia, mutta sen on myös luotava olosuhteet, joissa kyseiset perusoikeudet nauttivat suojaa yksityisiä loukkauksia vastaan.

Henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja on osin päällekkäinen perustuslain 10 §:n turvaaman yksityiselämän suojan kanssa. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista siihen. Yksityiselämään kuuluu yksilön oikeus määrätä itsestään ja ruumistaan.

Perusoikeuksia koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) perustelujen mukaan henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa siihen puuttumiselle korkean kynnyksen. Rajoitusten on oltava hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Perusoikeusjärjestelmän kannalta tarkasteltuna rajoitusta voidaan pitää hyväksyttävänä, jos se on välttä-

mätön painavamman intressin turvaamiseksi. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykseksi asetettu lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus ei täytä perusoikeuden rajoittamiselle asetettavia edellytyksiä. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen ei voida katsoa olevan painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Ei myöskään ole osoitettavissa sellaista painavampaa intressiä, jonka suojaaminen edellyttäisi lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan säännöksen pysyttämistä voimassa.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta arvioitaessa on lisäksi otettava huomioon perustuslain 22 §:n säännös, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lisääntymisky-

vyttömyysvaatimus ei ole sopusoinnussa Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja maamme muiden kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Transsukupuolisten henkilöiden oikeus perus- ja ihmisoikeuksina turvattuihin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan edellyttää, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan translaista.

Lakiehdotuksen tarkoituksena on vahvistaa transsukupuolisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia. Lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki**transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) nimike sekä 1 ja 2 § seuraavasti:

Laki**sukupuolen vahvistamisesta**

1 §

Yleiset vahvistamisedellytykset

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on merkitty väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa;
- 2) on täysi-ikäinen; ja
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

2 §

Avioliitto ja rekisteröity parisuhde

Sen lisäksi, mitä 1 §:ssä säädetään, avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty vain, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa maistraatille tähän suostumuksensa henkilökohtaisesti. Ennen

suostumuksen antamista maistraatin tulee selostaa hänelle ja hakijalle 2 ja 4 momentissa tarkoitettut seikat.

Kun sukupuoli vahvistetaan 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastavasti avioliitoksi.

Edellä 2 momentissa tarkoitettu muutos merkitään väestötietojärjestelmään 3 §:ssä tarkoitettun merkinnän yhteydessä.

Sen estämättä, mitä 2 momentissa säädetään, avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyy voimassa, jos avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö ja hänen aviopuolisonsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli yhdessä sitä pyytävät. Pyyntö on esitettävä maistraatille sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyn yhteydessä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 20 .

Muualla laissa olevalla viittauksella transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin tarkoitetaan tämän lain tultua voimaan viittausta tähän lakiin.

2.

Laki**väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain (661/2009) 12 §:n 2 momentin 3 kohta ja 3 momentti, 13 §:n 1 momentin 15 kohta, 40 §:n johdantokappale ja 80 §:n 3 momentti seuraavasti:

12 §

Henkilötunnuksen korjaaminen ja muuttaminen

15) sukupuolen vahvistamista koskeva tieto;

Väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos:

40 §

Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset

3) henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää 2 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa Väestörekisterikeskus ja 3 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa sukupuolen vahvistamisesta annetussa laissa tarkoitettu maistraatti. Asianosaisen on haettava henkilötunnuksen muuttamista kirjallisesti edellä mainitulta viranomaiselta.

Väestötietojärjestelmään talletettu sukupuolen vahvistamista koskeva tieto sekä tieto hänellä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä henkilötunnuksesta ja mahdollisesta entisestä etunimestä voidaan luovuttaa vain:

80 §

Siirtymäsäännökset

13 §

Henkilöstä järjestelmään talletettavat tiedot

Väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevasta henkilöstä seuraavat tiedot:

3. Jos henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi ennen tämän lain voimaantuloa, maistraatti voi

tallettaa väestötietojärjestelmään 13 §:n 1 momentin 15 kohdassa tarkoitetun tiedon sukupuolen vahvistamisesta vain, jos henkilö hakee sitä.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____
kuuta 20 _____.

Helsingissä _____ päivänä _____ kuuta 201_____

1.

Laki**transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) nimike sekä 1 ja 2 § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

Laki
transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta
annetun lain muuttamisesta

Laki
sukupuolen vahvistamisesta

1 §

1 §

*Vahvistamisedellytykset**Yleiset vahvistamisedellytykset*

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietolaissa (507/1993) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on *merkitty väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään*, jos hän:

1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa *sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön*;

1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa;

2) on täysi-ikäinen;

2) on täysi-ikäinen; ja

3) *ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa*; ja

3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

2 §

2 §

*Poikkeaminen vahvistamisedellytyksistä**Avioliitto ja rekisteröity parisuhde*

Sen estämättä, mitä 1 §:n 3 kohdassa säädetään, avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva voidaan vahvistaa kuuluvaksi

Sen lisäksi, mitä 1 §:ssä säädetään, avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vas-

vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli on maistraatin selostettua hänelle 2 momentissa tarkoitetut seikat antanut henkilökohtaisesti maistraatille tähän suostumuksensa.

Kun sukupuoleen kuuluminen 1 momentissa tarkoitetussa tapauksessa vahvistetaan, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi.

Muutos, jota 2 momentissa tarkoitetaan, merkitään väestötietojärjestelmään 3 §:ssä tarkoitetun merkinnän yhteydessä.

takkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty vain, jos aviopuoliso tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli antaa maistraatille tähän suostumuksensa henkilökohtaisesti. Ennen suostumuksen antamista maistraatin tulee selostaa hänelle ja hakijalle 2 ja 4 momentissa tarkoitetut seikat.

Kun sukupuoli vahvistetaan 1 momentissa tarkoitetussa tapauksessa, avioliitto muuttuu ilman eri toimenpidettä rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi.

Edellä 2 momentissa tarkoitettu muutos merkitään väestötietojärjestelmään 3 §:ssä tarkoitetun merkinnän yhteydessä.

Sen estämättä, mitä 1–3 momentissa säädetään, avioliitto tai rekisteröity parisuhde pysyy voimassa, jos avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleva henkilö ja hänen aviopuolisonsa tai rekisteröidyn parisuhteen toinen osapuoli yhdessä sitä pyytävät. Pyyntö on esitettävä maistraatille sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen käsitteilyn yhteydessä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Muulla laissa olevalla viittauksella transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin tarkoitetaan tämän lain tultua voimaan viittausta tähän lakiin.

2.

Laki**väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annetun lain (661/2009) 12 §:n 2 momentin 3 kohta ja 3 momentti, 13 §:n 1 momentin 15 kohta, 40 §:n johdantokappale ja 80 §:n 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

12 §

12 §

Henkilötunnuksen korjaaminen ja muuttaminen

Henkilötunnuksen korjaaminen ja muuttaminen

 Väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos:

 Väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos:

3) henkilö on *transseksuaalin* sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

3) henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002) mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää 2 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa Väestörekisterikeskus ja 3 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa *transseksuaalin* sukupuolen vahvistamisesta annetussa laissa tarkoitettu maistraatti. Asianosaisen on haettava henkilötunnuksen muuttamista kirjallisesti edellä mainitulta viranomaiselta.

Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää 2 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa Väestörekisterikeskus ja 3 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa sukupuolen vahvistamisesta annetussa laissa tarkoitettu maistraatti. Asianosaisen on haettava henkilötunnuksen muuttamista kirjallisesti edellä mainitulta viranomaiselta.

13 §

13 §

Henkilöstä järjestelmään talletettavat tiedot

Henkilöstä järjestelmään talletettavat tiedot

 Väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevasta henkilöstä seuraavat tiedot:

 Väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevasta henkilöstä seuraavat tiedot:

15) *transseksuaalin* sukupuolen vahvistamista koskeva tieto;

15) sukupuolen vahvistamista koskeva tieto;

40 §

Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset

Väestötietojärjestelmään talletettu *transseksuaalin* sukupuolen vahvistamista koskeva tieto sekä tieto hänellä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä henkilötunnuksesta ja mahdollisesta entisestä etunimestä voidaan luovuttaa vain:

80 §

Siirtymäsäännökset

3. Jos henkilö on *transseksuaalin* sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi ennen tämän lain voimaantuloa, maistraatti voi tallettaa väestötietojärjestelmään 13 §:n 1 momentin 15 kohdassa tarkoitettua tiedon sukupuolen vahvistamisesta vain, jos henkilö hakee sitä.

40 §

Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset

Väestötietojärjestelmään talletettu sukupuolen vahvistamista koskeva tieto sekä tieto hänellä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä henkilötunnuksesta ja mahdollisesta entisestä etunimestä voidaan luovuttaa vain:

80 §

Siirtymäsäännökset

3. Jos henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti vahvistettu vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvaksi ennen tämän lain voimaantuloa, maistraatti voi tallettaa väestötietojärjestelmään 13 §:n 1 momentin 15 kohdassa tarkoitettua tiedon sukupuolen vahvistamisesta vain, jos henkilö hakee sitä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Lainvalmisteluosasto
LsN Salla Silvola

TÄYDENTÄVÄ LAUSUMA

29.9.2014

OM 199/43/2014

TÄYDENTÄVÄ LAUSUMA SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN LUONNOKSEEN HALLITUKSEN ESITYKSESTÄ TRANSSEKSUAALIN SUKUPUOLEN VAHVISTAMISESTA ANNETUN LAIN (563/2002) MUUTTAMISESTA

Sosiaali- ja terveysministeriö on valmistellut luonnoksen hallituksen esitykseksi transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (563/2002), jäljempänä translaki, muuttamiseksi. Lakiehdotuksen kiireellisen valmisteluajataulun vuoksi luonnos lähetettiin lausuntokierrokselle 20.8.2014 ennen kuin kaikki työryhmän jäsenet olivat saaneet mahdollisuuden varmistaa edustamiensa tahojen kannan luonnoksessa ehdotettuihin asiakohtiin.

Sosiaali- ja terveysministeriölle osoittamassaan 15.9.2014 päivätyssä lausunnossa oikeusministeriö on esittänyt kantanaan, että jos lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan, tulee samalla varmistua siitä, että sukupuolensa toiseksi vahvistanut henkilö voidaan vahvistaa hänen siittiöistään syntyneen tai hänen synnyttämänsä lapsen vanhemmaksi ja että transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuudesta tulee säätää translain muuttamisen yhteydessä. Lausuntokierrokselle lähetetyssä luonnoksessa hallituksen esitykseksi ei tällaista säännöstä vielä ole. Esitän oikeusministeriön lausunnossa todetun näkemyksen mukaisesti, että luonnosta tulee tältä osin vielä täydentää.

Salla Silvola
Lainsäädäntöneuvos
Oikeusministeriö

K:\data\TEKSTIT\Merituuli\Rap ja mui_2015_23_Sukupuolen
vahvistam_valmis 060515.doc

Käyntiosoite
Eteläesplanadi 10
HELSINKI

Postiosoite
PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO

Puhelin
02951 6001

Faksi
09 1606 7730

Sähköpostiosoite
oikeusministerio@om.fi

30.10.2014

Aija Salo ja Antti Karanki

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖLLE

ERIÄVÄ MIELIPIIDE TRANSLAKITYÖRYHMÄN VÄLIRAPORTTIIN

Me allekirjoittaneet jätämme eriävän mielipiteemme sosiaali- ja terveysministeriön translakityöryhmän väliraporttiin koskien raporttiin sisältyvän hallituksen esitysluonnoksen sisältöä ja perusteluja.

Yleiset perustelut

On erittäin myönteistä, että hallitus on käynnistänyt translakiuudistuksen. Johdonmukainen ihmisoikeuspolitiikka edellyttää, että hallitus antaa sukupuolen vahvistamisen menettelyjen uudistamisesta kiireellisesti esityksen, joka on kokonaisuutena viimeisimpien ihmisoikeusnormien sekä Suomen kansainvälisen ja kotimaisen ihmisoikeuspolitiikan linjausten mukainen. Valtioneuvosto toteaa 30.10.2014 hyväksymässään ihmisoikeusselonteossa, että perhelainsäädäntö ja sukupuolen vahvistamiseen liittyvä lainsäädäntö ovat sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien kannalta keskeisiä.

Mielestämme työryhmän väliraporttiin sisältyvä hallituksen esityksen luonnos on sekä pykäläesityksiltään että perusteluiltaan liian kapea. Esitysluonnos jättää translakiin ihmisoikeusnäkökulmasta kestävämpiä ehtoja juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Suurimmat ongelmat esityksessä ovat sukupuoli-identiteetin medikalisointi eli kytkös juridisen sukupuolen ja terveydenhoitojärjestelmän välillä sekä alaikäisten jättäminen vaille juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuutta.

Kannattamme väliraporttiin sisältyvää esitystä poistaa lisääntymiskyvyttömyys sukupuolen vahvistamisen ehdoista. Siviilisäädyn osalta olisi parasta luopua kokonaan siviilisäätyn kohdistuvasta säätelystä sukupuolen vahvistamisen yhteydessä, jotta Euroopan ihmisoikeusvaltuutetun suositus toteutuisi täysimääräisesti. HE-luonnoksessa esitetty vaihtoehto B on kuitenkin hyväksyttävissä. Vaihtoehto A puolestaan ei ole tosiasiallinen muutos, eikä siten paranna sukupuoltaan vahvistavan asemaa.

Kannattamme lain nimen muuttamista ja lainsäädännön terminologian tarkistamista muutenkin ajantasaiseksi (erityisesti patologisoivasta lääketieteellisestä terminologiasta luopuminen). On tärkeää toteuttaa myös oikeusministeriön työryhmätyöskentelyssä tekemä esitys siitä, että äitiys tai isyys kirjataan vanhemman juridisen sukupuolen mukaisesti. Vanhemmuusmerkintöjen korjaamisen vanhemman juridisen sukupuolen mukaisesti tulisi olla mahdollista myös aiemmin syntyneiden lasten osalta.

Edellä mainitut muutokset eivät kuitenkaan riitä Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden toteuttamiseksi. Olemme esittäneet työryhmässä, että hallitus toteuttaisi sukupuolen vahvistamisen kokonaisvaltaisen uudistuksen, joka perustuisi itsemääräämisoikeuteen ilman ehtoja. Suomen translakia tulisi kiireellisesti viedä huomattavasti väliraportissa esitettyä voimakkaammin tähän suuntaan.

Hallituksen esitykseen translain muuttamisesta tulisi valmistelijan esitysten lisäksi sisällyttää ainakin esitykset selvityksen poistamisesta kokonaan tai sen muuttamisesta ”lääketieteellisen” selvityksen sijaan henkilön omaksi, vapaamuotoiseksi selvitykseksi ilman tietystä sukupuoliroolissa elämisen vaatimusta, sekä tehdä tietyin ehdoin mahdolliseksi juridisen sukupuolen korjaaminen alaikäisillä ja intersukupuolisilla henkilöillä. Nämä muutokset olisivat teknisesti yksinkertaisia ja noudattaisivat kansainvälistä kehitystä kohti sukupuoltaan korjaavien ja intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien täysimääräistä toteuttamista.

Työryhmän asettamisen perustana olivat Suomen kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä saamat suositukset translain uudistamiseksi sekä kotimaisten ja kansainvälisten ihmisoikeustoimijoiden esiin nostamat ihmisoikeusloukkaukset Suomessa. Lakiesitysluonnoksessa onkin tuotu monipuolisesti esiin sukupuolen vahvistamiseen yleisesti liittyviä ihmisoikeusnäkökulmia. Hallituksen esityksessä on kuitenkin syytä viitata ehdotettua laajemmin Suomea oikeudellisesti sitoviin ihmisoikeussopimuksiin, kuten YK:n ihmisoikeussopimuksiin ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen.

HE-luonnoksessa listataan Suomen saamia suosituksia ja todetaan, että esitys parantaa transsukupuolisten henkilöiden ja heidän perheenjäsentensä oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, syrjimättömyyteen sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Hallituksen esitykseen tulisi kuitenkin kirjata esitettyä tarkempi analyysi siitä, miten nykyinen laki ja esitetyt muutokset vaikuttavat transihmisten oikeuksien toteutumiseen. Suomen translain ihmisoikeusvaikutuksia on tarkasteltu esimerkiksi Amnesty Internationalin raportissa *The state decides who I am – Lack of recognition for transgender people in Europe* (2014), joka on toimitettu työryhmän ja ministeriön käyttöön.

Suomelle suoraan annetut ihmisoikeuselinten suositukset sekä eri kansainvälisten ihmisoikeuselinten antamat yleiset ja eräille muille maille kohdistetut suositukset sekä Suomen itse antamat sitoumukset transihmisten ihmisoikeuksien toteuttamiseksi antavat aihetta selvästi laajemmalle uudistukselle kuin julkistetun HE-luonnoksen linja. Olisi tarkoituksenmukaista, tehokasta ja ihmisoikeusnäkökulmasta perusteltua poistaa lainsäädännöstä yhdellä kertaa kaikki ihmisoikeuksia loukkaavat sukupuolen vahvistamisen ehdot. Myös lakiesitysluonnoksen perusteluihin kirjatut ihmisoikeusnäkökulmat sekä useiden maiden viimeaikoina toteuttamat tai valmistelemaat lakimuutokset perusteluineen tukevat esitettyä perusteellisempaa uudistusta.

Tarkemmat perustelut kustakin juridisen sukupuolen vahvistamisen ehdosta

Lääketieteellinen selvitys ja sukupuoliroolissa eläminen: Sukupuolen vahvistamiselle ei tulisi asettaa lääketieteellisiä tai muita ehtoja. Sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi tulisi riittää oma ilmoitus tai korkeintaan oma, vapaamuotoinen selvitys, ilman vaatimusta diagnoosista.

Lääketieteellisen selvityksen edellyttäminen ja juridisen sukupuolen vahvistamisen pitkä kesto loukkaavat itsemääräämisoikeutta, oikeutta yksityisyyden suojaan (KP-sopimus artikla 8, EIOS artikla 8) ja oikeutta tulla tunnustetuksi lain edessä (KP-sopimus artikla 16, CEDAW-sopimus artikla 15). Translain jatkouudistuksessa näitä vaatimuksia tulisi tarkastella myös perustuslain 10 § ja 6 § kautta.

Lääketieteellisen selvityksen saaminen edellyttää käytännössä hyvin spesifin psykiatrisen diagnoosin (F 64.0, transsukupuolisuus) saamista. Henkilö, joka ei saa tarvittavaa diagnoosia, ei voi hakea päätökseen muutosta eikä hakeutua toisen asiantuntijan tutkittavaksi. Diagnoosivaatimus medikalisoii sukupuolen vahvistamisen ja kuormittaa hoitojärjestelmää tarpeettomasti. Lääketieteellisen selvityksen saaminen kestää jopa useita vuosia. Näin ollen sukupuoltaan korjaava henkilö voi joutua elämään sietämättömän pitkän ajan niin, ettei hänen henkilöllisyystodistukseensa merkitty sukupuoli vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään.

Käytännössä useita vuosia kestävä sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessi on vastoin Yogyakarta-tan periaatteita ja Euroopan neuvoston ministerikomitean suositusta (2010) sekä lukuisia muita laki-luonnoksessakin mainittuja sitoumuksia, joiden mukaan sukupuolen juridisen vahvistamisen käytäntöjen on oltava *nopeita, avoimia ja sujuvia*. Näihin sitoumuksiin kuuluu Suomen toukokuussa 2014 allekirjoittama kansainvälisen homo- ja transfobian vastaisen päivän julistus (IDAHO Declaration of Intent), jossa Suomi sitoutui varmistamaan juridisen sukupuolen vahvistamiselle nopeat, avoimet ja sujuvat menettelyt sekä poistamaan kaikki loukkaavat sukupuolen vahvistamisen ehdot.

Sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdollistaminen psykiatriselle diagnoosille ja vaatimus pysyvistä ”vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta” epäävät mahdollisuuden sukupuolen juridiseen vahvistamiseen niiltä ihmisiltä, jotka eivät identifioitu dikotomisesti joko naisiksi tai miehiksi. Sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistaminen vain transsukupuolisille henkilöille ja ”vastakkainen sukupuoli” -ilmaisun käyttäminen ovat ristiriidassa sen kanssa, että henkilö voi olla sukupuolten välillä, sukupuoleton tai muunsukupuolinen ja samalla haluta korjata juridisen sukupuolensa.

Hallitus tunnustaa sukupuoli-identiteettien kirjon esityksessään naisten ja miesten tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta (HE 19/2014). Sukupuolen vahvistamiseksi ei siten ole perusteltua edellyttää kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen perustuvaa sukupuoli-identiteettiä. Tulevaisuudessa tulee mahdollistaa juridisen sukupuolen jättäminen määrittelemättä eli tuoda naisen ja miehen rinnalle kolmas, avoin vaihtoehto.

YK:n kaikkinaisen naiseen kohdistuvan syrjinnän vastainen komitea eli CEDAW-komitea antoi Suomelle helmikuussa 2014 suosituksen, jonka mukaan juridisen sukupuolensa vahvistavalta henkilöltä ei saa edellyttää stereotyyppistä sukupuolen ilmaisua tai käytöstä. Sukupuoliroolin mukaisesti elämisen vaatimus on kaikin puolin vanhentunut ja maininta siitä tulisi pikaisesti poistaa translaista.

18 vuoden ikäraja: Juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja tulee poistaa tai sitä tulee merkittävästi laskea. 18 vuoden ikäraja ei toteuta kaikissa tapauksissa lapsen edun ja lapsen oikeuksien huomioimista. Lapselle tai nuorelle voi tulla sekä merkittävää arkielämän haittaa että merkittävää psyykkistä haittaa siitä, että hän joutuu elämään jopa vuosia väärillä henkilöpapereilla. Lasta tulee kuulla häntä koskeissa asioissa, ja lapsella on oikeus oman identiteettinsä tunnustamiseen. Juridisen sukupuolen vahvistamisen tulisi olla puhtaasti hallinnollinen toimenpide, jolla ei ole mitään peruuttamattomia vaikutuksia.

Sekä lapsen oikeuksien sopimus (artikla 3.1.) että perustuslain 6 § edellyttävät, että lapsen edun toteutuminen otetaan huomioon kaikissa heihin liittyvissä toimissa, että lapsia kohdellaan tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (LOS artikla 12). Lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanoa valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että lapsen identiteetin säilyttämisen suoja (artikla 8) kattaa myös lapsen sukupuoli-identiteetin, jota pitää kunnioittaa ja joka on otettava huomioon lapsen etua määriteltäessä.

Intersukupuoliset henkilöt: Olisi perusteltua, että translain uudistuksen yhteydessä päätettäisiin siitä, millä tavoin intersukupuolisten henkilöiden sukupuolimerkinnän korjaaminen väestötietoihin tehdään. Tämän menettelyn tulisi olla nopea ja vaivaton, itsemääräämisoikeuteen perustuva hallinnollinen toimenpide.

Suomen lainsäädännössä ei ole tällä hetkellä erikseen säädetty juridisen sukupuolen korjaamisesta sellaista intersukupuolisten henkilöiden kohdalla, joiden sukupuoli on syntymän yhteydessä rekisteröity väärin. Tämän vuoksi intersukupuolisten henkilöiden kohtelu juridisen sukupuolen korjaamiseksi vaihtelee. Osa intersukupuolisista henkilöistä on joutunut käymään epätarkoituksenmukaisesti läpi lääketieteellisen, pitkän sukupuolenkorjausprosessin saadakseen juridisen sukupuolensa korjatuksi identiteettinsä mukaiseksi.

Viimeaikainen kehitys muissa maissa

Useiden muiden maiden viimeaikainen kehitys osoittaa, että suunta juridisen sukupuolen vahvistamisen ehdoissa on kohti itsemääräämisoikeutta. Argentiinassa on ollut vuodesta 2012 alkaen voimassa itsemääräämisoikeuden toteuttava laki, joka mahdollistaa sukupuolen vahvistamisen myös alaikäisille.

Maltan hallitus antoi 29.10.2014 esityksen laiksi sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta ja kehon sukupuoli-ominaisuuksista (Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act, http://msdc.gov.mt/en/Public_Consultations/MSDC/Pages/Consultations/GIGESC.aspx). Esityksen mukaan sukupuolen vahvistaminen perustuisi jatkossa kokonaan itsemääräämisoikeuteen. Syntymätodistuksen muutos on toteutettava kahden viikon kuluessa siitä, kun henkilö on ilmoittanut notaarille, että hänen sukupuoli-identiteettinsä ei vastaa syntymätodistukseen merkittyä sukupuolta. Alaikäiset voivat saada sukupuolensa vahvistetuksi oikeusprosessin kautta. Laki säättää jokaiselle oikeuden sukupuoli-identiteettiin, mahdollistaa juridisen vanhemmuuden rekisteröinnin vanhemman toivoman sukupuolen mukaisesti ja antaa syntyvän lapsen vanhemmille mahdollisuuden jättää lapsen juridinen sukupuoli avoimeksi. Lain tavoitteena on sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien kokonaisvaltainen toteuttaminen.

Tanskassa tuli 1.9.2014 voimaan itsemääräämisoikeutta lähestyvä lakimuutos, jonka jälkeen sukupuolen vahvistamisen ehtoina on enää 6kk harkinta-aika ja 18 vuoden ikä. Ruotsi on luopunut lisääntymiskykyyn, siviilisäätyn ja lääketieteelliseen selvitykseen liittyvistä ehdoista ja selvittää parhaillaan ikärajan poistamista tai laskemista. Norjassa käynnissä olevassa uudistustyössä transihmisten ihmisoikeusjärjestöt pitävät todennäköisenä, että tuleva translaki perustuu pitkälti itsemääräämisoikeuteen, mukaan lukien juridisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan laskeminen 18 vuoden alle. Alankomaissa sukupuolen vahvistamisen ikäraja on 16 vuotta.

Lopuksi

Ihmisoikeusloukkausten poisto translaista on tärkeä ja kiireellinen uudistus.

Eriävä mielipiteemme koskee nyt toteutettavan uudistuksen laajuutta. Vaikka työryhmälle annettiin nimenomaisesti tehtäväksi valmistella hallituksen esitykset lisääntymiskyvyttömyys- ja naimattomuusvaatimusten poistamiseksi, esityksemme myös muiden ihmisoikeusloukkausten poistamiseksi sukupuolen vahvistamisen ehdoista mahtuvat työryhmän saamaan tehtävään ”tehdä ehdotukset muista tarvittavista uudistuksista”. Viimeaikainen kansainvälinen kehitys huomioon ottaen muutokset olisi luontevinta ja perusteltua tehdä kiireellisesti samalla lainmuutoksella.

Esittämämme kokonaisuudistus koskee sellaisia ihmisoikeuskysymyksiä, joita Suomi ulkopoliitikassaan ajaa ja on sitoutunut itsekin hoitamaan kuntoon. On epä johdonmukaista, että Suomi loukkaa kotimaassa räikeästi sukupuoltaan korjaavien ihmisoikeuksia samalla, kun se ulkopoliitikassaan edistää transihmisten oikeuksia.

Kokonaisvaltainen, ihmisoikeusperustainen uudistus parantaisi merkittävästi transihmisten asemaa ja vastaisi Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan linjoja ja kansainvälisiä sitoumuksia. Itsemääräämisoikeuteen perustuva sukupuolen vahvistaminen todennäköisesti myös vähentäisi terveydenhuollon kustannuksia, koska juridisen sukupuolen vahvistamisen helpottaminen ja erottaminen hoitojärjestelmästä sekä ennaltaehkäisiviä pitkittyneestä sukupuoliristiriidasta aiheutuvia oireita että vähentäisi turhaa hoitojärjestelmän kuormitusta.

Muutosten lykkäämisestä puolestaan ei ole etua. Suppea uudistus tarkoittanee päinvastoin uutta lainmuutoskierrosta lähitulevaisuudessa. Sitä odotellessa Suomi saanee lisää huomautuksia kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä. Ehdotammekin, että riippumatta nyt toteutettavan lakiuudistuksen laajuudesta, lain vaikutukset ja toimivuus arvioidaan kahden vuoden kuluessa sen voimaantulosta.

Pidemmällä tähtäimellä juridisen sukupuolen vahvistamisesta tulisi ensisijaisesti säätää samassa lainsäädännössä, jossa muutoinkin säädetään merkintöjen tekemisestä väestötietojärjestelmään. Sukupuoli-identiteettiin liittyvästä lääketieteellisestä tutkimuksesta ja hoidosta tulisi puolestaan säätää omana kokonaisuutenaan osana sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan kuuluvaa lainsäädäntöä. Kun juridisen sukupuolen vahvistaminen irrotetaan diagnoosivaatimuksesta, on edelleen varmistettava pääsy sukupuoliristiriidan hoitoon. Tämän hoidon oltava mahdollista julkisessa terveydenhoidossa.

Edellä kuvatuin perustein jätämme työryhmän väliraporttiin eriävän mielipiteemme.

Helsingissä 30.10.2014

Aija Salo, Seta ry
Työryhmän jäsen

Antti Karanki, Trasek ry
Työryhmän jäsen

Tampere, 4.5.2015

Täydentävä lausuma Translakityöryhmän raporttiin toukokuussa 2015

Esitän kohteliaimmin täydentävän lausuman asiakirjaan Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset; Työryhmän loppuraportti. Työryhmän raportissa ei ole riittävästi huomioitu tieteellistä tutkimustietoa alaikäisten sukupuoli-identiteetin kehittymisestä osana identiteetin kokonaiskehitystä ja ennen kaikkea tieteellisen tiedon vähäisyyttä sukupuolidysforian perusteella kehitysiässä aloitettujen fyysisten interventioiden tuloksellisuudesta ja turvallisuudesta.

Ennen puberteetti-ikää sukupuolen yhteensopimattomuuden takia tutkituista vain keskimäärin 15%:lla oireet jatkuvat aikuisuuteen (Steensma 2013). Nuorilla transsukupuolisuuden katsotaan muistuttavan aikuisten tilaa, mutta nuorilla esiintyy sukupuolidysforiaa myös osana laaja-alaista identiteettihämmennystä ja kehityksellisiä vaikeuksia (Kaltiala-Heino ym. 2013 ja 2015). Viitataan translakityöryhmän loppuraportissa mainittuihin WPATHin ja ETENEN suositusten esiin nostamaan varovaisuuden tarpeeseen alaikäisten fyysisissä lääketieteellisissä hoidoissa sukupuolidysforian takia ja yhdyn niihin.

Suomessa on ollut vuodesta 2011 tarjolla alaikäisille mahdollisuus tutkimuksiin, ja hormonaalisia hoitoja voidaan käyttää, jos transsukupuolisuus todetaan eikä vasta-aiheita fyysisille hoidolle ole. Tieteellinen tutkimus alaikäisenä sukupuolidysforian perusteella aloitettujen fyysisten hoitojen eduista ja haitoista on kuitenkin rajallista. Kansainvälisessä ja suomalaisessakin keskustelussa on ollut korostetusti esillä ns. Hollannin mallin mukainen varhainen interventio. Sen mukaan lapsuudessa alkaneen, puberteetissa vahvistuneen sukupuolidysforian hoidoksi pysäytetään puberteettikehitys sen varhaisvaiheisiin vaikuttamalla puberteetin hormonitoiminnan säätelyyn keskushermostossa (Cohen-Kettenis ym. 2012). Muuntohormonihoitoja harkitaan lähempänä täysi-ikää. Mallin kehittänyt työryhmä on esittänyt suotuisia tutkimustuloksia sen käytöstä nuorilla, joiden identifioituminen toiseen sukupuoleen on lapsuudesta saakka vakiintunutta ja vahvistuu puberteetissa, joille fyysinen puberteetti aiheuttaa kärsimystä ja joilla on vakaat psykososiaaliset olosuhteet eikä merkittävää vasta-aiheen muodostavaa psykopatologiaa (DeVries ym. 2011, Cohen-Kettenis ym. 2012). Hollantilaisen hoitomallin suotuisista tuloksista ei kuitenkaan ole muuta tutkimusta kuin heidän omansa. Tuloksia ei ole toistettu muissa maissa tai muissa tutkimusryhmissä eikä puberteetin jarruttamisen pitkäaikaisista vaikutuksista fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen ole tutkimustietoa. Puberteettimuutoksia estävä hoito ei sovellu puberteetin jälkeen alkaneen alaikäisen sukupuolidysforian hoidon lähestymistavaksi. Empiirisitä tutkimustuloksia puberteetin jälkeen ilmaantuneen sukupuolidysforian hoidosta hormonaalisin interventioin alaikäisenä nuoruusiän kehityksen ollessa vielä käynnissä ei ole lainkaan.

Hollantilaiset em. ”varhaisen intervention” kehittäjät kehottivat eurooppalaisessa EPATH-kongressissa (www.epath.eu) maaliskuussa 2015 varovaisuuteen alaikäisten sukupuolidysforian fyysisissä hoidoissa tutkimustiedon rajallisuuden takia. Tuoreet suomalaiset tutkimustiedot edellyttävät suurta varovaisuutta alaikäisiin kohdistuvissa fyysisissä interventioissa sukupuoli-identiteetin takia myös siksi, että erittäin merkittävä osa tutkimuksiin hakeutuvista kärsii vakavista mielenterveyden häiriöistä, jotka vaikeuttavat pysyvän identiteetin muodostumista ja identiteettikehityksen arviointia (Kaltiala-Heino ym. 2015).

Riittakerttu Kaltiala-Heino

Ylilääkäri, Tays nuorisopsykiatrian vastuualue

Nuorisopsykiatrian professori, Tampereen yliopisto

Tampere, 4.5.2015

Kirjallisuutta:

Cohen-Kettenis P, Steensma T, deVries AL. Treatment of adolescents with gender dysphoria in the Netherlands. *Child Adol Psychiatric Clinics N Am* 2012;698–700.

Kaltiala-Heino R, Lindberg N, Ranta K, Tainio VM, Työläjärvi M. Sukupuoli-identiteetin häiriö lapsilla ja nuorilla. *Suom Lääkäril* 2013;11:819-826

Kaltiala-Heino R, Sumia M, Työläjärvi M, Lindberg N. Two years of gender identity service for minors: overrepresentation of natal girls with severe problems in adolescent development *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* (2015) 9:9 DOI 10.1186/s13034-015-0042-y

Steensma, T. From gender variance to gender dysphoria. *Psychosexual development of gender atypical children and adolescents*. Väitöskirja, Vrije Universiteit Amsterdam, 2013.

deVries AL, Steensma TD, Doreleijers TA, Cohen-Kettenis PT. Puberty suppression in adolescents with denger identity disorder: a prospective follow-up study. *J Sex Med* 2011;8:2276–83.